

Сим. ЈЗБ

УА-370

БОЖ. Ђ. НЕДИЋ

ПРОБЛЕМ
ОБЕЗБЕЂЕЊА
ИНВАЛИДА

КРИТИЧКА РАСМАТРАЊА
И ПРАКТИЧНИ ПРЕДЛОЗИ

ЧНВ.БР.
16036

БЕОГРАД

1 9 3 6

УСПОМЕНИ

НАЈВЕЋЕГ ЗАШТИТНИКА И ДОБРОТВОРА
РАТНИХ ИНВАЛИДА ЈУГОСЛАВИЈЕ, НЕУМРЛОГ
ВОЋА, БЛАЖЕНОПОЧИВШЕГ ВИТЕШКОГ КРАЉА
АЛЕКСАНДРА ПРВОГ УЈЕДИНитеља

ХЕРОЈИМА И МУЧЕНИЦИМА
РАТНИМ ЖРТВАМА ЈУГОСЛАВИЈЕ
из све душе

Божидар Ђ. Недић, ратни инвалид
Претседник Средишног Одбора Удру-
жења Ратних Инвалида Југославије

*Генерални др Милан Чегијадисовић
протодјакон Милан Јакшић и Сима
и Кимитрија Јакшића њихови
Узаки пријатељи
Б-Х1-УЗБиц.
Београд.*
Бож. Ђ. Недић.

Сав приход од ове
књиге иде у корист
Средишног Одбора
Удружења Ратних
Инвалида.

Lab.-Sp. 410

The developed product of your work
should harmonize with your surroundings.
whether it is a house or a garden, it
should be in touch with the people.

卷之三

1967-18-3
2017-03

„Слава — то је сунце мученика“

Слједски рат је завршен пре осамнаест година. Од тада, време је развејало згаришта и крв, заборав је однео многе језиве усјомене. Од видних трагова „најкрвавије епизоде историје“ осушала су само гробља — и ратни инвалиди.

У сећању многих, које је ужасна стихија мимоишља, црна слика прошлости почиње да бледа. Једног дана можда ће је сасвим нестапити. Да ли ће је заборавити и хиљаде оних бораца који су из рађа почели на себи његов креатер жизње?

Сву трагику удеса, сву шемгину своје безнадне будућности они су, у ствари, осетили тек после рата. У нови живот, после крваве оргије иза које су остало пусти разбојништа и разорени домови требало је ути с удвојеној снагом мишица и нерава. Они је нису имали. У безобзирној животној борби која је отпочела после дуге ратне пустоши требало је лакштићи се и пробијајши. Они су остали ћо страни. И у колико је време више одмичало, у колико се пред њима снажније оптимало ново доба које је хтело да заборави све прне усвојене прошлости, они су све јаче осећали своје шешке ране, своје душевне болове, своју трагичну судбину која ће их пратити до гроба.

Данас су џамо где су били и пре осамнаест година. Пред њима су гробља, иза њих језива сећања, неписујене ране и сумор у душама.

Нема сумње: оно што су жртвовали, не може се враћати. Свесно и вољно дали су што су могли. Али је отаџбина била дужна да их прихваћи и да њихов живот, лашен за увек исписане радости и задовољства, учини колико шолико сношљивим.

Неправедно би било рећи да су жртве ратова поштунски заборављене. Држава им је у више махова дала доказа свога стварања. Она је чак желела да проблем њихове заштите реши заувек законом који би им признао заслуге и право на неопходну накнаду.

Неколико јутра мењан и прекрајан, шај закон, међутим, најбоље сведочи о томе како време све више и више односи у заборав „признаши дуг нације“ и како се из године у годину „проблем ратних инвалида“ — „коначно решава“ све већим и већим неправдама.

У шоме баш и лежи узрок њихових највећих невоља и несрећа.

Питање збрињавања и праведног обештећења ратних инвалида Југославије имало је бити решено посебним законом који је донет 17 новембра 1925 године. У то време, још под свежим утисцима ратних страхота и општег признања величине жртава поднетих за велико дело ослобођења и уједињења, меродавни фактори су у својим одлукама били инспирисани не само разлозима хуманости, већ и несумњивом свешћу о потреби праведног испуњења једног дуга нације. Тако је у овом закону основно начело претстављала племеничката тежња да све жртве рата, сви активни борци, пострадали у борбама, и све породице палих добију извесну правну заштиту и материјалну накнаду која би им омогућила пристојан живот и поред претрпљених губитака.

Та тежња, додуше, није дошла до израза у свима конзеквенцијама. У толико је овај закон, крај све своје добро-намерности, заостајао за оним који је влада Краљевине Србије донела непосредно пред Светски Рат. Али је несумњиво да би одредбе Инвалидског Закона од 1925 године, да су стриктно спровођене, омогућиле, бар донекле, испуњење једног захтева хуманости и правде.

То се, на жалост, није догодило.

Разлога има много. И данас их је излишно набрајати. За правилну оцену ствари битно је само то да инвалидско питање, у самом почетку, није било решено онако како је то потреба захтевала, а још мање онако како су то налагали национални разлози. Даље, да је неправилна примена закона још тада у редовима ратних жртава начинила једну вештачку поделу која је изазвала оправдану зловољу међу запостављенима. Измене закона, које су дошли доције, само су по-

горшавале и дотле незавидни положај инвалида, појачавајући њихово нездовољство. У толико више, што ни једна од тих измена — правданих увек разлозима целисходности и „веће праведности“ — није, у ствари, била испирисана оним побудама које су руководиле творце Закона од 1925 године.

Из године у годину, неправилности су се гомилале, неправде су доводиле до очајања. О све молбе оштећених, надлежни су се оглушивали. И, што је још горе, готово сваки потез у правцу „побољшања“ њиховог положаја престављао је још један корак уназад, још једну неправду више. Круну свих тих настојања да се инвалидско питање на овај начин „скине са дневног реда“ претстављао је нови Инвалидски Закон од 1929 године. Рађен површно, без неопходних података о ономе што је за правилно решење проблема од првостепене важности, сведен у најуже границе „преко потребних измена“ које су, од реда, биле штетне по инвалиде, исприсан, углавном, разлозима штедње, он је, наравно, имао по разне последице за огроман број ратних жртава које су дотле уживале какву — такву заштиту закона.

Дух је остао првидно хуман и праведан. Нови закон је, такођер, рађен на принципу признатог права ратних жртава на материјалну потпору. Али су његове одредбе биле такве да би и најлибералнијом применом лишиле сваке накнаде огроман број у рату настрадалих бораца и њихових породица. Законодавац је то и хтео. И зато су безбройни расписи, у вези с правилним тумачењем законских одредаба, још више отежали процедуру кроз коју су све молбе инвалида имале да прођу пре но што би они стекли услове за заштиту по новом закону. Резултат оваквог „решења“ инвалидског питања био је онакав какав се могао и очекивати. Небројани наши другови, дотле признати „заслужни брачници отаџбине“ који су „услед рана и болести, задобијених у рату, у извесној мери постали неспособни за привређивање“ били су новим законом присто лишени сваке потпоре. Не зато, свакако, што су одједном постали способни да себи обезбеде потребна сретства за живот и опстанак, или зато што су већ раније били здрави, већ због тога што је нови закон за стицање права на потпору створио такве отежице да су га се одрицали и они којима се то право безусловно морало признати.

Лако је схватити последице ове мере која је, како рекосмо, била диктована не разлозима правичности, већ разлозима штедње. Али је тешко претставити сав онај јад и беду, оно разочарење, оно безнадно очајање, настало у редовима беспомоћне деце и жена палих бораца, тешких инвалида, разорених ранама и болешћу, према којима је нови закон, поред свих њихових невоља, био неумольив.

О томе је немогуће говорити без опасности да се каже тешка и сурова реч. Али једну чињеницу, значајну за нови дух и ново доба, не треба прећутати. То је несхватљива ревност свих извршилаца закона у строгој примени оних одредаба које су отежавале инвалидима повраћај изгубљених привилегија. Та ревност граничила је са бездушношћу. И не само то. У већини случаја, она је прикривала очити прекршај закона. Али то није вредело доказивати. Закон је сам по себи давао мања највећој самовољи и најпроизвољнијим тумачењима његових одредаба. Сломљени недаћама и невољама, највећим делом неуки, инвалиди противу тога нису могли да се боре.

Тако је створена нова беда. Тако се, после низа очигледних и тешких неправди, поново поставило питање измене Инвалидског Закона. Политички преобрзај, настао у јуну 1935 године, омогућио је да се на овом захтеву правде инсистира с више изгледа на успех. Средишни Одбор Удружења Ратних Инвалида удвостручио је своју активност у томе правцу и упорна залагања нису остала без резултата. Надлежним факторима били су достављени исцрпни подаци о очигледним повредама права лица заштићених Инвалидским Законом и јасно предочене све незгоде које би, упорним оглушивањем државе о једиу не само хумано—социјалну, већ и националну дужност, могле произести из неправедног решења инвалидског питања.

Разлози су уважени. Захтев је прихваћен у начелу. И пре неколико месеци, влада г. др. Стојадиновића донела је једну Уредбу која отклања, или ублажује најнеправедније одредбе Закона од 1929 године и питање обезбеђења жртава рата решава на правилнији и целисходнији начин. Али времено, Уредба, наиме, претставља само једну полумеру, једно краткотрајно решење које не задовољава у потпуности ни меродавне чиниоце, ни ратне инвалиде. Израђена у релативно кратком времену, по процедуре која није лишена знат-

них недостатака, она има ту добру страну што омогућује један сношљиви режим до доношења новога закона који најзад треба да реши питање обештећења жртава рата на праведан начин.

Томе мора да претходи један низ неопходних радњи. Израда новог закона, који претендује на дефинитивно и правилно решење инвалидског питања, изискује једну процедуру која се не сме мимонићи.

Надлежни о томе морају водити рачуна.

Није реч о процени финансијског ефекта. Није у питању само обезбеђење извора нових издатака које би ревизија досадањег закона изискивала. У овом претходном поступку треба претреди *чаша низ пиштања* и околности које су радије пренебрегаване, ма да су од пресудног значаја за правилно решење целе ствари. Нови закон мора да буде пројект сасвим другим духом и другим побудама ако се истински иде за тим да се један социјални и национални проблем после две деценије ликвидира на разуман и задовољавајући начин.

Која су то питања? На каквим начелима треба стварати нови закон?

То је предмет ове скромне студије, која је, с једне стране, плод дугогодишњег искуства једног посленика на организовању и збрињавању ратних жртава, а с друге стране израз давнашње жеље свих бораца пострадалих у рату да се питање живота и части заслужних бранилаца отаџбине реши на начин достојан њихове жртве.

НЕ МИЛОСТ, ВЕЋ ПРАВЕДНУ НАКНАДУ!

Излажући, на почетку, основне недостатке досадањег инвалидског законодавства поменули смо, узгряд, једну значајну и карактеристичну чињеницу, наиме да су све законске одредбе, донете после 1925. године, и по духу и по намерама биле у јасној опреци с тежњама и принципима који су инспирисали творце првог закона о ратним инвалидима Југославије. Ова појава заслужује подробно објашњење, јер ће самим тим постати јасни и узроци небројених неправди које су до данас нанесене жртвама рата.

Ако су разне модификације, извршене у инвалидском законодавству за последњих десет година, званично прав-

дане потребом рестрикције и „праведне расподеле“ одређене накнаде, објективном анализом законских одредаба може се лако утврдити да се меродавни нису увек инспирисали само разлогима штедње и праведношћу. Остављамо, за сада, на страну питање о томе да ли је у једном часу несумњивих финансијских тешкоћа државе требало најпре редуцирати кредите одређене за потпору инвалида (то се, чак, збило у два маха!). Допуштамо, шта више, да је држава у таквој ситуацији могла тражити и једну нашу нову жртву, ако је већ поднесу и сви остали. Али само на *праведној основи*. Како су, међутим, вршene те рестрикције? Прелазећи преко факта да су све ове мере, диктоване разлогима строге штедње, погодиле, у ствари, само чиновнике и инвалиде, ми се ограничавамо на то да изложимо *последице непромишљено извршене редукције*.

Јасно је по себи да су све жртве рата уживале одређене потпоре на основу *права које им је законом било признано*. Може се исто тако схватити да та потпора није ни издалека могла да надокнади инвалидима, лишеним основних услова за привређивање, све оно што су у рату изгубили. Онаква, каква је била, достајала је тек да се не скапа од глади. Творци Закона од 1929. године превидели су ове две битне чињенице. Једним потезом, они су просто „одузели“ раније признато право на потпору великим броју ратних жртава, друге су лишили сваке накнаде новом процедуром новим „условима за признање права“, док су највећем делу редуцирали и онако незнатну материјалну накнаду. На тај начин остварен је, наравно, извесан финансиски ефект. Али је, са друге стране, нанесена страховита неправда небројеним жртвама рата, заслужним браниоцима отаџбине који данас, разорени ранама и туберкулозом, беспомоћно умиру на улици од глади. Треба ли наводити примере? Слике, које доносимо, говоре више но речи. Најзад, тих неволја, те беде, примера страшног удеса тих људи, који су препуштени својој прој судбини, има толико, све потреснијих од потреснијег, да би их било немогуће и набројати.

Ми смо стотине хиљада бораца оставили на бојним пољима. Сразмерно више но и једна земља која је учествовала у светском покољу. Није ни чудно, онда, што су се из рата вратили пукови богаља, хиљаде и хиљаде неизлечивих

болесника. Њихови се редови проређују. Најнеотпорнији, они најлакше подлежу свакој новој повреди и болести. Али их још има. И у колико године више пролазе, у колико се на тешке последице рата надовезују невоље старости, њима је све теже и теже. Они који то не виде, или не желе да виде, чине двоструки грех. А има таквих и на одговорним мештима. У томе леки главно објашњење свих оних неправди које су до данас погађале инвалиде, први узроци оних мера које су их лишиле праведних накнада, неопходних за њихов опстанак. На то јасно указују све одредбе закона о „обезбеђењу“ жртава рата, од ослобођења до данас, одредбе које су из године у годину бивале све оштрије и неправедније.

Немарна пржња и зловоља према инвалидима има више узрока. С једне стране, време: заборав полако прекрива њихове заслуге и у очима савременика умањује величину њихове жртве. С друге стране сурова животна борба: у колико више зависе од милости државе и околине, друштво их у толико јаче осећа као сувишни терет. Свemu томе пријеђује се, каткад, разумљиви бес оних који су оправдаво, с разних страна, оптуживани за своје ратне грехе (недостојни рад у позадини, избегавање војне дужности) или су у својој послератној каријери трпели од усека људи „с националним заслугама стеченим у рату“. У сваком случају, инвалиди су на себи осетили последице те зле воље и немара. И то им је, поред многобројних неправди, задало највише бола. У толико више што их је та, њима весхватљива, зловоља и та грешна равнодушност пресретала на свима странама, на свима мештима, па чак и тамо где ју је најмање смело бити.

Овим редовима објашњени су, уједно, и разлози неуспеха оних мера које су имале да обезбеде инвалидима извесну помоћ посредним пуштем, разним привилегијама признатим законом. То се односи, у првом реду, на њихово упосљавање у државној и самоуправној служби, на признато првенствено право експлоатације извесних објеката, на организацију одређених послова итд. Све законске одредбе о томе остале су „мртво слово на хартији“.

Да би се боље схватиле последице лабаве примене ових прописа треба подврћи да су све те привилегије имале карактер компензације, односно рекомпензације, да је то право првенства имало да обезбеди инвалидима оно што им др-

жава кепосредно и у пуној мери није могла дати, или им је чак морала одузети. Лишавајући инвалиде једног дела материјалне потпоре „у интересу штедње“, држава им је, у замену, дала низ привилегија које су им „савесном и строгом применим законом“ имале „осигурати услове за пристојан живот“.

Очита намера да се инвалидско питање „једном за увек ликвидира“, али не као проблем, већ као терет за државну благајну, испољила се сурово не само у оним одредбама Инвалидског Закона од 1929 године које су имале јасну тежњу да финансиски растерете државу, већ и у оним одредбама које су предвиђале „накнаду на другој страни“. Ту бригу, за накнаду, држава је у ствари препустила самим инвалидима. Како су је они решили, најбоље показују статистике упослених ратника.

Од 180.000 државних чиновника и службеника, колико их данас има у активној служби, само су 1644 ратни инвалиди. У самоуправној има их, сразмерно, далеко мање. У приватној још мање. Треба ли ову жалосну појаву приписати само околности да су ратни инвалиди, у поређењу с другима, мање способни за јавну службу? Или томе што се у суровој утакмици после рата нису умели снаћи?

Несумњиво је да многи од њих нису више у стању да обављају послове и дужности које су вршили пре рата; али је исто тако несумњиво да су многи ратни инвалиди, поред свих телесних недостатака, или повреда, имали све услове за звања државних, или самоуправних чиновника и службеника, за рад у државној и приватној служби. Већина је ипак остала на улици.

Било је и таквих који се нису умели помоћи. Али је највећи део, гоњен неумољивом потребом, ретком, неупоредивом истрајношћу тражио зараде на свима странама, али готово увек без успеха. Из године у годину, положај тих људи био је све гори. Врати су се затварала не само пред онима који су тражили упослења, већ и пред онима који су га привремено били нашли. Све јачи прилив здравих и младих људи после рата чинио је излишном помоћ једног ратног инвалида у било каквом послу.

Ново доба има све мање разумевања за невоље ових иекада пожртвованих бораца, све мање самиlostи за „јунаке који на време нису сахрањени“. Њихову судбину није тре-

бало везивати „за обзире које друштво мора према њима да има“. Искуство, до сада, показало је то најбоље. Питање њиховог упослења и њиховог збрињавања у опште могла је решити само држава. Она је то и покушала, али на начин који није дао никакве резултате. „Признатим привилегијама“ држава их је, у ствари, сажаљиво препоручила друштву које не воли сентименталности. И друштво се, наравно, оглушило о све „обзире хуманости и дужног признања“. Тако су инвалиди, удове палих војника и ратна сирочад од „пуне заштите закона“ од његових безбројних измена и допуна доживели врло много тешких разочарања, много незаслужених неправди и врло мало истинске помоћи.

ПОТРЕБА РЕВИЗИЈЕ ИНВАЛИДСКОГ ЗАКОНОДАВСТВА

Главни узроци неправди, проистекли из духа и одредаба садањег Инвалидског Закона — узроци које смо горе навели — не претстављају и једине његове недостатке. Њих има далеко више. Значајно је, међутим, да се ти многобројни недостатци не огледају толико у самом „слову закона“ колико у његовој примени. Највећи грех творца законског пројекта од 1929. године није био толико у ономе што је речено и прописано, већ у празнинама које су дала мања најпроизвољнијим тумачењима и највећој самовољи. Како је до тога дошло? Законодавац је прогласио начело „строге штедије“, извршиоци закона имали су пред очима само тај принцип и тамо где закон није изрично предвиђао одређена решења, случај је оцењиван само са становишта рестрикције. А таквих је било највише.

Уз формалне недостатке иду и други, битни. Они се, што је најгоре, повлаче из пројекта у пројект, из закона у закон. Те бројне недостатке, на које смо већ годинама указивали, немогуће је отклонити без радикалне ревизије свих законских одредаба о заштити и обештећењу жртава рата. То данас увиђају и надлежни фактори. Није у питању само цензус, или немогућа процедура за признање инвалидитета; ни квалификација ратника у позадини, односно болници, или у рову онеспособљених; ни широко право санитетских комисија да слободном оценом утврђују степен неспособности и висину потпоре законом заштићених лица. То би се још

изменама поједињих одредаба могло донекле преиначити. Али Закон од 1929. године има недостатака који произистичу из његова духа и његове структуре; они су последица не само ускогрудог схваташа његових творца, већ и њихове необавештености. То је данас јасно. И та чињеница је у толико жалоснија, што се извесне заблуде, како смо већ напоменули, повлаче годинама.

Из свих тих разлога, потреба његове темељне ревизије постаје једна неопходност.

Ми смо свесни тога да Инвалидски Закон од 1929. године, рађен под условима који су његовим творцима стајали на расположењу, није могао бити лишен недостатака. Припремљен по процедуре која је код нас уобичајена, настao из потребе да се задовољи једнострани интерес државе, он, наравно, није водио рачуна не само о недостатцима ранијих закона, већ и о другим чињеницама које су за правилно решење инвалидског питања од првокласне важности.

Та грешка не би више смела да се понови. И зато, истичући лоше стране ранијих закона ми, истовремено, желим да укажемо на све онс што мора да буде предмет студија и пажње творца новог законског пројекта. Сам проблем, сложен и у суштини, захтева највећу обазривост. У толика већу, што су сви досадањи покушаји да се питање збрињавања жртава рата реши на задовољавајући начин престављали, у ствари, најгрубља огрешења о захтеве правде и морала.

ЗА ДУХ ПРАВЕДНОСТИ И ПРАВИЧНОСТИ

Пре но што приступимо подробном излагњу свега онога што треба да чини полазну тачку у решавању инвалидског питања, сматрамо за потребно да учнимо неколико општих напомена.

Најпре о духу закона.

Следујући примеру држава с модерним социјалним законодавством, у смислу савремених тежњи да се свима друштвеним слојевима обезбеде повољни услови развитика и рада, Југославија је за деветнаест година свога опстанка дала неколико закона који несумњиво сведоче о томе да су неки њени управљачи у решавању социјалних питања ишли

с духом времена. Напредне тежње нису испољене само на законодавном пољу. Држава је помогла многе иницијативе и сама створила низ социјалних установа и организација које су плод рационалног схватања државних и друштвених потреба и задатака (радничко осигурање, здравствена служба и др.) За сва та настојања наша земља и наши управљачи добили су многа ласкава признања.

Нажалост, тај савремени дух, који се огледа највише у истинском старању за незбринуте и незаштићене, у поимању њиховог положаја и потреба, у спектраној заштити њиховог живота, интереса и части, није дошао до израза у свима законима који су после рата донети. Шта више, највећи недостатак нашег, нарочито социјалног законодавства и лежи баш у тој неједнакости, у томе што се на једној страни испољавају пајлибералнија схватања, док се на другој не излази из усских оквира назадности. Код нас је све то зависило мање — више од случаја. Инвалидско законодавство пружа у томе погледу најбољи пример.

Ако морална и материјална подршка, указана жртвама рата 1925. године, није била довољна да обезбеди у потпуности њихов живот и опстанак, тешко би било одрећи да су творци *Шадањег* закона о ратним инвалидима пренебрегли основне захтеве правде, морала и правичности. Дух самог закона сведочи о томе да су меродавни чиниоци били пројекти истинском тежњом да, у границама могућности, лојално испуне једну социјалну и националну дужност. Ако то нису постигли, криви су они који су тај закон примењивали. Није се ни могло очекивати да једно тако сложено питање у једном бурном послератном времену, у јеку друштвеног превирања и преобрађаја, изградње државе и привредне кризе, која је ускоро настала, буде правично и за увек решено. Најзад, ни прави ефект закона није било могуће знати пре но што се он уведе у живот. То у толико пре што установа којој је било поверио старање о ратним инвалидима, удовама и деци палих ратника није располагала ни приближно тачним податцима о бројном и економском стању лица која је њиме требало заштити.

Недостатци тога закона показали су се убрзо. То још није било велико зло. Изменама које су доцније извршене њих је било лако уклонити. С тим је рачунала и законодавна

комисија. Али су те измене („које се током времена покажу као целисходне и неопходне“) требало да буду у пуној сагласности са основним начелом закона и његовим духом, једва срећна допуна оних настојања која су руководила његове творце. Шта се, међутим, десило? Свим оним што је доцније учињено, свима мерама које су од тада предузимане у циљу „решења инвалидског питања“ изопачен је, у ствари, смисао оних начела на којима је у почетку била заснована брига државе о жртвама рата. И то је оно што је најважније у цеој овој жалосији историји збрињавања инвалида. До 1926. године признати мање — више великодушно као брига нације, они су одједном постали *Шереш*. И за државу и за друштво. То јасно провеђава из познијих закона у чијим се текстовима не назире више заслужено признање за величину жртве и истинско саосећање невоља унесрећених ратних бораца. У место да их заштите, нови закони их подвајају на праве и мање праве, гоне истинске инвалиде као лажне, удове палих деле на моралне и неморалне, борце унакажене бољешву између редова оглашују за недостојне заштите, инвалиде — земљораднике без удова, „поседнике“ са чатрљом и окућницом проглашују за богате, све то у очитој тежњи не да се једно питање правилно реши, већ да се скине један *Шереш*.

Начела на којима је заснован Инвалидски Закон од 1925. године, упоређена са овим настојањима, служе као један доказ више како се под истим плаштом, у име једне племените идеје, могу да остваре потпуно опречни циљеви, како се једна хумана замисао на пољу социјалног збрињавања изопачавањем може да деградује на прописе полицијске заштите. Тај несагласни дух двају закона који обрађују исту материју истовремено служи као доказ нашег ранијег тврђења да наше социјално законодавство није увек пројектето савременим духом и хуманим тежњама. Ми зnamо зашто. И свесни смо тога да су разни режими, под којима је изграђиван наш политички и друштвени живот за деветнаест година, до данас, тако дивергентни не само по методама, већ и по циљевима, морали стварати и разнолико законодавство и да се све тековине прошlostи не могу једним потезом изједначити, преобразити или одбацити. Све је то јасно по себи. Ми смо, уосталом, имали за циљ да то само констатујемо и уједно нагласимо

да се ревизијом одредаба Инвалидског Закона у духу досадањих процедура не би ништа могло постићи у погледу стварног решења инвалидског питања.

За правилну солуцију треба изабрати и прави пут. Тај пут, у овом случају, претпоставља сасвим другачија схватања и расположења од оних којима су се инспирисали творци Инвалидског Закона од 1929 године. *Нови закон, независно од свега другог, мора йре свега да одише другим, савременим, правичним и хуманим духом.* Он не сме да гони, већ да штити. Он не сме да отуђује од државе оне који су јој били најоданији у најтежим тренутцима, већ да их још више припаја. Он не сме да буде израз њене невољне бриге о беспомоћним члановима друштва, већ израз вољног старања о људима који су заслужили пуну пажњу и потпору. Само тако схваћен, нови закон може да одговори својој правој сврси. Наравно, ако се при том буде водило рачуна и о свима оним моментима и дужностима које су творци ранијих закона, вољно или невољно, услед назадних схватања, или необавештености, превидeli или пренебрегли. То су, пре свега, питања стварне отштете и неопходне заштите, питања квалификација, поступка при додељивању потпоре, накнадног признања права, затим питања процедуре, питања која улазе и у област техничких припрема и др.

На све то осврнућемо се подробно, у редовима који следују. Пре тога, међутим, желимо да нагласимо да наша залагања у корист правилног решења инвалидског питања неће ниуком случају изићи из оквира целисности и оправданости. Ми, свакако, не идемо за тим да се држава оптерети старањем о свима оним лицима која би, по субјективном уверењу, могла рачунати на њену подршку, о свима ратницима, односно ратничким породицама које су, без обзира на њихово садање економско стање и величину поднете жртве, себе самовољно прогласили ратним страдалницима. Против таквих смо се, кроз инвалидске организације, годинама борили сами. Интерес правих инвалида налази, уосталом, да се од заштите закона, ако се жели да она буде ефикасна, отстране сви они који на њу немају право. И не само то. Ми желимо, истовремено, да се у будуће отклоне све оне аномалије на које су, с разлогом, раније указивале државне власти кад је била у питању праведна накнада и равномерна

подела потпора. Наше становиште, које у погледу обезбеђења жртава рата претпоставља обавезну накнаду, не искључује право државе да те накнаде лиши она лица чије је економско стање такво да обезбеђује њихов живот и опстанак.

Указујући на лоше последице поједињих одредаба досадањих закона по ратне инвалиде, ми ни у једном тренутку нисмо губили из вида неоспоран факт да је закон, онакав какав је, пружао могућности и за разноврсне злоупотребе на штету државе. Само што су те злоупотребе, у поређењу с неправдама које су, с друге стране, трпели инвалиди, биле неупоредиво мање. И што су последице свих тих недостатака досадањих закона биле од далеко веће штете за лица која је требало помоћи и заштитити, него за државу која је ту помоћ и заштиту имала да пружи. Свих тих недостатака, свих тих опасности у будуће треба да нестане.

Залажући се за ревизију инвалидског законодавства, ми имамо на уму обострани интерес. И сматрамо, наравно, да ће нови закон одговорити својој сврси и намењи једино у том случају ако буде отклонио не само узроке оправданих протеста и нездовољства ратних инвалида, већ и могућност каквих било злоупотреба на штету државе.

Томе настојању треба да послуже и наша даља излагања у којима ће бити обухваћени не само главни принципи, на којима би нови закон морао бити заснован, већ и све оно што остварење тих начела омогућује у пуној мери, без опасности њиховог изопачења и изигравања.

ЗА ОБЛИГАТОРНУ НАКНАДУ

Правилно решење инвалидског питања претпоставља, пре свега, признање једног начела које чини темељ старања о њима. То је облигаторна обавеза државе да обештети сваког грађанина који настрада у одбрани њене целине, независности и слободе. Жртва коју војник подноси на бојном пољу, жртва је за добро целине. У ратовима за наше oslobođenje пале су стотине хиљада бораца, настрадале су хиљаде и хиљаде хероја који су се вољно и свесно жртвовали да својој земљи обезбеде живот у миру и слободи. Одбрана отаџбине је грађанска дужност, али је војничко покртво-

вање врлина која у сваком случају заслужује признање. Пред најездама непријатеља кога је имала да савлада, пред небројеним несрећама које је морала да преживи Србија је могла да пропадне. Изнурена непрекидним ратовима, с мало-бројном војском која је ишла из борбе у борбу, она је могла да доживи судбину која се чак чинила неизбежном. Што до тога није дошло, што су међе нове државе тако широко размакнуте, заслуга је оних који су пали и оних који данас, да би опстали, морају да траже потпору друштва. Заслуга је бораца који нису само вршили дужност, већ су у борбу полазили с чврстом одлуком да се *жртвују*.

То пожртвовање не може се ничим наградити. Жртве које су поднете не могу се ничим платити. Али се *онима који су у борбама пострадали, који су дали оно што је најдрагоценје да би свима нама било боље мора пружши морућност да остану, да живе*, ако их је рат онеспособио да данас себи колико-толико привреде. То није само самаринска дужносћ. То није само захтев хуманости, или хришћанске љубави. То мора да буде и османе најсвеснија обавеза државе и друштва, једно неизоставно начело нације.

Као и људи, државе живе од својих вредности. Оне ће опстати и трајати у толико дуже, у колико те вредности више буду умелe да цене. Од свога постанка, човечанство никад није живело у миру. Један крвави раг, у великом низу других који су народи водили, завршен је јуче. Нови може да избије сутра.

Ми желимо мир. Али на опасност новог пожара рата, који је неизбежан, ма и у даљој будућности, треба стално мислити. Проблем који се овде поставља има двоструки значај за нацију и државу. *Ми га данас решавамо и за будућност*. Није у питању само судбина бораца пострадалих у Балканском и Светском Рату. Није у питању само дуг нације према великим жртвама једног великог нараштаја. У питању је судбина свих оних који су се јуче — и који ће се сутра жртвовати за одбрану отаџбине.

Жалосна искуства, која смо доживели после рата, на гове нас да мислимо већ сада на судбину оних који ће се, једнога дана, вратити из борбе као ми, без удова, или без очију. Њих би бар требало поштедити разочарања која смо сами морали преживети: да после повратка с бојног поља

у својој слободној и срећној земљи, немоћни и заборављени, Богораде за кору хлеба. Држава и друштво, за чије су добро поднете небројене жртве, морају и сами нешто да жртвују. То је та *облигаторна накнада* која има један дубоки значај и једно широко оправдање. Њену важност не само са социјалног, већ и са националног гледишта не би требало ни доказивати.

Ако се то начело усвоји, висина накнаде и начин обештећења, који зависе од многих момената и околности, биће самим тим загарантовани у границама потреба и могућности. Јасно је по себи да је за правилно решење ствари од првостепене важности да овај принцип дође до пуног изражавају у свима оним одредбама које говоре о обештећењу жртава рата било непосредним, било посредним путем. На тај начин, инвалиди би можда ипак имали користи и од „привилегија“ које су им и до сада биле дате. С друге стране, држава би склала са себе део терета и неосетно га преносila на друштво.

Закон заснован на начелу облигаторне накнаде и достојном признању заслуга жртава рата имао би и једно корисно морално дејство. И данас и у будуће. Он би учинио да ову неопходну потпору не схватију више као милостињу ни они који је примају, ни они који је указују. Од коликог је то моралног значаја могу да појме само они који су се налазили, или су још увек у незавидном положају „лица заштићених Инвалидским Законом од 1929 године“.

Облигаторна накнада не условљава, уистину, тешке обавезе државе. У ери просвећености која тежи да нивелише социјалне и економске неједнакости, да помогне немоћне и незаштићене, она, у ствари, прима на себе једну веома важну улогу, важнију у толико у колико је сама врши.

Ту лежи још једна њена велика важност.

Признање овог начела, с друге стране, не лишава државу права да накнаду додели онима које сматра заслужним, или принуђеним да је траже. Као и раније, држава и у будуће може (и треба) да лиши потпоре и заштите оне који је нису достојни. Али за разлику од праксе која је била уобичајена до сада, нови закон треба да усвоји друга мерила која би била у пуном складу с овим начелом.

У овом смислу могао би да послужи као узор Закон о Инвалидима Краљевине Србије од 1914 године, у коме су и иначе дошла до изражaja сва она племенита настојања којима би требало да се инспирише сваки закон ове врсте. Страна законодавства, нарочито белгиско и француско, такођер (Француска је, уопште, вашла не само добро решење, него и најприкладнију форму за заштиту ратних жртава. И кад би на одговорним странама постојало истинско расположење да се проблем заштите и обештећења ратних инвалида реши на начин који ће задовољити и њихов интерес и интерес државе, француски закон би нам у много чему могао послужити као савршен образац).

У ствари, опасности од покушаја који у пракси не би дали жељене резултате више не постоје, ако се решавању овог питања приђе с потребном озбиљношћу. Искуство које нам је пружила прошлост довољно је да стеклони нове заблуде. Ако се пође од стварности, ако се намерно не предвиде чињенице које су давно утврђено, правилно решење ствари наметнуће се само од себе.

Неке од њих, оне најбитније, ми ћемо и овде навести. Наглашавамо, међутим, да су све те чињенице узајамно повезане, да све заједно чине неразлучну основу питања које се овде поставља. То треба нарочито подвучи с тога што су меродавни фактори до сада, из разних узрока и разлога, из склопа чињеница и момената који су служили као база у решавању инвалидског питања издавајали баш оно што је по нашем мишљењу (а то је искуство доказало) било од пресудне важности. Наша даља излагања указање, уосталом, на читав низ заблуда које су морале довести до апсурдних закључака, до неправедних одредаба ранијих закона и до њихове радикалне ревизије.

PATNE ЖРТВЕ ОПЕРАТИВНЕ ВОЈСКЕ И РАТНЕ ЖРТВЕ ПОЗАДИНЕ

У раније поменутом Закону о Ратним Инвалидима Краљевине Србије од 1914 године — закону који је у основи беспрекоран — запажа се једна омашка, једна празнота: у одредбама које говоре о правима пострадалих ратника не

прави се никаква разлика између војника оперативне војске, правих бораца, и војника из позадине. Они су потпуно изједначенчи и у инвалидском законодавству Југославије.

Ако ту разлику није вредело повлачiti у маленој војсци бивше Краљевине Србије, у измењеним приликама, после Светског Рата, требало је извршити извесну диференцијацију баш ради оног финансијског ефекта, на који се најчешће по-зивају разне законодавне комисије.

Несумњиво, нека разлика између ратника — борца и послужиоца из позадине постоји и у рату. Та разлика треба да се испољи и у накнади, из чисто моралних и психолошких разлога, да би се дала превага ратнику-борцу. Нас чуди, заиста, да виспрени творци Закона од 1929 године, који су измислили најнемогућије ствари да би број ратних жртава свели на што мању меру (одузевши им чак и већ признато право!) нису пали на ову идеју која је могла имати извесног моралног оправдања.

У новом закону, ратне жртве требало би класификовати у две категорије, у две главне групе: ратне жртве оперативне војске и ратне жртве позадине. То би била општа подела. И најправичнија. Борац из рова не треба да буде изједначен у висини накнаде са, рецимо, посилним команданта армије који је рањен случајно у дубоком залеђу фронта. Привилегије и накнаде не треба да буду једнаке за ратнике, на пример, који су пострадали на служби у штабу Врховне Команде и њихове другове онеспособљене повредама задобијеним у стрељачком строју. Та општа подела не допушта, исто тако, изјединачење официра и војника, који за време рата потпадају под заповедништво Врховне Команде, са онима из позадине, који су под командом Министра Војске. У сваком случају, извесан приоритет мора се признати бар активним борцима, чак и над онима из редова оперативне војске. Ми се, уосталом, никада нисмо бунили што носиоци ордена Ка-рађорђеве Звезде имају изузетне привилегије. Да ли би требало да протестују пратиоци коморе, из дубоке позадине, што њихови другови из рова имају извесно првоступање у погледу заштите и обештећења?

Ми тражимо правду за све, али накнаду по заслуги. Кад је већ немогуће обезбедити све жртве рата до граница појединачних погреба, онда се мора извести логична и праведна

класификација. Најпре подела по степену активности у борби и непосредног излагања опасности, а затим и подела по степену онеспособљења. То је једино могуће и једино логично мерило. Закон од 1929. године пронашао је монструозну поделу која се не може ни схватити, ни правдати. То је фамозни цензус. Пореза не игра никакву улогу кад борац полази у рат, па не може да је има ни онда ако се он из рата врати онеспособљен (или падне на бојном пољу) *кад је у пиштанију* *принцијелно признање стеченог права*. Тај економски момент може да буде узет у обзир само приликом одређивање висине награде. Ми се, уосталом, потпуно саглашавамо с принципом: богатом мање, сиромаху више. Основно право тиме није повређено.

Полазећи у рат, војници се не излажу подједнакој опасности. Познат је поредак који влада у ратном стању. Линија одбране има више. Цела земља је једно војничко упориште. Али је ров на првом дometу непријатеља, стрељачки строј на главној мети и опасности. Војник из прве борбене линије, авијатичар и морнар ратног брода морају имати преимућство над војником из позадине. Ова општа подела не искључује, већ условљава и даљу градацију на све важније линије одбране и све војничке редове (бојна комора чете, батаљона и пук, на пример, није исто што и бојна комора дивизије, или армије). Разлика која се овде повлачи важна је нарочито при оцени и признању онеспособљења проузрокованог болешћу насталом у току рата.

Праведна у основи, ова подела има и великог моралног значаја. Она претставља једно признање више онима који су показали изузетно пожртвовање, или у рату били изложени већој опасности. Самим тим постаје природно и њихово право на већу накнаду.

У сваком случају, мерила која су створили творци закона од 1929. године треба безусловно одбацити. Ако се из разлога рестрикција (мада су оне овде најмање на месту) број жртава рата, које би уживале ефикасну заштиту закона, жели да сведе на неизбежну меру, мора се ипак поћи овим путем *класификације по заслуги*. У том случају, законодавац се не излаже опасности да падне у грешку својих претходника: да лиши накнаде оне којима је првенствено морала бити призната. Проналазачи фамозног цензуса постигли су баш то, у 90% слу-

ЕВО НЕКОЛИКО НАОЧИТИЈИХ ПРИМЕРА СУРОВИХ НЕПРАВДИ ИНВАЛИДСКОГ ЗАКОНА ОД 1929.

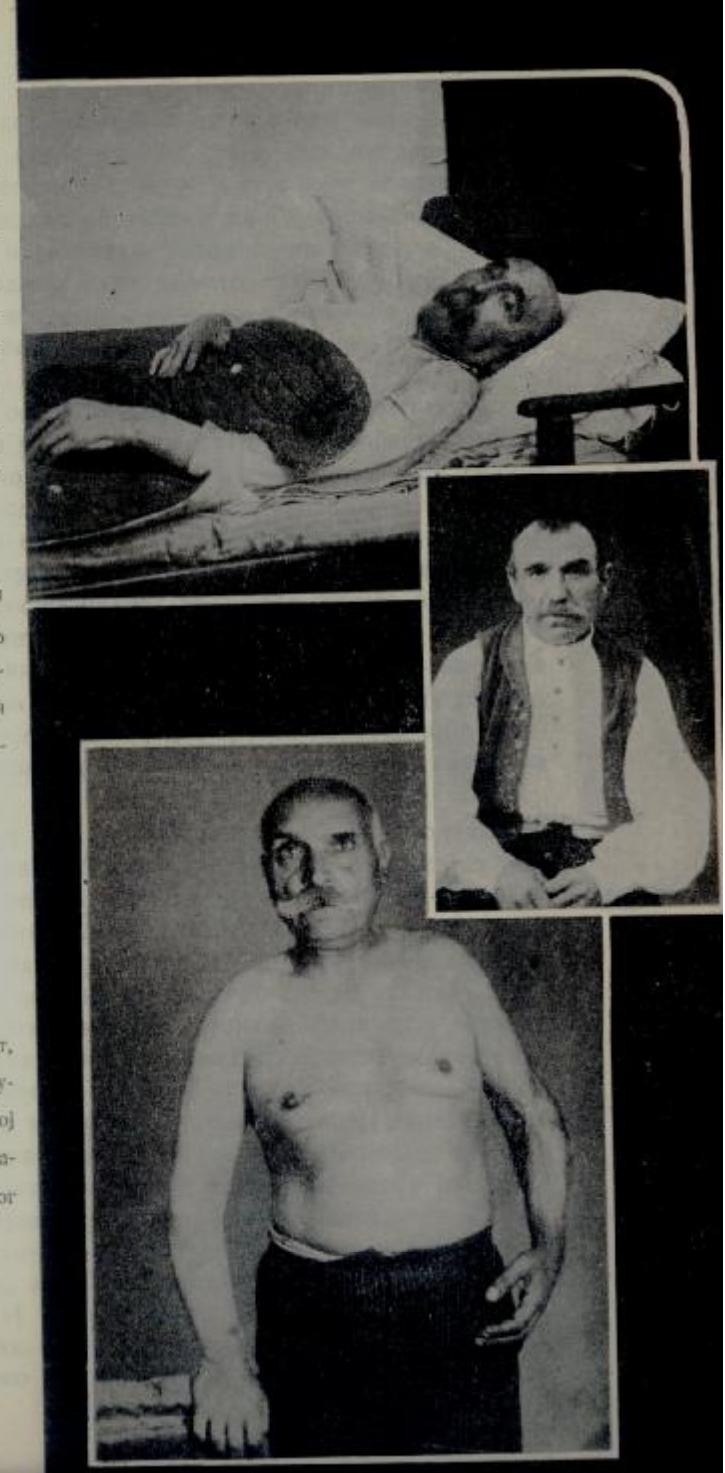
Илија Симјелић, тешки ратни инвалид потпуно деформисаног лица услед рана задобијених у рату. Храни се искајучиво течном храном. Неспособан за сваки рад. Отац бројне породице. Лишен сваке потпоре азот пореског цензуса (плаћа преко 200 динара основне годишње порезе).

Следећи је портрет једног од инвалида који су привезани за постельју, лишен инвалиднице због то што је његово онеспособљење последица болести задобијене у рату.

Кристијан Колер, тешки ратни инвалид са 100% привредне неспособности и специјалним додатком. Непокретан, привезан за постельју, лишен инвалиднице због то што је његово онеспособљење последица болести задобијене у рату.

Степан Грђан, тешки инвалид, описан са 80% привредне неспособности. Изгубио право на инвалиднину због пореског цензуса.

Јован Фаркаш, музикант, због тешке повреде руке онеспособљен за свој позив. Одбијен од инвалиднице због пореског цензуса.

ијаја. И отуда је сасвим разумљива сва она повика против закона који је до скора био на снази, оно дубоко незадовољство против неправди које су заиста биле велике.

Ми не можемо да порекнемо да би финансиски ефект оваквог решења инвалидског питања претстављао за државу повећани издатак, али се исто тако не може порећи да је ово једини исправни пут, *једини начин да се заштити жртава рата задовоље праведно и да се буџет државе не оштетеши сувише.*

Благодарећи овоме наопаком сватану, недостатку поузданог критеријума у просуђивању и оцени проблема кога су имали да реше, творци Инвалидског Закона од 1929 године усвојили су и у погледу ратника онеспособљених болестима једну монструозну одредбу. По њој, они су лишени не само раније признатог права на потпору, већ, донекле, и саме заштите. На тај начин из редова признатих жртава рата збрисано је једним потезом 40.000 лица.

Случај ових инвалида, најболнији у низу неправди које су нашим друговима нанесене, заслужује најозбиљнију пажњу. Он најбоље показује како је један крупан национални и социјални проблем решаван без икаквих скрупула, у потпуном отсуству савести.

Остављамо на страну факт да је овде погажено једно законом признато право. Постављамо начелно питање: да ли је ова лица заиста требало лишити потпоре коју су уживали остали борци онеспособљени у рату?

Инвалидски Закон од 1925 године није у том погледу повлачио никакву разлику, ратници који су у извесном степену онеспособљени болешћу и ранама били су у правима потпуно изједначенчи с онима којима су повреде непосредно нанете ратним оруђима. И то је потпуно исправно. Ако се питање објективно просуђује, за квалификацију инвалидитета важан је само степен повреде, а не њено порекло, наравно ако је у питању активни ратник и озледа нанета у рату. Неправедно је и потпуно бесмислено повлачiti високолутну разлику између инвалида који је изгубио руку због ране, или болести задобијене у рову, или позадини, и инвалида коме је руку однела граната. И један и други пострадали су на војној дужности. И један и други трпе исте последице. Разлика може да буде само у висини накнаде. Никако у праву.

Творци Закона од 1929 године превидели су при расправљању овога питања две битне ствари: да су повреде настале и у једном и другом случају последице рата, да су обе проистекле из вршења војничке дужности и да је Инвалидски Закон, поред нарочитог признања заслуга пострадалим борцима, имао за основни циљ збрињавање свих оних који су невољно, вршећи војничку дужност, остали у извесном степену неспособни за привређивање.

Немогуће је описати сву страхоту, сву беду оних десетина хиљада инвалида, махом препуштених умирању од глади, који су овим наопаким решењем одједном доведени у безнадни положај. Држава је, додуше, овом сувором довитљивошћу једне бирократске комисије у једној јединој буџетској години остварила уштеду од 238 милиона динара. Али је, по водећи се за потребама своје благајне, могла да оствари још више да је до краја следовала оваквом „решавању“ инвалидског питања. Овако, како су са „списка“ брисани инвалиди — болесници, могли су бити избрисани и сви остали. У том случају рестрикциони ефект био би потпун.

Остајући доследни своме ставу пуне непристрасности у расправи овога питања, ми не можемо да одрекнемо да је у намерама владе која је донела фамозни закон од 1929. године било и нечега оправданог. То је, на пример, жеља да се отклоне извесни неоспорни недостатци закона који му је претходио. Била је чак оправдана и ревизија ових одредаба који су говориле о ратницима пострадалим од болести. Ми признајемо, уосталом, да су се извесна лица, незаслужено, благодарећи разним везама, махинацијама и партиским покровитељима била ставила под окриље државе и без икаквих права користила бенефиције Инвалидског Закона од 1925. године. Признајемо да је број таквих био чак и знатан. Све то, међутим, није доволно оправдање за меру која је лишила заслужене поштаре четрдесет хиљада правих ратних инвалида.

И не само то. Сељак и малограђани нису изиграли закон. Ми најбоље знамо ко за то сноси кривицу и грех. То су знали и они који су покренули питање његове ревизије. Знали су то и творци новога закона. Али они нису ударили на *Праве кривце*, јер су ови били моћни и утицајни, већ су осакатили исправне инвалиде.

Ту жалосну историју излишно је сада препричавати. Кривци свакако никада и никоме веће одговарати. Ми се ограничавамо на то да констатујемо и знанично утврђен факт да је Закон од 1929. године у питању заштите бивших ратника онеспособљених болестима био апсолутно неправедан и да их је незаконито и немилосрдно лишио неопходне потпоре коју су несумњиво заслужили.

То је, на срећу, недавно увидела и влада г. др. Стојановића. Уредбом која је донета 1. априла 1936. године признато је начелно право на потпору и овој врсти инвалида. За сада, новчана помоћ враћена је најтежим, онима чија је неспособност изражена са 80% или више. Велика неправда тиме је донекле исправљена. Али то није довољно. Ми имамо велики број инвалида који су постали то благодарећи само болестима задобијеним у рату. Њихов положај често није ниуколико лакши од положаја бивших ратника који су онеспособљени у борби, разним оруђима. У неким случајима је и далеко тежи. Правда и морал захтевају да се тим у рату исправним војницима призна оно право које имају и њихови другови по удесу. Обесправљени данас, захваљујући Закону од 1929. године, они ће морати поново да докажу оно што су једном доказали. Али чак и под тим условом, њима ће ово признавање добро доћи. Нека нови закон предвиди ту процедуру. Нека се захтева да посебне комисије поново провере прегледом докумената и здравственог стања свих молилаца њихово право на накнаду (ма да је осамнаест година после рата тешко утврђивати порекло болести и повреда, извесно је да ће уредна документа у многоме олакшати дужности ревидената).

Нећемо у овај мах улазити у питање о томе колики би минимум у процентима требало предвидети да би инвалид пострадао од болести добио заштиту закона. Али наглашавамо одмах да је процент од 80% — предвиђен у новој Уредби од 1. априла 1936. године — претеран и да би га безусловно требало снизити.

Има бивших ратника који су постали инвалиди услед рана задобијених у рату. Некима су ране затворене још пре десетак и више година и данас су, поред видних, па чак и тежих ожељака, здрави и способни за рад. Има таквих који своје релативно повољно здравље одржавају само помоћу

бањских лечења и одмора. Али има и таквих, у приличном броју, који се годинама узалудно лече, који непрекидно трпе последице прележаних болести и који више никада и ни за што неће бити способни. Закон од 1929. године лишио је и њих потпоре, или им је лечење условио временом и могућности му. Треба ли доказивати бесмисленост *овакве помоћи*? Треба ли уопште трошити речи да би се доказала неопходност најпотребније моралне и материјалне потпоре у оваквим случајима?

Ми, инвалиди, ми који смо то постали услед повреда у борби, услед рана задобијених врелим, или хладним оруђем, сматрамо себе морално обавезним према тим друговима по судбини, ништа мање заслужним од нас, и *захтевамо да их држава и друштво преширају као још једну равне наме*. Самим тим ми тражимо њихову *шуну и заслужену рехабилитацију* оправдано налазећи да су они Инвалидским Законом од 1929. године не само понижени, већ и дубоко увређени, уз то и материјално оштећени.

По званичним статистичким податцима, заштиту Инвалидског Закона од 1925. године уживало је 52.425 личних ратних инвалида; од тога броја ређуцирано је новим Законом од 1929. године 2899, дакле управо онолико колико је било дотле признатих инвалида онеспособљених болешћу.

Ратних удова (чије је право на инвалидску потпору основано на губитку мужа, умрлог у рату од болести) било је 16.279. Укупан број ратних удова, признатих Законом од 1925. године, износио је 107.879. (Првима је такођер укинута потпора).

Родитеља (који су право на новчану помоћ заснивали на губитку сина, умрлог у рату од болести) било је 488. Закон од 1929. године лишио је потпоре и њих.

Мада положај родитеља који су изгубили сина — хранионаца и жена које су изгубиле мужа није лак, нас ипак више дира судбина личних инвалида који су то постали услед болести, или рана — задобијених у рату. А нарочито судбина оних чија физичка неспособност, званично утврђена лекарским прегледом, износи 50% и више. Јер то су, уствари, живи лешеви.

На срећу њихов број није велики. Са онима, који Уредбом од 1. априла поново стичу право на потпору, ови ин-

валида од 50% — 70% телесне неспособности претстављали би сасвим незнатан део укупног броја данас признатих жртава рата. Ако се узме да је закон од 1929. године, од горе побројаних лица (мушки и женски пол) ређуцирао укупно 19.963 онда се са сигурношћу може претпоставити да би се враћеним правом користило највише 20%. То јест око 4.000 лица. Увођењем система прогресивне потпоре (сразмерно имовном стању појединца) финансијски ефект ове коректуре не би био нарочито велик. Да би се у редовима оних које закон има да штити очувала вера у његову справедљивост и доследност, потребно би било, понављамо, да се после начелног признања права на накнаду ратницима пострадалим од болести сви ови поново подвргну лекарском прегледу без обзира на то да ли су раније ужи вали помоћ, или не. На тај начин отклоњена би била свака опасност да се извесна лица незаслужено користе правима правих инвалида док би, с друге стране, сви они који оправдано очекују ову потпору, тако потребну за њихов опстанак, имали могућности да до ње заиста дођу.

ПОТРЕБА НАКНАДНОГ ПРЕГЛЕДА „ЛАКИХ ЛИЧНИХ ИНВАЛИДА“

Инвалидски Закон од 1929. године поделио је све личне инвалиде на девет група, према степену онеспособљења (§ 8). Оне, чија неспособност, утврђена стручно — лекарским прегледом, не прелази 20%, закон је лишио не само права на накнаду, већ и на сваку заштиту. Све дотле, међутим, инвалиди ове категорије, такозвани „лаки лични инвалиди“ уживали су и једно и друго.

Ми не споримо да су озледе које, по законској терминологији „уманују привредну способност за 20%“ у ствари такве да у већини случаја не утичу осетније на здравствено стање, или активну способност појединца. Ми се саглашавамо са начелним схватањем које је дошло до изражавају у Закону од 1929. године, баш у одредбама о овој категорији инвалида, да материјално треба помоћи само оне којима је та помоћ истински потребна. Али морамо да укажемо на неке значајне моменте који су при расправи случаја такозваних „лакших инвалида“ испуштени из вида.

Пре свега, њих није требало лишити законске заштите уопште. Ако им је, баш у интересу њихових другова којима је помоћ државе далеко потребнија, управо неопходна, требало ускратити материјалну накнаду, закон им није смео одузети привилегије које су једном признате као *право свих бораца пострадалих у рату*, без разлике, и које, у неку руку, служи као јавни доказ њихових заслуга. Те привилегије обухватају, поред осталога, право првенства при упосљавању, право на бањско лечење, на повластицу у вожњи, на експлатацију извесних концесија и др.

То је једно.

Друго, положај свих ових инвалида који су раније, по Закону од 1925 године, уживали и материјалну потпору вије истоветан, мада су по степену свог онеспособљена формално могли бити сврстани у исту категорију. Већина тих инвалида не осећа нарочито последице задобијених озледа, али једном делу оне ипак знатно сметају. Ако за једног земљорадника, или трговца, на пример, губитак једног прста на левој руци не претставља нарочито осетни недостатак, за једног инвалида другог занимања (рецимо музичара) то може да има висома тешке последице. Повреде које отежавају слободно покретање удова могу каткад да сметају раду, али да не искључују и извесно занимање. Има, међутим, и таквих случаја у којима повреде ове врсте претстављају неуклониву препреку за обављање професионалних послова. И овима је требало водити рачуна. Инвалидска законодавства других земаља (нарочито Француске и Белгије) била су у томе погледу обазрива и правична.

Проблем ових „лаких инвалида“ био би решен њиховим поновним, строгим, али савесним прегледом. У случајима које смо поменули, санитетске комисије имале би да изврше квалификацију озледе тако да се онима који су привидно-незнатним онеспособљењем изгубили, у ствари, могућност да обављају своје главно занимање призна право на потпору, ма и повећањем процента њихових озледа.

Образложићемо још јасније овај захтев.

По Инвалидском Закону од 1925 године, лични инвалиди делили су се у четири категорије: на лаке, тешке, пуне и претешке. У прву су ушли сви они инвалиди код којих су стручно-лекарске комисије утврдиле умањење привредне спо-

собности за 20,30 и 40%; у шеће инвалиде убројани су они са 50,60 и 70%; у дуне инвалиди са 80,90 и 100%; у прешешке они којима је потребна туђа помоћ. Законодавац је 1929 године добро уочио фактичну неједнакост телесних неспособности лица која су сврстана у ове категорије. И то је донекле исправљено на тај начин што је у новом закону (§ 8) извршено ново класификовање. Четири првобитне категорије распуштају се на девет група од којих прву сачињавају инвалиди са 100% онеспособљења „и додатком“ т. ј. с правом на туђу помоћ, а последњу они са 30%. Тако је један део „лаких инвалида“ (са 30%) и даље имао да ужива потпору и заштиту, док су остали — они који су по старом закону, односно првим прегледом оглашени за двадесет-процентно онеспособљене — једноставно избрисани. Њих нови закон уопште не помиње.

Шта се, у ствари, десило? Пошто је прва категорија инвалида (од 20, 30 и 40%) уживала по старом закону *једнака права*, то се они који су званично били означени као најлакши никада нису жалили, мада су многи од њих на поновном прегледу, према стварију тешки озледа, односно њихових последица, могли бити оцењени као тридесето-процентни, или четрдесето-процентни инвалиди. Нису се жалили, јер та разлика у овом случају није играла никакву улогу. Нису се жалили, јер је требало предвидети да ће једног дана бити донет нови закон који неће уйтише признати инвалидитет од 20%.

Да су то знали, многе инвалиде не би задесила судбина која их је снашла. Многи данас не би били препуштени самомилости добрих људи. Али све то није разлог да се они тако немилосрдно и за увек лише једног већ стеченог права. Њима није требало ускратити могућност да *накнадно докажу погрешну квалификацију њиховог онеспособљења* од стране лекарских комисија и тиме поново стекну право на укинуту им потпору.

Ту грешку новим законом треба исправити; у толико пре, што број инвалида који би накнадним прегледом несумњиво стекли поновну заштиту закона, чак и под претпоставком да принцип класификације из 1929 године остане и даље на снази, није тако велик. На супрот томе, њихов положај је немогућ, њихово опште стање неиздржivo.

Драстичан је пример једног инвалида из околине Крушевца који је у своје време, можда и оправдано — с обзиром на тадање стање озледе — био сврстан у категорију лакших, док је данас, услед накнадних повреда већ готово зарасле ране, потпуно слеп. Сличан уdes задесио је (ми помињемо само теже случаје од оних за које знамо) и једног инвалида из Малог Извора. И један и други, мада неспособни за било какав рад, не уживају више никакву заштиту закона. И један и други, заједно с не малим бројем осталих који су доживели сличну судбину, за своју садању беду, за недаће које проживљују имају да захвале највише творцима Закона од 1929 године који су их лишили не само права на накнаду, права на бесплатно лечење, већ и могућности да то право у случају погоршања болести и рана, у случају накнадног one способљења — кроз последице тог погоршања — поново стекну. А то се није смело дододiti.

Ми смо навели два случаја, примера ради. За доказ нелогичног схватања онога што чини суштину питања које се решава, за доказ неправедне поделе лица која треба да уживају заштиту државе, за доказ иебројених омашака, празнина, недоследности и површности, за доказ свега онога што карактерише рад законодавне комисије и самог Закона од 1929 године, могли би смо наводити примере без краја. Налазимо, међутим, да то у овом пренуšку није потребно. Некада, док су све одредбе овог закона биле на снази, ми смо у неколико мањова покушавали да надлежним факторима очигледним доказима, који су били поражавајући, предочимо фатално дејство њихових „правичних мера“. Али су сви ти покушаји остали узалудни. Руковођени чисто политичким разлозима у свима тадањим реформаторским потхватима, они су били глупи и слепи за све оно што не користи демагошким циљевима, за све ово што, само по себи, не доноси видан политички успех, а поготову онда ако се чиме било тај „успех“ отежава на другом пољу. „Равнотежа буџета“ претстављала је у то време један „од основних циљева“, „политика разумне штедње“ — једно од „битних обележја“ владе која је хтела успехе по сваку цену, али упадљиве успехе. И разумљиво је што инвалиди, ненаметљиви и стрпљиви, својим невољама и бедом нису у таквој ситуацији могли да изазову никакву самилост. Водила се „нова борба за државу и њен опстанак“.

овога пута од оних који је нису водили на бојном пољу. Шта је пред тим јунацима новога доба, пред државничким величинама тих бранилаца државе за кабинетским столом претстављао један болесни човек у подераној одећи, један инвалид без ока и руке?

„Држава мора да надживи невоље појединача...“

И треба да надживи. Али их неће надживети ако оне, који су је очували, који је истински бране, свесно, или несвесно гони да пропадну.

Највећи грех Инвалидског Закона од 1929 године и оних који су га стварали и санкционисали — како смо нагласили још у почетку — не лежи у формалним недостатцима, ни у погрешкама које су плод непознавања материје, или отсуства сигурног критеријума, већ у свесној намери законодаваца да терет старања о инвалидима пренесу са државе на друштво — управо на улицу — да лише заштиту што већи број жртава рата, а не да их забришу. У томе лежи право објашњење и ове одредбе која је тако олако решила судбину свих „лаких инвалида“, која их је збрисала без икаквих ограничења, без икаквих изузетака.

Нови закон не сме и не може да усвоји то „решење“ већ и за то што ненесумњиво бити надахнут другим духом. Проблем инвалида чије је онесспособљење некада било оцењено као лако може да буде правилно решен само тако, ако се узме у обзир садање фактично стање појединача који су припадали овој категорији. Да би се то стање утврдило, потребан је, као што рекосмо, накнадни строги, али савесни преглед. Оваквим решењем уклониће се све аномалије које су проистекле из примене одредаба Закона од 1929 године у погледу „лаких“ инвалида.

ПРОБЛЕМ РЕЗЕРВНИХ ОФИЦИРА-ИНВАЛИДА

ГРАЂАНА СЛОБОДНИХ ПРОФЕСИЈА

Низ аномалија којима обилује досадашње инвалидско законодавство допуњује и већ утврђен став у погледу оцене положаја активних официра-инвалида и официра-инвалида из редова резерве. Затим став у погледу одређивања матери-

јалне потпоре. Као што је познато, сви закони подвлаче ту основну разлику. Једно је активни официр, друго је резервни. Активни официр-инвалид има привилегије које резервни нема. Активни официр-инвалид прима инвалиду поред пензије која му по чину и годинама службе припада. Пензиске и инвалидске приналежности активног официра-инвалида недовољне су, свакако, за живот и треба их повећати до нормалне висине. Али активни официр-инвалид може, чак и под садањим околностима, да одржи своје достојанство, док код резервних официра слободних професија није исти случај.

Да ли је ова подела уопште основана и правична?

Оставимо на страну сам позив активног официра, управо дужности његовог позива. И привилегије које тај позив, баш због тих дужности, ужива у миру. Има ли у рату какве разлике између активног и резервног официра? Излаже ли се први, по правилу, већој опасности или обојица у подједнакој мери? Зар нису, бар у рову, и један и други примали на себе исте дужности?

Није реч о апсолутној војничкој вредности. Има командних положаја које и у рату држе, по правилу, активни официри. Не желимо, свакако, да потценимо ни општу улогу, значај и преимућство активног официра пред чисто војничким задатком. Желимо да подвучемо само то да се по својој функцији у борбеној линији, по дужности коју на себе прима и опасности којој се у рову излаже резервни официр и нукоплико не разликује од активног. Број жртава које су поднете на једној и другој страни у току прошлих ратова то најбоље доказује.

Зашто се повлачи разлика кад је реч о признању вредности *тих жртава*?

Резервни официри српске војске били су рекрутовани из свих редова друштва; било је међу њима људи разних стапаја, разноврсних позива и занимања у доба мира; било је интелигентија, било је привредника и занатлија; било је грађана, било је сељака. То је тачно. Али сам тај факт указује најбоље на то да је улога тих људи у рату проистекла из једног схватања по коме им се, без обзира на њихово предвојничко занимање, због изузетних заслуга, или способности, признаје у рату једнакост са активним официрима одговара-

јућег чина. За све њих, официрски чин претстављаје несумњиву част, али и једну изузетну обавезу која је, можда, одговорнија у толико, у колико је мање била у складу с њиховим предвојничким занимањем. Кад се све то има у виду, и кад се, при том, зна да се у рату и од активних и од резервних официра тражи *подједнако* пожртвовање у извршењу задатака и дужности, потпуно је несхватљива разлика која се данас повлачи у погледу накнаде њихових жртава. У толико више, што је та подела у пуној опреци с оним духом на коме је заснована њихова једнакост у рату, духом који је српској војsci давао тако значајну моралну превагу.

Да би се боље схватиле последице неправедног подвајања активних и резервних официра у погледу висине накнаде, треба истаћи да један активни официр, поред инвалиде, сасвим заслужено, прима и пензију која одговара годинама службе, а да резервни официр (нижег чина) прима само инвалиду у износу од 480.— динара месечно. У случају неспособности да се због болести или озледе задобијен у рату ода ранијем занимању, он је принуђен да од те накнаде издржава и себе и породицу. Да је она недовољна и за голи живот, не треба ни доказивати.

Сматрамо за потребно да напоменемо, да би се правилно схватила наша залагања, да се уопште не поставља питање основаности накнаде активним официрима-инвалидима у оном обиму који је законом одређен. (То је проблем који такође заслужује пуну пажњу, јер је та потпора *не само недовољна, већ и омаловажавајућа*, баш због своје незнатности¹⁾). Ми овде указујемо само на то да је при одређивању висине накнаде за официре-инвалиде (не улазећи у питање о томе да ли је та накнада и активним официрима-инвалидима релативно недовољна) учињена неправедна разлика између активних и резервних и да ту неправду у новом закону треба на сваки начин отклонити.

¹⁾ Пред законодавца се, у опште, истављају два нова проблема: проблем активних, односно пензионисаних и проблем резервних официра, који се морају одсјећи решавати. Ми смо најбоље ратнике, команданте дивизија, пукова и батаљона пензионисали по старом закону који је предвиђао минималне пензије. Затим, противно правилу које је усвојено у другим државама, ми смо им, ако су онеспособљени, ускртили могућност даљег напредовања.

Из разлога који ће се лако схватити, ми избегавамо да покажемо на примерима појединача оправданост наше тезе. Признаће се, верујемо, и без тога да су многи недолични призори били производ прилика, да судбина ових резервних официра-инвалида слободних професија, који су, под оваквим условима, принуђени да моле за милостињу своје дојућерашње војнике, или гладни и изнемогли траже склоништа у болници, није још најтрагичнија. Има случаја и болнијих и недостојнијих.

Творци досадањих инвалидских закона могли су оправдано претпоставити да ће активни официри, онеспособљени у рату — с обзиром на пензију и додељену им потпору — имати за живот, који је у складу са њиховим друштвеним рангом, макар и минималне услове. О томе су, у сваком случају, морали да воде рачуна. Начин на који су третирали резервне официре-инвалиде слободних професија показује, међутим, да су два мерила задржана до краја. Углед резервних официра био је за творце закона ирелевантан. То се види из факта да им је потпора — и иначе минимална — одређена без обзира на то уживају ли још какве приходе, или не. Благодарећи томе, један прослављени ратник, резервни капетан, инвалид без ногу, не може да се по материјалним условима живота равна ни са пензионисаним жандармериским редовом. Овај је боље обезбеђен.

Све то показује до очигледности сву неправедност и неприродност становишта које су творци ранијих закона заузели у питању регулисања положаја официра-инвалида и, уједно, основаност нашег захтева да се резервним официрима инвалидима слободне професије одређена инвалидска потпора сразмерно повећа, односно да им се поред инвалидске потпоре коју већ примају додели и извесан специјалан додатак (бар онај предвиђен законом од 1925 године).

Наравно, признајући, у принципу, подједнако право свима официрима-инвалидима на потпору чију висину условљава само чин, професија и стечење онеспособљења, закон мора да им призна и подједнаке привилегије. На тај начин омогућиће се и официрима резерве, ратним инвалидима слободних професија, пристојнији живот и отклонити узроци који су их често пута до сада доводили у положај унижавајући не само за њихов углед, већ и за углед државе и њене војске.

Георгије Поповић, један од многобројних ратних инвалида сиромашног стања, оптерећених многобројном породицом, без инвалиднице.

Ратни инвалид Петар Стрник (лево) неспособан за било какав рад, остао је без инвалиднице јер га је 'стручно-лекарска комисија у своје време огласила за „лако“ онеспособљеног.'

Ратни инвалид Илија Илић (десно) из Нерадина (60% неспособности) изгубио је инвалидницу због тога што има „кућу“ и једно непунојутро земље.

Ратни инвалид Матеја Бонић, без десне шаке, неспособан за рад, не прима инвалидницу као и многи његови другови по удесу.

Петар Фекете, тежак ратни инвалид (100% неспособљења са специјалним додатком), не прима инвалидну за то што су повреде, које је претрпео, последица контузије. Изгубио још говора, первно оболео. Живи од просјачења.

Јосип Крпљан (са 60% привредне неспособности), лишен права на потпору због пореског цензуза (има једно и појутро неплодне бреговите земље са кућишом)

Балто Иванчан, ратни инвалид, не прима инвалидину јер је од стране стручно-лекарске комисије сврстан у категорију лаких (20%). Лежи у болници, у Копривници, где сваког часа очекује ампутацију ноге. Инвалиду неће добити ни у том случају јер је по Инвалидском Закону од 1929 године изгубио свако право на заштиту.

ПИТАЊЕ ВРЕМЕНСКОГ ОГРАНИЧЕЊА ПРИЈАВА
ЗА ИНВАЛИДСКУ ПОТПОРУ

По једној одредби Закона од 1929 године (§ 108), сва лица која су дотле уживала инвалидску заштиту имала су свој положај поново регулисати у *ограниченом року од 5 месеци*. Слична ограничења (за оне који из било каквих разлога то до сада нису учинили) поставља и Уредба од 1 априла 1936 године.

Овде се понавља једна грешка која је имала врло неизгодних последица.

Велики део инвалида лишен је био доскора права на потпору само зато што то своје право није искористио у одређеном времену. И више је но сигурно да знатан део тих лица већ ни сада *на време* регулисати своје животно питање.

Разлога има више. Главни су: неписменост и непросвећеност.

У једном чланку, који је својевремено објављен у „Ратном Инвалиду“, ми смо низом примера указали на то како је тешко отклањати ове препреке за правилно извршење закона. Кривица се не може свалити само на оне који су заиста оштећени. Ни напори власти, ни мере које је наше Удружење, оделито, предузимало да се сви заинтересовани благовремено обавесте о корацима које треба да предузу ради заштите свога права по новом закону — нису били довољни да се отклоне последице њихове неукости и необавештености. То је, најзад, сасвим разумљиво. Има толико бивших ратника и њихових породица растрених по забитим, непросвећеним кутовима, у тешко приступачним пределима, у ретким и далечким насељима најчешће пасивних, најсиромашнијих крајева наше земље који су и дан дањи не само у слабом, или никаквом додиру с нашим одборима и пододборима, већ и са другим светом уопште. На своју несрећу, како то већично бива, они се уопште не јављају онда кад је за њих могуће нешто учинити. Али за то доцније, месецима и годинама, обијају прагове државних надлежстава и богораде за помоћ коју „други уживају“ и на коју су они такођер имали несумњиво право. Ограничењем које је у Закону од 1929 године било предвиђено, то право се, међутим, гаси после пет месеци.

Они то не могу да схвате. И можда сасвим оправдано. Јер у читавом низу разлога и препрека, које наводе као узрок неблаговремене пријаве, има много таквих који би се морали уважити. Закон је, међутим, неумольив и не признаје никакве изузетке.

Ми зnamо поуздано да је на овај начин лишен заслужене законске заштите велики број жртава рата, јер о томе имамо проверене податке. Знамо исто тако, како смо већ напоменули, да се многи од њих *ни данас* неће користити могућностима које им пружа Уредба од 1 априла да накнадно, у одређеном року, докажу своја права. Због свега тога, па чак и из разлога који нису диктовани само овим обзирима, ми налазимо да у новом закону не би требало постављати никаква ограничења у овом погледу, да лицима, која закон штити, не треба ускраћивати могућност да своја права доказују и после рока који је опште утврђен, макар и под извесним условима. То у толико пре, што би се овим могућностима могли користити, сасвим оправдано, не само они који из необавештености, или било каквих других разлога *ни су благовремено* (на своју штету, уосталом) издејствовали заштиту по закону, већ и инвалиди који непредвиђеним погоршањем болести, или озледе, тек стичу услове да ту заштиту траже.

Најзад, било је ратних инвалида (има их и данас, наравно у мањем броју) који су се некада својевољно одрекли права да траже накнаду од државе зато што су себе сматрали доовољно материјално обезбеђеним. Привредна криза и друге недаће са којима је свет, последњих година, имао да се бори учили су да су и неки од ових данас потпуно материјално упропашћени. У таквој ситуацији, њима би инвалида коју су некада поклањали држави била добродошла. Закон им, међутим, није пружао могућности да је накнадно траже.

Број тих лица није мали. И нису у питању само грађани. Део са села је чак претежнији. Сем тога, положај већине тих лица данас је такав да су заиста изложени највећој беди. Како је неподношљива ситуација појединца била позната Удружењу Инвалида и како Министарство Социјалне Политике није имало формалне могућности да их помогне чак ни из сретства Народног Инвалидског Фонда, њихово питање је *бривремено* морало бити решено на тај начин што је десети инвалидски конгрес, одржан у Београду, дао овлашћење

Средишном Одбору да сва та лица (непризната законом!) уврсти у организацију да би могла примати *бривремену помоћ* Удружења, у износу од неколико десетина динара, по неколико пута преко године. Тиме, наравно, проблем ових инвалида није ни издалека решен. Њихова судбина зависи од новог закона и увијавности надлежних.

Од те увијавности, исто тако, зависи и судбина њихових другова који данас нису у оваквом положају, али могу бити сутра, или прекосутра, судбина свих оних жртава рата које свој положај неће, можда, регулисати ни у року који предвиђа најновија Уредба, али ће једног дана ипак пасти на терет Удружења. Ту опасност, међутим, треба унапред отклонити.

Препреке које је до сада истављао сам закон треба у будуће отстранити. Ако постоје разлози који условљавају извесну процедуру за стицање права на инвалидску потпору, не постоје стварни разлози да се само покретање те процедуре временски ограничи. Ако инвалидске предмете у будуће буду решавали редовни судови (а томе се тежи) и не постојати никакве сметње да један инвалид своје питање регулише ако не данас, онда кроз пет, или десет месеци. Обавезни преглед лица која се накнадно пријављују неће, такођер, изискивати никакве специјалне трошкове око образовања комисије ако се усвоји предлог на коме наше Удружење одавно инсистира; наиме, да те прегледе врше перманентне војно-санитетске комисије при дивизиским, односно окружним и месним командама.

То, што важи за временско ограничавање пријава у погледу накнада, важи и за рокове који су по досадањем закону били прописани за жалбе на решења оних инвалидских судова. Време од 15 дана било је и сувише кратко. Разлози које смо навели као препреку правилном извршењу закона у првом случају, важе и за овај други. Треба уважити све оне сметње које један инвалид не само из неког планинског засеока, из затуреног насеља у Црној Гори, Херцеговини, или Далмацији, већ из било кога села у нашој земљи треба да савлада пре то што би изјавио *мопшивисаку* жалбу на одлуку суда. Он мора најпре некога да консултује, мора да тражи савета и упута, мора, можда, да вади и нека накнадна уверења, да прибавља нове доказе. Треба, затим, да састави жалбу. То

увек чини неко други, у његово име, и за све то треба плаћати (говоримо наравно о крајевима где нема наших пододбора, или о инвалидима који се нашим организацијама не обраћају зато што законом нису признати за такве). Кад се све то има у виду, не изгледа ни мало чудна околност да су инвалидски судови од укупног броја жалби, које су биле у своје време изјављене на њихова решења, одбацили 50% због застарелости, чиме је, уједно, запечаћена судбина свих оних инвалида који су били у питању.

Савремени закон треба да искористи искуства која су стечена применом ранијих и да отстрани све што би једног дана могло да изазове исва нездовољства и нове жалбе на неправде. Ограничења, о којима смо говорили, претстављала су један од важних узрока тих нездовољства до сада и за то их у будуће треба уклонити, или бар прилагодити правом циљу. Ако је појам *застарелости* немогуће потпуно одбацити, бар кад је у питању рок пријава за инвалидску потпору, онда на сваки вачин треба настати на томе да се жртвама рата које о року (знатно дужем но што је био досадањи) не регулишу своја питања остави могућност да то, под извесним условима, учине накнадно. У томе духу ваљало би решити и питање рока жалби на решења инвалидских судова.

ИНВАЛИДНИНА, ИНВАЛИДСКА ПОТПОРА И НОВЧАНА ПОМОЋ

Кад су војници некадање српске војске ушли у Светски рат, Закон о Ратним Инвалидима Краљевине Србије, донет 1914 године, био је већ на снази. То значи да су ратници онеспособљени у борбама од 1914—1918 и породице оних који су у току тога времена пали на бојном пољу стекли права на заштиту у оном обimu, на накнаду у овој висини коју је тај закон гарантовао. Комисија којој је била поверила израда првог инвалидског закона после ослобођења и уједињења пренебрегла је ову чињеницу од великог моралног и правног значаја. Сасвим независно од одредаба закона Краљевине Србије, она је прописала не само нове услове и нову процедуру у утврђивању права оних лица која су имала да користе законску заштиту, већ и нову скalu такозваних ин-

валидских потпора. Нижка знатно од оне која је била усвојена у Инвалидском Закону Краљевине Србије, та скала била је прилагођена „могућностима нове државе“. Проистекла из схваташа, као и цео закон уосталом, да држава у своме старавању око збрињавања жртава рата не извршује никакву *обавезу*, већ манифестију само *добру вољу*, одлука законодавне комисије, о томе да се висина инвалидске потпоре утврди независно од одредаба Инвалидског Закона Краљевине Србије према паритету предратног динара, оштетила је је несумњио све бивше ратнике српске војске, ратне инвалиде и породице палих бораца.

Не улазећи, за сада, у то, да ли је оваква одлука била целисходна и дозвољена, ми ћemo овде на неким примерима покушати да покажемо колико је она уопште била *неправедна*.

Инвалидски Закон Југославије признао је, од почетка, право на инвалидску потпору сиромашним породицама које су у рату изгубиле хричиоца и то:

Удовама без деце 40%, с једним дететом 65%, са двоје деце 75% а са више деце инвалиду личног инвалида IV групе. У првом случају ратни удова прима 1056 динара годишње, или 88 динара месечно, у другом 1716 динара годишње, или 143 динара месечно; у трећем случају 1980 динара, односно 165 динара. Најзад, у случају да има троје, или више деце, ратна удова прима 2640 динара годишње, или 220 динара месечно. То је у ствари пуна потпора инвалида IV групе. Он, наиме, прима толико *само за себе*; на жену добија, оделито, 3 динара дневно, односно 90 динара месечно, а на свако дете половину овога износа. Према томе, инвалид IV групе, отац двоје деце, прима укупно 400 динара месечно. Упоређење висине накнада одређених за ратне инвалиде ове групе и удове палих ратника омогућује нам да одмах уочимо једну велику неправду. Док лични инвалид, чија је физичка, или интелектуална способност за рад насталом повредом умањена у извесном степену, прима 400 динара, удова са двоје деце чији је муж *пао на бојном пољу* добија на име накнаде само 165 динара месечно,

Лични инвалид је у овом случају онеспособљен да себи привређује само до извесне границе, док је породица ратника лишена свога хричиоца. Кад је већ закон поставио начело да накнадом обештети стварно претрпљену жртву, да попуни

ону празнину без које се не може да замисли опстанак појединача оштећених ратом, законодавац је у овом питању морао да усвоји сасвим другојачије, далеко праведније мерило. Неправда је у овом случају у толико већа што је законодавац, по нашем дубоком уверењу, *намерно превидео* момент који је за решење питања обезбеђења породица палих ратника био најважнији, а то је да су оне лишене храноца.

Ако се правилно оцени положај инвалида који је претрпењем повредама у рату онеспособљен да врши позив који му омогућује пристојан живот, лако је проценити и положај породица ратника палих на бојном пољу. У том случају накнада претставља чисто формално питање које је у толико лакше решити, у колико се њему приступа са истинском жељом да се изврши једна социјална и национална дужност.

Из свих разлога које смо навели, смањење инвалиднине, инвалидске потпоре и новчане помоћи (служимо се терминологијом нашег инвалидског законодавства) испод оне накнаде коју прима инвалид IV групе није ниуколико оправдано. На примеру се то још очевидније показује. Какав је економски положај једне ратне удоне, мајке двоје деце која држави плаћа 120 динара непосредне годишње порезе? Или мале сељачке породице од 3 члана која има 1 и по хектар зиратне земље просечне плодности, оптерећене такође непосредном годишњом порезом од 120 динара годишње (то је у ствари граница која је обухваћена фамозним цензусом)? Треба ли уопште трошити речи на то да се докаже како је у оба случаја живот тих породица лишен чак и услова који обезбеђују голи онстанак? Мерило усвојено у Закону од 1929. године за доказ економске самосталности појединача у основи је врло лабилно. Цензус не може ниуком случају да буде врло коректив у процени положаја жртава рата. Ми знамо из искуства врло добро да извесне породице ратника, оптерећене децом, плаћају и преко 200 динара непосредне годишње порезе, док у ствари гладују. С друге стране, ове породице су баш због висине те порезе, која је у већини случаја резултат несавесне процене, лишене инвалидске потпоре. И још нешто. Ми не можемо да заборавимо да је у недавној прошлости фамозни порески цензус био повећан да би се привидно помогло ратним жртвама, али је истовремено

финансиским Законом повишена и непосредна пореза тако да су лица заштићена Инвалидским Законом и овом мером била само стварно *оштећена*.

Праведно решење овог питања свело би се, у ствари, на укидање пореског цензуза и изналажење могућности да се ратним удовама, управо породицама ратника палих на бојном пољу одреди већа накнада од инвалиднине инвалида IV групе и то у оној висини коју налаже стварно имовно стање ових удова и ових породица.

Овде се морамо дотаћи и удова ратних инвалида VIII и IX групе које су лишене уопште свих права по Инвалидском Закону од 1929. године. Удовама инвалида V, VI и VII групе дата је процентуална потпора, део накнаде коју су инвалиди тих група примали за живота по § 10 Инвалидског Закона. И овде је усвојено неправедно и несоцијално мерило. Ако је између инвалида, за живота, могла постојати извесна разлика у величини и последицама повреда задобијених у рату њихове породице су после смрти тих инвалида у подједнаком положају. У толико горем у колико је смрт храниоца тај положај Јогоршала. Овако, како је питање решено законом који је сада на спази, изгледа као да смрт једног ратног инвалида подиже благостање његове породице и то за онолико степени за колико јој се инвалидска потпора смањује!

Какав је у ствари положај породица личних ратних инвалида V, VI и VIII групе? Удова ратног инвалида V групе прима после смрти мужа инвалидску потпору у укупном годишњем износу од 864, или 72 динара месечно. Удова с једним дететом прима 1404 динара годишње, или 117 динара месечно; с двоје деце 1620 динара годишње, односно 135 динара месечно; са троје, или више деце 2160 динара годишње, или 180 динара месечно.

Не узимајући у обзир удове инвалида VI групе, које се у погледу потпора незнлатно разликују од удова претходне групе, навешћемо још само пример удова, односно породица умрлих инвалида VII групе где се разлика у накнади јаче истиче.

Сиромашна удова умрлог личног инвалида ове групе прима само 40% његове инвалиднине, ако је без деце; то износи годишње 560 динара, или месечно 46 динара. Удова с једним дететом прима годишње 910, или месечно 75 ди-

нара; са два детета 1050 динара годишње, или 88 динара месечно; са троје, или више деце пуну инвалиду свог умрлог мужа, т.ј., 1400 динара годишње, или 117 динара месечно. Оставимо на страну питање о томе колико је ова инвалидска потпора у износу од 46, односно 89 динара стварна и озбиљна. Упитајмо се: у каквом су то завидном положају удове умрлих инвалида VIII и IX групе кад их закон лишава сваке накнаде? По аналогији коју нам натурује логика законодавца, ратна удова инвалида IX групе примала би годишње 217 динара, управо 18 динара месечно. Да ли само за то што ово снижење стоји у обрнутој сразмери са имовним стањем удова тих инвалида? Не. Закон од 1929 године уопште не води рачуна о положају инвалидских породица ових група које су раније биле заштићене. За творце овога закона био је меродавац само степен повреда ових инвалида. Како су они у своје доба, приликом класификације, уживали незнатну инвалиднину (због незнатног онеспособљења) законодавац је нашао да је сасвим у реду ако њихове породице лиши сваке потпоре у случају смрти тих инвалида.

У једном од ранијих поглавља ми смо довољно указали на неправду која је нанесена такозваним „лаким инвалидима“ тиме што су лишени сваке потпоре по новом закону од 1929 године. Разлози који говоре у прилог наше тезе ради отклањања ових неправди поткрепљују довољно и наш захтев да се на сличан начин реши и питање обезбеђења њихових породица.

Сад нешто о новчаној помоћи...

„Новчану помоћ“ уживају по закону сиромашни и за рад неспособни родитељи који су у рату изгубили сина-хриноца, а немају уопште, или док немају другог пунолетног сина. Родитељи који испуњавају услове предвиђене у Закону од 1929 године уживају и то: ако је само један родитељ у животу — 40% инвалиднине личног инвалида IV групе, што износи 1056 динара годишње, или 88 динара месечно; ако су жива оба родитеља заједнички примају 60% накнаде личног инвалида IV групе, што износи 1584 динара годишње, или 132 динара месечно. Закон изрично наводи да се накнада у овом случају даје само под условом ако је погинули ратник био „једини хринац породице“. Ако се узме у обзир и уважи, притом, веома важна чињеница да је од рата до данас про-

текло 20 година, лако је предпочити положај тих родитеља који су самохрани. Они су осуђени да живе од потпоре која им не обезбеђује ни толико, колико је потребно да би се исхранили сувим хлебом. Бесмислено је постављати питање *праведности* накнада у овом случају. Важно је да се самохраним родитељима чији је син - хринац *погинуо* у одбрани отаџбине не даје ни онолико колико ужива један лични инвалид са 50% онеспособљења.

Да би се скватило под како тешким условима родитељи палих ратника примају ову помоћ, треба навести још нека ограничења. Закон, тако, претпоставља да су они апсолутно неспособни за било какв рад. Закон, даље, условљава да погинули син није оставио за собом породицу, или, ако ју је оставио, да његова породица не прима инвалидску потпору; најзад, да родитељи који полажу право на ову помоћ немају другог пунолетног сина. У противном случају, без обзира на имовно стање овога, родитељи се лишавају права на помоћ. Претпоставимо овај последњи случај. Родитељи изгубе у рату сина-хриноца, официра од каријере. Други син је физички радник, данас оптерећен сопственом многобројном породицом коју не може да ис храни. Поред свега тога, његови родитељи лишени су, по закону, сваког права на државну помоћ. Таквих примера, нажалост, има у великом броју. Законодавац, је међутим, превидео овакав стицај. Он је, шта више, ускратио могућност родитељима који су остали без хриноца да дођу до неопходне помоћи чак и онда ако поднесу званичне доказе о томе да други пунолетни син не може да издржава ни своју породицу, а још мање њих.

Ако се при решавању инвалидског питања буде пошло од претпоставке да је потребу ревизије досадањег закона изазвала не само неправедна класификација личних инвалида, безразложно отежана процедура у стицању права на накнаду, неравномерна и неправедна подела потпоре, већ и многобројне неправде које су незаслужено нанесене бившим ратницима и њиховим породицама, онда се безусловно морају обухватити и сви они случаји о којима је овде било речи. Налазимо да би непотребно било, после примера на које смо указали, наводити нове доказе о површинском скватању оних момената који су били од битног значаја при решавању овог сложеног питања. Факт

је да су се законодавци, из разлога који се могу тумачити нехатом, или свесном намером, оглушили о један захтев правде и хуманости; чињеница је да последице свега тога трпе данас хиљаде и хиљаде бивших ратника и њихових породица. Ревизија Инвалидског Закона од 1929 године, за коју се ми годинама залажемо, биће целисходна и оправдана само у том случају ако отклони неправде на које указујемо.

Не може се порећи да би финансиски ефект мера које би имале да врате, или признају право на државну потпору лицима која ту потпору данас не уживају, или уживају у незнатном обиму, био за државу осетан и знатан. Међутим, то питање овде не треба ни да се постави. Јасно је по себи да ревизија закона на *праведној* основи условљава повећање буџета инвалидских потпора, али с друге стране скида за увек са дневног реда један тешки задатак који се повлачи већ читав низ година. Најзад, питање извора за накнаду претставља један оделити проблем о коме ће доцније бити речи. Ми смо већ једном указали на то да се питање обезбеђења жртава рата може донекле решити и на начин који не оптерећује непосредно државну благајну. Тим начином хтео је да се користи у извесној мери и Закон од 1929 године, али је његова лоша примена све одредбе о томе учинила неефикасним и илузорним. Претпостављајући да ће нови закон узети у обзир и те нове изворе као и неопходност формалног повећања издатака који ће се учинити у корист жртава рата, ми подвлачимо као неопходан захтев да се, из реда оних питања која се морају решити, не издвоји ни питање ревизије инвалиднине, инвалидских потпора и новчане помоћи.

ПРОГРЕСИВНА ИНВАЛИДНИНА, ИНВАЛИДСКА ПОТПОРА И НОВЧАНА ПОМОЋ

Ако правилно решење инвалидског питања лежи не само у вербалном признању жртава појединача, већ и у њиховом праведном обештећењу, поделу накнада треба у будуће за новати на начелу: сиромашним више, имућнијима мање; наравно, под претпоставком да се претходно уважи принцип по коме право на материјалну накнаду припада *свима жртвама рата* без обзира на њихово имовно стање.

Ми налазимо да би у погледу обештећења тих лица требало усвојити систем прогресивне накнаде. У овом случају закон би морао водити рачуна о *стварном* економском стању појединача. То значи да би самим тим у будуће биле отклоњене опасности на које смо нарочито указивали — да услови, од којих зависи висина инвалидске потпоре, буду одређивани по нахођењу. У прошлом закону било је више тих опасности. Порески цензус претстављао је највећи. Остале су претиље из увек могућих измена пореског система, подизањем пореске стопе која повлачи губитак одређене инвалидске потпоре.

У ствари, све те опасности и препеке могу бити отклоњене и биће отклоњене ако се усвоји један систем који ће гарантовати, истинску, ефикасну заштиту. У том случају не би се, свакако, могло да додогди да један ратни инвалид изгуби право на материјалну накнаду само за то што је неправилно опорезован.

Ми знамо, на пример, да су пореске власти на Приморју многе сиромашне сељаке опорезовале у своје доба знатним наметом с мотивацијом да је на њиховом добру извршена „промена културе“ која им, тобоже, обезбеђује већи принос и профит. Та „промена културе“ заснована је била у ствари на покушају да се комад голога крша вештачким наносом земље оспособи за какав-такав принос. У Шумадији је, опет, било довољно да сиромашни земљорадник подигне најбеднију кровињару (да би себе и чељад заштитио од елементарних непогода) и да га власт опорезује кућарином која, такођер, повлачи губитак инвалиднине.

Појам благостиња, и иначе врло релативан, добио је у Закону од 1929 године, кад су у питању ратни инвалиди, једно бесмислено тумачење.

Опасност од произвољности у оцени економског положаја жртава рата не би ником случају могла бити отклоњена ако би се и у новом закону усвојила досадања мерила. Догађало би се оно што је и до сада претстављало најчешћу појаву: да се једном руком одузме што је другом пружено.

Порески цензус треба потпуно избацити из инвалидског закона, или бар у толико у колико он лишава жртве рата *свих права*. Уместо тога, закон може свима лицима која плањају преко 300 динара основне годишње порезе да ускрати инва-

лидску потпору но с тим да их не лиши и свих осталих права које проистичу из § 6 Инвалидског Закона од 1929. Сва она лица, пак, која плаћају на име основне непосредне порезе преко 120 динара треба тако диференцирати да свако повећање од 30 динара, до суме од 300 динара, повлачи и прогресивно смањење, односно повећање материјалне накнаде.

Да би опорезовање лица заштићених Инвалидским Законом, нарочито на селу, било праведније, класификација њихових имања, по катастарском премеру, не би смела да почне с првом категоријом, већ тек са трећом. Разлог лежи у томе што су инвалиди и породице палих ратника, због губитака претрпљених у рату, у подређеном положају према осталим лицима. Недостатак радне снаге, проузрокован губитком једног члана породице, или онеспособљењем домаћина куће, отежава обделавање имања (и онда кад је у питању на селу уобичајена замена, као и плаћена помоћ).

Нови инвалидски закон може у овом погледу да користи искуства која су стечена применом одредаба старих закона. Тим искуством послужили су се и творци Уредбе од 1 априла 1936 године.

Ту већ запажамо извесне савременије одредбе, један правичнији дух који, бар донекле, ублажава неправде до сада нанете инвалидима. (Уредба, пре свега, модификује сам начин одређивање инвалидске потпоре тиме што усваја систем прогресивне накнаде). Ми не видимо зашто би се сада стало на попа пута и зашто се ова реформа, тако срећно започета Уредбом од 1 априла, не би завршила темељном ревизијом инвалидског законодавства.

Инвалидским Законом од 1929 године уведена је такозвана породична пореза, позната под општим називом задружне порезе. Исто толико неправедна, колико и порески цензус одређен за појединце, она је онемогућила знатном броју жртава рата да дођу до неопходне накнаде. И ту су за то потребне измене. Ако нови закон усвоји систем прогресивне материјалне накнаде, задружна пореза може служити за одређивање висине инвалидске потпоре само тако ако се њена основица измени. По досадањујују практици, која је, уосталом, одговарала законским одредбама, порески цензус је одмераван по скупној задружној порези, уместо да је узиман само део који пада на задругара — инвалида, или умрлог, односно

■
Јован Немет, тешки ратни инвалид с одузетим ногама (последица болести задобијене у рату). Без инвалиднине, сиромашног стања.

■
Удова умрлог ратног инвалида Алексе Јелића, из Голог Брда, са троје сакате и глухонеме дече, нема права на инвалидску потпору по Инвалидском Закону од 1929 године зато што је инвалидитет њеног мужа износно мање од 50% (40%).

■
Матија Ракић, (лево) стар 75 година, неспособан за сваки рад, отац јединца сина, у рату погинулог, прима, на име помоћи, 80 динара месечно.

■
Ђорђе Стевић, (десно) стар 80 година, неспособан за привређивање. Изгубио јединца сина у рату. Лишен права на новчану помоћ због неблаговремене пријаве (неписмен).

Мате Кафута, тешки ратни инвалид (100%, онеспособљења за рад) у одбрани Југославије, на корушком фронту, изгубио обе ноге. Примао инвалиднину до 1-X-1929 године. Тада је изгубио, по § 42 Инвалидског Закона, јер је кажњен затвором од пет дана због дела учиньеног из користољубла.

Тома Братуш, тежак ратни инвалид (100% привредне неспособности). Пострадао од отровног пана на фронту. Непризнат Инвалидским Законом од 1929. Без инвалиднине.

погинулог члана задруге. Јасно је да је у овом случају цензус морао бити превисок, јер, у ствари, претставља порезу неколиких лица. Ова нелогична одредба имала је до сада врло рђаво дејство. Благодарећи њој, многи ратни инвалиди, без обзира на степен онеспособљења, лишени су права на потпору. За њих то није била једина незгодна последица. Ко познаје наше село, његов патријархални и консервативни дух, схватиће какве крупне промене изазива у једној сеоској задрузи трајно физичко онеспособљење, или смрт једног њеног члана који, притом, оставља за собом удову с малолетном децом. Способност за физички рад на селу је главно мерило вредности. Седам душа претстављају, у ствари, седам „мотика“. И кад се члан једне сељачке заједнице физички онеспособи, њега, наравно, третирају са умањеним поштовањем. Ако је то онеспособљење трајно, или релативно трајно, он већ по неуморљивој сеоској логици „џабе“ једе хлеб. Да би се таквом члану задруге — чије груди, за показану храброст у рату, могу да красе и највиша војничка одличја — очувао углед, не само у задрузи већ и у средини која га окружује, потребно је да га држава не лиши свог признања и своје потпоре. То у толико више, у колико је његово право, у принципу, основаније. Све то важи, можда чак у већој мери, и за ратну удову, нарочито ако је оптерећена нејаком децом.

Кад је већ реч о удовама палих ратника треба уопште истаћи трагедију тих жена које је послератно друштво лака срца извргло, без мало, јавном презрењу и нанело им неопростићиве увреде. За јавним мишљењем, повели су се донекле и они који су ратним удовама делили правду путем Инвалидског Закона. Мислимо на фамозни § 42 који је сурово погодио многе од њих, без обзира на то да ли су инокосне, или оптерећене децом.

Нико не може да порекне да на селу има доста „дивљих“ бракова. Али где их нема? Градови у том погледу пружају још ружнији пример. Има, међутим, извесне разлике у тим нелегалним брачним односима на селу и вароши: док су они на селу једно нужно зло, у вароши су највећим делом последица посувраћених појмова о моралу, луксузу и незајажљивих прохтева.

Откуда, уопште, на селу тих дивљих бракова због којих ратне удове, чак и са нејаком децом, губе право на ин-

валидску потпору? Немилосрдно, као и многи људи, закон их је везао за појам неморала, ати су узроци који их изазивају у највећем броју случаја сасвим друге врсте и природе. Сиромашна ратна удова са двоје, или више деце, у зрелијим годинама, тешко може да нађе прилику за брак. Инвалидска потпора, коју ратнे удове уживају, претставља међутим, једно њихово велико преимућство. То је у селу мамац за удовце и нежењене људе. То је онај фактор који би у склапању другог брака ратне удове био од пресудне важности. Међутим, да се та брачна веза легализује, иставља се као немилосрдна препрека сам Инвалидски Закон, јер он у том случају лишава удову права на инвалидску потпору. Ту лежи објашњење ове „неморалне“ појаве. Ту је тежиште целог питања.

Највеће зло није још у томе. Ма како биле тешко по-гођене назорима чистунаца, удове бивших ратника, које су примијењене на ову дивљу везу, проводиле би „неморални“ живот без роптања да закон није створио могућност коју разни пакосници најшире искоришћују: да их простом до-ставом лише права које уживају, мала су у дивљем браку с једним човеком изродиле каткад и више деце.

За све те несрћне жене, ова мера има често судбиносне последице. И то је сасвим разумљиво. Оне губе најпре мужа-хридиоца у рату, затим бивају оглашене за неморалне, потом губе инвалидску потпору, па најзад и мужа из дивљег брака. Тако се над несрћним ратним удовама сручују казне за казном мада су оне недужне. Ми, наравно, не тврдимо да је све то само последица несоцијалних и нехуманих одредаба старог инвалидског законодавства, али подвлачимо да би највећи део тих злих последица отпао кад би инвалидски закон свим тим ратним удовама признао право да и после удаје уживају одређену инвалидску потпору. Постоји, уосталом, још једно решење. Држава би свима удовама палих ратника у случају преудаје могла да загарантује једну глобалну накнаду (у виду мираза) у износу петогодишње инвалидске потпоре. То решење, примамљиво за лица о којима је реч, било би корисно и по државиу благајну. Оно би најзад било у духу онога права које је признато личним инвалидима, наиме да врше откуп своје инвалиднине. На овај начин била би истовремено задовољена два важна

захтева. Породицама палих ратника дала би се заслужена накнада, док би се законитим браковима заштитили интереси нације и друштва.

Као што се из свега овога види, ми пледирамо за то да се усвајањем система прогресивне материјалне накнаде обухвати и порески цензус (односно задружна пореза) и то на тај начин што би у случају праведног одређивања накнада сам цензус имао улогу од другостепеног значаја. Уредба, донета 1 априла 1936 године, послужиће у овом правцу врло корисно. Она ће омогућити да се у пракси испоље све добре и лоше стране овог система који претставља главну основу за решење сложеног инвалидског питања. Наравно, пуни ефект ове мере може да се осети тек онда кад ова буде нашла срећну допуну у осталим одредбама којима би имао бити решен читав низ других питања од важнијег, или спореднијег значаја. Наше претпоставке о повољном дејству тих мера засноване су на досадањем искуству, на читавом низу чињеница које смо у току прошлих година имали прилике и могућности да проверимо.

Питање накнада претставља битни проблем. И у колико његово решење буде засновано на праведнијим принципима, у толико ће општи ефект будућег инвалидског закона бити повољнији. У расправљању овог питања треба поћи оним путем на који смо већ у неколико мањих указали: путем праведног обештећења свих жртава рата, сходно потребама и имовном стању појединача.

ПРИВИЛЕГИЈЕ РАТНИХ ИНВАЛИДА

Правилно решење обезбеђења жртава рата претпоставља њихову пуну заштиту, изражену у двоструком виду, материјалном и моралном. Теориски, инвалиди су ту заштиту ужivalи и до сада. Људи који су у одбрани отаџбине, општега добра поднели најдрагоценју жртву, имали су права да траже не само релативну материјалну накнаду већ и извесне привилегије које такођер олакшавају њихов иначе тешки положај. Закон им је то право формално признао. Једном делу жртава рата дате су извесне олакшице које с новчаном потпором треба да обезбеде најнеопходније услове за њихов опстанак. Сама по себи, материјална помоћ коју

Вреди нагласити да су та ласкава признања потекла од стране једног Пољака, друга Стажецког, чија је домовина задужила ратне жртве далеко хуманијим и стварнијим залагањем за њихово добро. У интересу угледа наше земље, ми смо тада ћутећи примили ове славопојке. Али насто не обавезује да у нашој земљи кажемо отворену истину: да силом Закона од 1929 године до данас *није уђослен ни један једињи инвалид* и да је дејство свих других сличних одредаба такођер равно нули.

Тако, ето, у пракси изгледа „најсоцијалнија“ и „вајидалијија“ страна овог фамозног закона.

У осталом, најкарактеристичнији пример поступка према ратним инвалидима пружа случај писца ових редова, иначе председника Удружења Ратних Инвалида Југославије, који је 1921 године отпуштен из државне службе с кратком мотивацијом „због телесне неспособности задобијене у рату“... Шеснаест рана стечених у борби не само да нису давале права ни на какво првенство, како је то предвидео доцније Закон од 1929 године, већ су претстављале, као што се види, отежицу за опстанак у служби. Овај случај није усамљен. Пре њега и после њега било их је још небројено много. Почетак те праксе по којој су инвалиди у јавној служби били приморани да уступе места „здравим, за службу способним људима“ наговестио им је одмах црну будућност. Увиједвиши неправду, надлежни су хтели да отклоне увреде које су на тај начин наношене заслужним ратницима. Закон је требао да да формалног ослонца томе старању да се инвалидима не само омогући упослење у државној, самоуправној и приватној служби, већ и несметана каријера. Био искрен, или не, тај напор је у сваком случају остао узалудан. Ми распољажемо многобројним доказима о томе да су наши другови били *немилосрдно гонjeni из службе* зато што су у једном тренутку претстављали препреку упослењу, или каријери некога скоројевића који, по општем правилу послератног друштва, не уважава иначије заслуге. Ми бисмо, поред примера једног монополског чиновника у Босни, члана наше организације, који је, да би се доказала његова неспособност за јавну службу, био чак проглашен душевно оболелим; затим једног истакнутог националног радника, брата Хрвата, чиновника машинске ложioniце у Мостару који је годинама морао

жртве рата уживају по Инвалидском Закону од 1929 не би за то била довољна и да је двапут већа. С друге стране, те привилегије су престављале један начин за растерећење државе у погледу њених обавеза према онеспособљеним бившим ратницима и њиховим породицама.

Закони који су до сада били на снази предвиђали су дакле низ олакшица, низ разноврсних привилегија које у пракси, међутим, нису дале жељене резултате, нису донеле никакве стварне користи. Инвалидски Закон од 1929 године, реакционаран у основи, био је у погледу тих привилегија нарочито издашан. И то је његова најлепша страна. Нажалост, сае те олакшице које су имале да зајемче упослење, првенствено право на искоришћавање извесних концесија, нарочите погодности у вршењу службе и професионалног позива, које су једном речју имале да олакшају живот и опстанак онеспособљених ратника остale су мртво слово на хартији. Да би се схватило колико су инвалиди тиме били оштећени, треба истаћи да су творци Закона од 1929 године разне рестрикције и ускраћења правдали погодностима које се свима оштећеним лицима дају на другој страни, у разним привилегијама помоћу којих је држава део својих обавеза требала да пренесе на друштво. На првидном значају тих олакшица које су, додуше, биле гарантоване законом, али за чије неизвршење нису предвиђене никакве санкције, заснована је била празна нада да ратне жртве неће, у ствари, тако тешко осетити разне мере диктоване разлозима уштеде. Тој заблуди да у овој страни Инвалидског Закона лежи и једно његово велико преимућство, у поређењу с ранијим, подлегли су не само његови творци, већ и шира јавност. Ми се сећамо како је у своје време та „социјална страна“ Закона од 1929 године истичана као доказ „савременог схватања задатака и дужности државе“, како је штампа у томе видела један истински доказ добре воље меродавних да се заслужним ратницима укаже пажња коју заслужују. На десетом међународном конгресу бивших ратника и ратних инвалида, у Женеви, специјални референт за инвалидска законодавства појединих земаља истакао је, чак, с ласкавим признањем напоре које Југославија чини у корист својих ратних жртава подвлачени нарочито значај законске одредбе о њиховом принудном упослањању у државној, самоуправној и приватној служби.

да доказује неистинитост напакованих му кривица; даље пе- торице чиновника Обреновачке Општине који су без икакве кривице удаљени из службе, простом сменом општинске управе, затим карактеристичан случај чиновника поглаварства у Врању, чиновника који је после седмогодишње службе от- пуштен с мотивацијом да није грађанин општине у којој је био запослен (ово је еклатантан пример повреде одредаба § 26 Инвалидског Закона), ми бисмо могли да наведемо још безброј других који на истоветан, или сличан начин доказују сву илузорност оваквих „привилегија“ које, у ствари, ни је- дан инвалид не ужива.

Удружење Ратних Инвалида Југославије, благодарећи потпори надлежних, извршило је, недавно, преко свих зе- маљских власти статистички попис ратних инвалида упосле- них у држави и самоуправној служби. Резултат нас је ду- боко разочарао. У целији Југославији упослено је данас укупно 1640 ратних инвалида. Међу овима има 414 чиновника, остали су занатлије, служитељи и обични радници. Највећи број у- послен је у Дунавској бановини (668), а најмање у Зетској (11 инвалида).

Принудно упосљавање онеспособљених ратника у јавној и приватној служби (новчани заводи, индустриска предузећа, задруге, занатске радионице, веће радње, велика пољска добра) претставља један од главних принципа савременог ин-валидског законодавства западних држава. Оне су силом за- кона обавезале најпре себе, а затим самоуправне установе и приватна предузећа да упосле одређен број ратних инвалида у сталним, повременим, односно сезонским службама. То оба- везно упосљавање независно је од материјалне накнаде коју држава даје бившим ратницима онеспособљеним у борби. У томе и лежи право и једино објашњење појаве која се у тим земљама, нарочито у последње време све више запажа: то је осетно опадање броја незапослених у редовима бивших ратника и стално побољшање њихових животних услова. Тамо се све ређе указује слика која је код нас, нажалост, тако честа, слика испијених људи, сломљених боловима и не- даћама, који у јадној одећи бесциљно лутају варошким улицама.

За време боравка у земљама средње и западне Европе, у Француској, Енглеској, Италији, Пољској и Аустрији (Бу- гарска у том погледу пружа такођер леп пример) имали смо

могућности да се лично осведочимо не само у ефикасност дејства свих одредаба закона о ратним инвалидима, већ и о дубоком признању које им друштво истински указује. Да би се стекла јасна представа о положају жртава рата у овим земљама, није потребно улагати нарочити труд. На првом ко- раку, по силаску с воза, вас пресреће инвалид у униформи железничког слубеника. Инвалид је надзорник носачке службе. Инвалида ћете срести као кондуктера у трамвају, као неиз- бежног вратара на улазу у коју било јавну установу, као чи- новника у првом државном надлежству. Не споримо да се баш тим њиховим присуством на сваком месту и на сваком ко- раку главних градова можда нескромно истиче старање по- јединих држава за њихове храбре браниоце. Али је овај пример несумњиво за похвалу. У толико већу, у колико наш немар, намерно и грубо потискивање ратних инвалида заслужује већу осуду.

Погледајмо само на чиновништво наше земље. Колико међу њима има не само ратних инвалида, већ бивших рат-ника у опште? Ни 25%! Како објаснити ову појаву? Кад се зна да су у разним годинама после рата стотине и стотине бивших ратника и ратних инвалида лишаване дотадашњих звања, објашњење може да се нађе само у томе што су ра- зни режими тражили себи подобне помагаче, што су рђави господари хтели послушне слуге у чијој се улози бивши ра- тници, већ и због своје часне прошлости, нису могли снани.

Да би морална подршка коју држава путем закона пру- жа жртвама рата била корисна и ефикасна, да би се с друге стране држава посредним путем растеретила једног дела ма-теријалних обавеза, мора се у будуће тежити томе да се разне олакшице које имају да претстављају *дојуку* услова за живот и опстанак тих жртава — у потпуности обезбеде. Не само тиме што ће закон предвидети и модалитете за њи- хово остварење и санкције према онима који то остварање отежавају, већ и обавезу да власти те санкције безусловно изврше. У том случају одредбе Инвалидског Закона од 1929 године (§ 24, 25 и 26), које гарантују извесне значајне при- вилегије ратних инвалида, треба задржати, можда и проши- рити, али екsecutivnu власт пренети на Министарство Соци- јалне Политике.

У вези с повластицама треба поменути и признато право првенства ратних инвалида да користе, ради експлоатације, разне објекте који су у власништву државе. То се, у првом реду, односи на војне кантине и железничке ресторације. Ранији закони пружали су могућности ратним инвалидима да се овима користе, али су доцније, разним уредбама, те могућности отежане. Нови закон имао би да ревидира и услове за искоришћавање ових привилегија и то тако, да се ово право призна свима ратним инвалидима. Ово питање могло би се у подробности регулисати посебним правилником који би омогућио да се, после испуњења услова закупа, избор конкурената врши сасвим слободно, односно према квалификацијама, али само из редова ратних инвалида. То важи и за киоске, базаре, малопродајнице дувана у градовима и селима, рестораре на бродовима и аеродромима. У сваком случају, у будуће се не би могло допустити да се инвалид на јавним лicitацијама надмеће са свима лицитантима с том привилегијом да има првенство тек у случају изједначених услова с најбољим понуђачем. То је и интерес државе. Јер упосленијем једног ратног инвалида држава скида са себе обавезу да га материјално помаже све дотле док то запослење траје.

Министарство Саобраћаја је једним правилником недавно решило питање закупа железничких ресторација на најбољи начин, у толико што су у будуће искључене неправилности и штете које су до сада биле тако честе. Нажалост, ни овом приликом нису уважени захтеви наше организације која је с правом рефлексовала на то да ратним инвалидима обезбеди и овде првенствено право упослења. Ова појава, међутим, такођер сведочи о факту који ми стално подвлачимо: да људи на одговорним местима у државној и самоуправној служби не указују добром вољом инвалидима пажњу коју заслужују, већ само онда кад их на то нагна сила закона.

Имамо за то још безброј доказа.

Узмимо за пример продавнице дувана. То је била једна од значајних повластица предвиђених § 27 Инвалидског Закона. У пракси, инвалиди су од ове привилегије имали врло мало користи, јер су се, третирани у погледу закупа под једнаким условима с осталим интересентима, врло ретко могли користити својим правом првенства. Могућност да инвалиди користе ове концесије изиграване су уопште на све могуће

начине. Надлежне власти су, пре свега, издале одвише дозвола за отварање малопродајница дувана не водећи рачуна о томе да се самим тим њихов опстанак доводи у питање. Процент провизије од продаје монополисаних производа спуштен је тако ниско, да власници малих продавница нису могли покрити ни трошкове режије. Одржале су се само велике продавнице, или оне на врло прометним местима. До њих је, међутим, било врло тешко доћи. Протекција је и ту играла врло велику улогу. Околност да се продавнице на таквим местима, са знатним обртом и профитом, уступају готово по правилу неинвалидима, надлежни су правдали, као и увек, интересима државе. „Људи без капитала не могу да праве велики обрт. А за нас је то важно...“

Тако је било с продавницама дувана.

Сличне „користи“ видели су инвалиди и од других концесија и привилегија. Поменимо само случај с биоскопима у Словеначкој где је група моћних капиталиста, заштићена политичком протекцијом, однела профит словеначких инвалида и стрпала их у своје незајажљиве цепове. Тако је било с разним базарима у бањама и летовалиштима. Тако је једном речју било са свима концесијама.

Инвалиди — земљорадници могли су по Инвалидском Закону тражити обештећење не само у новцу, већ и у земљи. Закон је предвидео да се из огромних комплекса поседа, добијених аграрном реформом, исушивањем ритова и искрчењем државних шума, одређени делови могу дodeliti жртвама рата у колико саме пристају да на тај начин буду једном за увек обештећене. За инвалиде-сељаке то је, разуме се, претстављало најпримамљивију накнаду. И многи су је заиста добили. Каква вајда од свега тога кад они ни данас нису власници тога земљишта! И не само то. Од многих се сада тражи наплата тих поседа, чак и екsecutivним путем, зато што су извесни инвалиди разним преиначењима одредаба Инвалидског Закона лишени права које им је једном било признато. С друге стране, пронашло се да је та, једном поклоњена земља дата у ствари у факултативни откуп. Кад би ово последње било тачно, не би се могло схватити да су инвалиди, који су те поседе добили као компензацију за ускраћену материјалну накнаду, у ствари обештећени.

Кад је већ реч о инвалиду-земљораднику треба поменути једну ствар. Закон му није пружио могућности (као ни инвалиду-занатлији) да дође до најнужнијег зајма којим би обезбедио прекопотребна средства за рад. Услед тога велики број инвалида-земљорадника и инвалида-занатлија пао је на терет државе мада су многи од њих у своје време, благодарећи земљишту које су добили, или занату који су упражњавали, могли обезбедити свој живот и опстанак.

Велики недостатак одредаба Инвалидског Закона које говоре о привилегијама жртава рата лежи и у томе што нису давале могућности инвалидским организацијама, које су играле тако важну помоћну улогу у указивању разних врста помоћи сиромашним жртвама рата да и саме, путем разних концесија, дођу до извесних сретстава која би им омогућила да своју улогу лакше врше. Шта више, на супрот Закону од 1925 године, Инвалидски Закон од 1929 године *није уобичајено признао инвалидске организације* да би се самим тим отклонила опасност њихове иначе неизбежне интервенције при спровођењу рђавих одредаба овога закона.

Још једну важну привилегију закон је био признао ратним инвалидима. То је право на повлашћену вожњу железницом и бродовима.

Да би се издејствовала ова повластица — о којој говори § 30 Инвалидског Закона од 1929 године — и то за највише *шри путовања у шоку године*, потребно је било испунити читав низ формалности које у 70% случајева ускраћују могућност инвалидима да се овом повластицом уопште користе. То је једно. Друго, закон је све инвалиде, без обзира на степен њиховог онеспособљења, изједначио не само у погледу права на одређени број путовања у току једне године већ и у погледу повластица у цени вожње. Ту је, међутим, требало повући извесне разлике о којима нови закон мора да води рачуна. Ми налазимо, затим, да никаква ограничења у погледу броја путовања нису оправдана. Ако би нови закон у том погледу изашао у сусрет оправданим захтевима ратних жртава и дао им *неограничено* право да користе државне железнице и бродове с повластицом од 50% од нормалне тарифе, држава ништа не би изгубила. На против, већа фреквенција донела би и веће приходе (јер би се тим правом користило више од десетину хиљаду лица).

Ограничења која досадањи Закон поставља у овом погледу, учињена су, како нам је објашњено, на захтев Министарства Саобраћаја које страхује да би, у случају усвајања наших захтева, извесни инвалиди користили повластице у спекултивне сврхе, у уз洛зи разних трговачких посредника. Допуштамо да ће се један део њих бавити и таквим пословима и да ће у томе циљу искористити ову привилегију. Мито, у ствари, и желимо. Ми баш хоћемо да ова повластица послужи као сретство за лакше упослење, односно за лакшу зараду ратних инвалида. Нико је не тражи за то да би шетао по земљи, већ свакако зато да помоћу ње омогући извесне пословне користи.

Треба напоменути да жртве рата у земљама запада ужијавају у овом погледу далеко већа повлашћења. У неким случајима чак и потпуно бесплатну вожњу. Што је најважније, на ове повластице држао је обавезала је приватна железничка, односно бродарска друштва која обавезе скрупулозно извршују.

Код нас се и у овом питању заузима неразумљив став. Шта више, ми уопште не верујемо да ће се без врло великих напора постићи ма какво побољшање у овом погледу. О томе сведочи и најновији правилник о вожњи. Треба ли онда постављати иначе сасвим оправдан захтев да се инвалидима, бар у досадањем обиму, обезбеде повластице и на приватним бродовима и аутобусима?

У питању свих ових привилегија, свих повластица и концесија које су до сада првидно, или фактично уживали ратни инвалиди, у нови закон треба безусловно унети прецизније либералније и праведније одредбе. Ако се пође од тога да су ова повлашћења не само корисна олакшица, већ и једна неопходност за живот и опстанак лица заштићених овим законом, онда се мора порадити на томе да их ова лица заиста и у пуном обиму искористе. У противном било би много поштеније да им се све те повластице просто одузму. Јер би тада њихова ситуација била потпуно јасна и нико не би имао права да непажњу према њима правда уступцима који у ствари немају никаквог практичног смисла — ни моралног, ни материјалног ефекта.

ОСИГУРАЊЕ ДЕЦЕ ПОГИНУЛИХ, УМРЛИХ И
НЕСТАЛИХ РАТНИКА.

Проблем заштите деце погинулих, умрлих и несталих ратника регулисан је § 40 Инвалидског Закона. По њему, она имају право на новчану помоћ до навршене 16 године ста- рости. Ни у овом питању законодавац није нашао ни при- ближно задовољавајуће решење. Оставимо на страну висину помоћи, која је апсолутно недовољна (једно ратно сироче прима 65% износа потпоре личног инвалида IV групе, односно 143 динара месечно). Има нешто што је још неправедније. То су ограничења у погледу услова за уживање ове помоћи. Ми, наиме, не можемо да схватимо какви су разлози могли да определе творце Закона да једном ратном сирочету без оца и мајке признају право на потпору само до 16 године, а не до пунолетства? Каква је потреба захтевала да се ту изврши једно потпуно нелогично ограничење?

Нови закон мора да ревидира и ове одредбе у томе смислу да се деци палих ратника обезбеди неопходна пот- пора до онога доба до кога од ње зависе. То значи да би, објективно оцењујући њихов положај, деци са села и на за- нату требало признати право на потпору до доба пунолетства, а деци на школовању до навршene двадесет четврте године, докле траје нормално средњешколско и универзитетско обра- зовање. То наравно важи за мушку децу. Код женске деце требало би учинити један изузетак у толико, што би она и пре навршетка пунолетства могла изгубити право на потпору али само у случају удаје; у противном женско дете имало би да ужива законску заштиту, односно инвалидску потпору све до навршетка двадесете године, управо до двадесетче- тврте (ако је на студијама).

Уредба од 1 априла 1936 године признаје право на при- јем инвалидске потпоре и онеспособљеној деци умрлих инва- лида, односно палих ратника ако су *пре навршene 16 године без сопствене кривице постала неспособна за рад и привређивање*.

И овде су учињена два ограничења без објективног оправдања. Прво, сасвим је индиферентно да ли је једно дете, заштићено Инвалидским Законом, онеспособљено *својом*, или *шумом* кривicom. У овом случају битно је то да дете није

Иван и Више Виводинци, из Макарске, родитељи Петра Виводинца, палог на бојишту, не примају новчану помоћ, јер имају другог пунолетног сина, који је обућарски радник, отац петоро деце — и незапослен. Син, иначе, живи одвојено од родитеља и данас с це- лом породицом гладује. Отац има 70 година, мајка 73. Мати је не- способна за рад, отац шлогиран.

Ратни инвалид, Драго- мир Берић, без десне руке, не прима никакву потпору због пореског цензуза (плаћа више од 120 динара основне го- дишње порезе).

Мартин Петровић, тешки ратни инвалид (100% не- способности) не прима инвалидску. Он, иначе, не може ни да хода, ни да се сам храни. Већ месецима беспомоћно лежи у постели без изак- вог изгледа на оздрав- лење.

■
Ратни инвалид Милорад Стефановић (80% привредне неспособности) лишен је инвалидске потпоре због пореског цепзуса, ма да је пук сиромах.

■
Тешки ратни инвалид Живан Кокаровић, коме су обе ноге промрзле у рату, изгубио је по закону од 1929. г. право на инвалидницу за то што је његово овештављање последица болести. Има два хектара земље, жену и шесторо деце.

способно да себе издржава. Ако закон има за циљ да истински прихвати и помогне децу палих и умрлих ратника, која су препуштена сама себи, онда су оваква ограничења противна самом духу закона, његовим основним принципима.

Друго, нелогично је да се ово право везује за године живота, јер из тога излази да ће једно ратно сироче онеспособљено на измаку шеснаесте године уживати инвалидску потпору све док то онеспособљење траје, можда и до краја живота, док ће другом сирочету које слична несрећа задеси само три дана после навршетка шеснаесте године бити уопште ускраћена свака помоћ.

Ми налазимо — и верујемо да ће се са нашим становиштем сагласити и творци новога закона — да право ове деце на инвалидску потпору (у случају несрећа које повлаче трајну, или привремену неспособност за рад и самостално привређивање) не треба условљавати годинама њихове стварности ако се жели да се и у овом питању нађе решење које ће бити у пуној сагласности са оним начелима на којима мора да почива један правичан инвалидски закон.

У вези с питањем обезбеђења сирочади морамо да укажемо на једну неправду која је учињена деци умрлих ратних инвалида. Њих закон у погледу висине накнада издаваја од остale ратне сирочади на тај начин што само деци умрлих инвалида I, II, III, и IV групе признаје права која уживају деца погинулих ратника, док синови и кћери ратних инвалида V, VI, и VII групе примају само део личне инвалиде свог покојног оца. У пракси, то значи ово: док једно ратно сироче прима месечно 143, дете умрлог инвалида VII групе прима само 77 динара. Објективно узевши, међутим, њихов је положај једиак, њихове потребе истоветне. Међу њима није требало правити никакве разлике, или не бар по овом критеријуму који игнорише најважније моменте (економски положај појединца које треба заштитити) а узима у обзир оно што је од споредне важности (категорије умрлих). А то још није све. Децу умрлих ратних инвалида VIII и IX групе закон је уште лишио сваке помоћи. Тога нема у савременом инвалидском законодавству ни једне друге државе. И ми можемо само да жалимо што је једна овако назадна и нехумана одредба нашла места у нашем закону.

Проблем ефикасне заштите ратне сирочади захтева дубоку и свестрану студију. Пажња коју је деци палих и умрлих ратника држава до сада поклањала и напори који су досадањим законима учињени да се њихова будућност обезбеди нису ни из далека исцрпели могућности стварног и правог старања државе о њима. За ту децу која су невољно пала на терет друштва морало се учинити далеко више. Без родитеља, она су у ствари без прекопотребног надзора и моралне заштите. Новчана помоћ коју им држава тако штедро дели није сама по себи довољна да реши питање њихове будућности. Улога државе која у овом случају замењује родитеља не треба да се сведе на тако уске оквире какве су досадањи закони одређивали. Држава би била дужна да прими на себе бригу не само око обезбеђења живота те деце, већ и бригу око њиховог васпитања, њиховог општег оспособљења за живот у будућности. Угледајмо се на примере које нам у том погледу пружају просвећене државе запада. Потрудимо се да деци заслужних бранилаца отаџбине укажемо пажњу бар у оној мери без које би њихов опстанак био доведен у питање. Ми не желимо, а то свакако није ни интерес државе, да се из редова ове деце, чији су родитељи задужили отаџбину вечној захвалношћу, регрутују деликвенти и пропалице, криминални типови свих могућих врста. Да се та опасност, која није мала, отклони, потребно је много више старања него што је до сада било. Потребно је да држава прими на себе бригу око њиховог општег подизања и то на тај начин што ће им разним олакшицама омогућити несметано образовање и оспособљење за животне позиве путем разних установа које постоје, или које би се тек створиле. У духу тих настојања, нови закон морао би да уклони све досадање аномалије и створи уверење да је држава способна да изврши деликатну дужност коју је на себе морала примити.

ОТКУП ИНВАЛИДНИНЕ ЛИЧНОГ РАТНОГ ИНВАЛИДА

Закон од 1929 године дао је могућности личном инвалиду да досуђену инвалиднину „продј“ држави, односно да једном за свагда прими одређени износ. Уживаоци инвалидске потпоре могу ову, такођер, уступити држави ради откупа земљишта, или објекта који су у њеном поседу. Тим правом не

могу да се користе само такозвани тешки инвалиди (они из I и II групе) зато што је њихово онеспособљење потпуно и што би, у случају да откупљену инвалиду из каквих било разлога изгубе, поново пали на терет државе.

Законодавац је на овај начин хтео да пружи могућности појединцима да дођу до „потребног капитала за куповину алата, земљишта и свега онога што им је за обављање једнога послра неопходно“. Слична одредба постојала је и у Инвалидском Закону од 1925 године али с том разликом што је овде (у § 84) била предвиђена и могућност да инвалид тај капитал једнога дана изгуби *не својом кривицом*. У таквим случајима, стари закон је пострадалима пружао могућности да поново стекну право на инвалидску потпору ако документима докажу да су изузету суму изгубили *салом љаплика*. Недоследан, нелогичан и неправедан, Инвалидски Закон од 1929 године поступио је и у овом питању онако како је решавао и остала: усвојио је принцип откупа, али је инвалиде који тај „откуп“ изврше лишио права да накнадно траже инвалидску потпору без обзира на то да ли су откупљену суму изгубили својом кривицом, или не. Тиме је овај откуп — оправдан иначе само онда ако је имао да служи *стварном* економском оспособљењу инвалида — изгубио сај главни морални ослонац.

Незахвално је уопште говорити о овој теми, али до следни своме ставу, разрешујући себе свих обзира, ми, међутим, желимо да осветлим свестрано и ово важно питање.

Сам по себи, „откуп“ је врло примамљив. Сиромашном инвалиду ставља се у изглед да тим путем дође одједном до неколико десетина хиљада динара које за њега претстављају читаво богаство. Пред таквим изгледима разумљива је лакомост сиромашних људи који најчешће једва везују крај с крајем. Они буде машту, они чак и људе без пословног искуства храбре за послове који, тобоже, доносе сигурну и уносну зараду; они потстичу на најразноврсније спекулације које обично повлаче сигурне губитке и најдубље разочарење. Неопрезност која проистиче из саме неприродности овакве ситуације, жеља да се овај капитал на сваки начин и што пре „искористи“ како би се оправдао тражени откуп, претстављају неизбежне пратиоце ове трансакције која готово ни једном инвалиду није донела стварне користи. И баш зато,

на супрот отпору највећег дела ратних инвалида, ми смо још пре неколико година одлучно устали противу ове „паушалне накнаде“ која у основи има нечега неморалног. Држава ту користи тренутну неприлику једног ратног инвалида да изврши један обрачун којим је он несумњиво оштећен и поред привидне величине откупа. Сем тога, сваки такав инвалид излаже се опасности (која, као што је познато, није мимоишла већину њих) да једнога дана остане и без тог „капитала“ и без неопходне потпоре.

Чему ти експерименти?

Крај свега тога што овај откуп, сам по себи, није у складу са основним начелима, на којима се заснива старање државе о жртвама рата, ми ипак допуштамо да су творци Инвалидског Закона, омогућујући ову трансакцију, били рукођени намером да користе рашним инвалидима. Пракса је, међутим, показала да су покушаји које су на основу овог права извршили поједини инвалиди — не само они који су се латили „трговине“ без трговачке спреме, који су без спекултивног духа улетели у немогуће спекулације, већ и занатлије и земљорадници који су овај велики капитал искористили за неодмерено проширење својих послова, или увећање поседа — завршили на крају онако како није очекивао. Зато ми остајемо при захтеву који смо у своје време у неколико махова поставили у име целе инвалидске организације, на име да установу откупа у досадању форми треба безусловно укинути. Ако постоји потреба да се неким инвалидима створе материјалне могућности за обављање извесног занимања и извесних послова — а ми ту потребу, наравно, не одричemo — и ако меродавни фактори показују инстинску вољу да тељуде оспособе за независнији и бољи живот од онога који омогућује инвалидска потпора, постоје друге боље, исправније и далеко целисходније могућности. Било би, на пример, веома корисно кад би закон омогућио ратним инвалидима да потребни капитал за рад прибаве путем *зајма* који би давала држава на подлоги признатог права на инвалидску потпору. Да би се избегле опасности које би могле да настану и у овом случају, као и приликом досадања откупа, потребно би било извршити, пре свега, извесна ограничења у погледу висине самога *зајма* (а и не ускратити могућност да се *зајам* обновља) а за тим прописати такав начин отплате који би,

с једне стране, био сношљив за инвалиде, а с друге стране гарантовао његову уредну и благовремену исплату, начин који би омогућио да инвалид у случају утрошка овог капитала у догледном времену ипак стекне право да прима ранију редовну инвалидску потпору.

То је само једна форма од многобројних које би могле да послуже овом циљу. Изнадајење тих могућности зависи, уосталом, од сретстава која је држава вољна да стави на расположење. То је врло важно. И у том лежи баш главни разлог оних неправилности које су до сада вршene са исплатом откупљене инвалиднине и инвалидске потпоре. Јер ма да је одредба о овој „паушалној накнади“ правдана, са званичне стране, потребом да се инвалиди помогну „у даном моменту“, т. ј. онда кад им је то најпотребније, највећи део инвалида није могао да искористи право откупа онда кад је то жеleo. Зашто? Зато што држава није на време вотирала кредите у оној висини која је према поднетим пријавама заинтересованих била потребна. Тако је, на пример, у буџету за 1935/36 годину у те сврхе предвиђено само 1.000.000 динара, док би, по већ решеним пријавама за откуп, државна благајна у току исте године морала да исплати преко седам милиона динара. Из тога излази да би поједини инвалиди са већ готовим решењима у рукама добили „благовремену и неопходну потребну паушалну накнаду“ тек после седам година и то под претпоставком да држава у међувремену не редуцира и овај кредит из разлога неких нових уштеда.

Независно од решења које би нови закон усвојио у погледу стварања могућности у циљу материјалног оспособљења поједињих инвалида за упражњавање разних послова и професија, ми подвлачимо потребу да се неизбежно врати на снагу § 84 Инвалидског Закона од 1925 године како би се инвалидима, који су у своје време извршили откуп и примљену накнаду изгубили без своје кривице, поново вратила сва права која су пре откупа уживали. Ми сматрамо да би у извесним случајима то право требало дати чак и онима који су паушалну накнаду изгубили својом кривицом зато што је, објективно узвеши, њихов удео у томе ипак био минималан. Њихова је кривица у овом случају — да се послужимо до краја правном терминологијом — извиђавајућа, јер је последица не само заблуде већ и читавог сплета изузетних околи-

ности (сетимо се само привредне кризе!) које су могле да омету добронамерне планове појединача. Овај захтев треба уважити не само за то што држава, као иницијатор ове манипулације с паушалним накнадама, мора да сноси и највећи део одговорности за њене лоше последице, већ и за то што су сва та лица данас пала на терет инвалидских организација које немају могућности и материјалних сретстава да њихов безнадни положај олакшају и поправе. То је, уосталом, баш онај део који самом својом појавом и поступцима највише указује на то, колико је ревизија инвалидског законодавства и потреба правилног и стварног обезбеђења жртава рата неопходна и актуелна.

ИНВАЛИДСКИ СУДОВИ

Нижи судови који су били устројени Инвалидским Законом од 1929. године нису ниуколико одговорили постављеном задатку. То можемо да кажемо слободно и без резерве, без опасности да ћemo се огрешити о било чије интересе. И не само то. Наше је дубоко уверење да би сваки дан продужења рада нижих инвалидских судова био од чисте штете и за државу и за лица заштићена Инвалидским Законом.

И да није било разноврсних неправилности које су утврђене, безбројних огрешења о закону, о његова начела и одредбе — сам факт да нижи инвалидски судови ни после седмогодишњег натезања нису били у стању да расправе ни трећину предмета које су имали да реше, претстављао би довољан разлог да се са њима коначно ликвидира. Та мера, сама по себи, не би била довољна. *Њихов рад морао би биши њодвргнуши џемељној ревизији.* Разлози који то захтевају делкатне су природе и надлежни их добро знају. Није ни потребно, ни корисно да их овде наводимо.

Лоши резултати рада нижих инвалидских судова простицки су из њиховог устројства, а томе рјавом устројству допринео је доста сам закон. У истраживању узрока не треба ићи далеко. Довољно је поменути, за пример, само то да су чланови суда награђивани не по броју сарвених предмета, већ по броју одржаних седница. У томе свакако лежи главно објашњење факта да су судови одржали заиста велики број

седница и да је, с друге стране, број предмета, решених за то време, несразмерно мали. У ствари, ови судови нису требали уопште да стају државу ни једну пару. Било би далеко боље — и по ствар инвалида и по интересе државе — да је државна благајна, после *дефинитивно решеног предмета*, задржавала од интересената изнесан део на рачун хонорара чланова инвалидских судова. Уверени смо да би процедура била на тај начин знатно убрзана и да би у том случају инвалидски судови бар до данас завршили рад.

Са гледишта интереса жртава рата, ови судови већ по своме устројству нису обећавали ништа добро. За државу, односно за циљеве које су творци Закона од 1929. године имали у виду, они су баш такви, какви су, били као наручени. У једном правцу, наиме, показали су неупоредиву савесност и истрајност, а то онда кад је жртве рата, које су раније уживале заштиту закона, требало лишити стечених права. Ту су били потпуно дорасли задатку. Огроман број наших другова који данас беспомоћно лутају улицама, без икаквих сретстава за живот и опстанак, за своју прну судбину имају да захвале и творцима Закона од 1929. године, али и инвалидским судовима, нарочито. Инвалиди то звјују. Они су *стремили* од тих судских решења, јер с разлогом нису веровали у њихову праведност. У целој тој процедуре око расправе права појединача требало је имати, поред правног знања и љубави према ближњем, поштовања према заслужним, саосећања за тежину положаја људи и жена чија је судбина била у питању. Међутим, окрутност је ту заменила осећај хуманости, сила правду, сировост поштовање. Резултати рада инвалидских судова били су природна последица таквог духа и такве процедуре.

Ми не одричмо (и у правилима има изузетака) да је међу одговорним лицима, којима су повериране функције судија, било људи који су дорасли задатку, који су дужност исправно скратили и вршили. На *ојешти* резултат рада тих судова, на жалост, то није било ипак од већег утицаја. И баш зато, не улазећи у питање о томе колико су ти судови стали до сада државу и Народни Инвалидски Фонд — мада је и ова околност од великог значаја — сматрамо да би нови закон за дужности које су до сада биле повериране овим установама требало да нађе поузданijiјег извршиоца. То су

данас редовни сречки судови којима је већ једном било пове-reno расправљање инвалидских предмета и чијим су решењима инвалиди били поштено задовољни. Не само зато што су ти судови далеко много бојни (што саму процедуру чини лак-шом и јевтинијом) већ и зато што су редовни судови под свима досадањим режимима успели да сачувају своју љуну незави-сност. У свему томе ми налазимо довољно гаранција да би неиз-бежна „превођења“ на нови закон, дослеђивања заосталих предмета и оверавања пријава по Уредби од 1 априла 1936 године била завршена исправно и у релативно кратком року.

Ова реформа претпоставља, наравно, и извесне измене у самом устројству и начину рада Вишег Инвалидског Суда, рада који је до сада, у главном, био задовољавајући. Мора се, међутим, приметити да је крај све експедитивности и рела-тивне правичности овога суда било извесних момената, који су његов рад чиниле неувек беспрекорним. То је долазило нај-чешће отуда што се дешавало да у састав једног његовог оде-љења уђе вишесудија који уопште нису учествовали у рату. (Тиме једино може да се објасни факт да је једно од тих оде-љења било нарочито „на гласу“ по лаком потврђивању пресуда којима су уништена права ратних инвалида). Од каквог је мо-ралног значаја за улогу судије једног оваквог суда овај мо-мент, није потребно нарочито објашњавати. У сваком случају, жртве рата, а нарочито ратни инвалиди оправдано сматрају да о њиховом положају и о величини њихове жртве могу исправно да суде само људи који су, као и они, преживели у већој или мањој мери све страхоте рата. „Врлине“ којима су се одликовали поједини чланови овога суда кад је била у питању „заштита интереса државе“ и „најстрожија примена законских одредаба“ нису у овом случају за нарочиту пох-валу. Људи који у овом високом форуму потписују решења против којих нема правнога лека треба да расуђују о свима стварима с више хуманости и милосрђа. Државу не треба „бранити“ од инвалида. Они неће угрозити њене интересе. То не би дозволила ни њихова организација у чије се име ми овде залажемо само зато да се отклоне Шрејкене у реа-лизовању њихових основаних захтева.

У вези с тим, ми налазимо да би мандат судија ових судова требало везати за извесан рок. Искуство и „добро-познавање“ инвалидског законодавства не мора да буде до-

вољно оправдање њихове сталности. Има много разлога — и врло значајних — који, напротив, говоре против тога. И ми бисмо зато препоручили да се мандат судија Вишег Инвалид-ског Суда ограничи на период од три године. По истеку тога времена, један део требало би, можда, задржати, док би други део колегијума на сваки начин ваљало заменити новим судијама које би, свакако, биле у стању да се са инвалидским за-конодавством упознају за најкраће време. То би осигурало не само експедитивност овога суда већ и његову пуну правичност.

У вези с примедбама и напоменама које смо учинили, потребно је да истакнемо да је за досадањи рад Вишег Ин-валидског Суда била од великог, ако не и пресудног значаја чињеница што су у њему знатну улогу имале и судије — инвалиди. Нас би, разуме се, радовало кад би се у будуће њихово присуство појачало и њихов утицај проширио, јер би то претстављало још једну гаранцију више да ће рад овога суда бити на достојној висини.

Уверени да ће реформа инвалидског законодавства обу-хватити и одредбе које се односе на рад ових установа, сматрамо за потребно да нагласимо, независно од тога коме ће у будуће бити поверена расправа предмета по захтевима и правима инвалида, да би једну праксу требало на сваки начин прекинути. У питању су трошкови које повлачи ова процедура, трошкови који су до сада подмиравани из срет-става Народног Инвалидског Фонда. Овај Фонд има тачно одређену намену и не би смео бити искоришћаван у ове сврхе. За трошкове око расправе инвалидских предмета држава би била дужна да уноси одређене суме у буџет Министарства Социјалне Политике и Народног Здравља, као што је то учи-нио Министар Финансија, сопственом иницијативом, приликом израде буџета за 1936/37 годину. Уосталом, ни Закон који је до сада био на снази није у томе погледу допуштао никаква двоумљења. Одредбом из § 67 јасно се утврђује да се материјални издатци и хонорари инвалидских судова имају под-миравати из буџета Министарства Социјалне Политике. Како је дошло до тога да се на супрот овој јасној одредби за ове сврхе искоришћују сретства Народног Инвалидског Фонда, нама није познато. Али да је тиме знатно оштећена организа-ција јаче помоћи инвалида, о томе нема никакве сумње.

ПРОЦЕНА ОНЕСПОСОБЉЕЊА РАТНИХ ИНВАЛИДА

Произвољном тумачењу одредаба Инвалидског Закона од 1929 године о процени онеспособљења ратних инвалида, одредаба које су већ саме по себи — како смо то већ и радије напоменули — биле врло строге и неправедне, доприносило је знатно и „Упутство“ обнародовано у Службеним Новинама бр. 161, у јулу месецу исте године.

Ускраћујемо себи право да говоримо о оним ставовима ових Упутстава који се односе на сама оболења, повреде и ране. То је домен који изискује стручно познавање ствари. Осврнућемо се само на нека општија места у којима се очигледно испољавају њихови недостатци.

Овде нам, најпре, пада у очи да се приликом прегледа инвалида не узима у обзир њихова старост, грађански позив и занимање. Ми налазимо да се сви ратни инвалиди не могу оцењивати искључиво по величини озледа, да се степен њиховог онеспособљења не може одређивати само према степену претрпљене повреде, или стадијуму болести. Претпоставимо истоветан случај озлеђења код једног инвалида тридесетих година и једног који је старији од педесет. И једном и другом ампутирана је рука. Да ли би у овом случају степен њиховог онеспособљења требало одређивати *независно од година њихове старости?*

Гледали смо инвалида радника који тешки физички посао обавља једном руком и тај напор издржава; гледали смо инвалида — старца коме такав покушај не полази за руком. И то је сасвим разумљиво. За степен опште активности у овом случају *старост* је од несумњивог и великог значаја.

Претпоставимо, затим, истоветну озледу код двојице инвалида једнаких година старости, али разноврсног занимања. Обојица су, на пример, без леве руке. Ако је у питању инвалид (на пример чиновник, или интелектуални радник уопште) за чије занимање овај недостатак није од пресудне важности, проблем се сасвим другачије поставља ако је по среди лице чија професионална специјалност налази главни ослонац баш у тој руци. Да ли се и овом случају степен онеспособљења може одређивати *само на основу стајене озледе?*

Оваквих случаја који захтевају диференцијацију, у којима су обзире према занимању и годинама старости пресудни, има веома много. О њима, међутим, ни Закон, ни Упутства не воде рачуна.

Процена озледа не може се систематизовати, нити се степен онеспособљења може решавати шаблонски. Закон ту мора не само да допусти, већ и да нагласи неопходности слободног оцењивања појединачних случаја. То зато, што се *све околности*, сви они моменти који су од битног значаја за процену положаја појединача, њиховог онеспособљења и обештећења не могу обухватити никаквим одредбама и формулама. После стручног прегледа комисије могу једино *слободном оценом* да донесу праведну одлуку.

Ове резерве нису биле потребне док је процена вршена према одредбама Инвалидског Закона од 1925 године зато што су у то време ратни инвалиди били класификовани у четири категорије. Код Инвалидског Закона од 1929 године, који је извршио најстројију диференцијацију по степену озледа, она је, међутим, неопходна.

Примећено је, даље, да су разне комисије разнолико тумачиле и саме одредбе Упутстава за процену привредне неспособности ратних инвалида. Сем тога, извесне стручне лекарске комисије *различишћа* су одређивале висину процента *исповеђене озледе* двојице инвалида *једног исшог занимања* у грађанству. У редовима једног дела наших другова тврдило се, чак, да ове комисије заузимају неједнак став у истом питању ако је по среди један инвалид из овог, или оног краја наше земље. У то је већ теже веровати. Али је несумњиво да је ово тумачење настало отуда што су одредбе ових Упутстава несагласно и надоследно примењиване. Површност прегледа претставља, такођер, један од честих узрока погрешне процене неспособности појединача. Познати су случаји да су извесни инвалиди због привидно незнاتних озледа руку и ногу сврстани у категорију најлакших мада су се само после два, или три месеца морали подврти операцији која их је лишила читаве руке, или ноге. Ова огрешења најчешће потичу од младих лекара против којих се, наравно, диже и највећа повика.

Упутство предвиђа нарочити поступак у случајима кад је сигурност процене онеспособљења ратних инвалида неиз-

весна, кад постоји опасност да се комисија огреши о интересу државе, или лица која Закон треба да штити. У пракси, комисије су ову резерву у свима сумњивим случајима схватали као опомену да се по сваку цену заштити интерес државе. Ми налазимо, међутим, да је у оваквим приликама требало по правилу обратно поступати. Кад се у правосуђу, по једном освешталом начелу, радије ослобађају петорица кривих да се не би осудио један невини, ми налазимо да би лекарске комисије пред дилемом коју постављају сви сумњиви случаји требало да се увек определе у корист ратног инвалида. „Штета“ коју би од тога трпела држава претстављала би у ствари њен добро схважени иштерес.

Поред већ побројаних, Упутства за процену онеспособљења ратних инвалида имају још један знатан недостатак: у њима се ни једном речју стручне комисије не опомињу на потребу хуманог поступка и благог опхођења према жртвама рата. Ко познаје менталитет људи према којима је судбина била тако свирепа, схватиће од коликог је то моралног значаја. Код нас је, међутим, уобичајена, нарочито при овим прегледима, извесна строгост и „дисциплина“ којој у оваквим приликама има најмање места.

Из већ познатих разлога, ми нећемо на примерима доказивати незгоде оваквог поступка, али поново наглашавамо да би о овоме у будуће требало повести далеко више рачуна.

Упутства тачно прописују и поступак при процени висине процента онеспособљења. По нашем мишљењу, ни овај поступак није праведан. Пре но што то докажемо, учинићемо једну начелну примедбу. Наш закон не предвиђа и не допушта, противно начину који је усвојен у инвалидском законодавству готово свих европских држава, да се одређивање укупне телесне неспособности врши по збирлу озледи. Код нас се за оцену узима у обзир само најтежа повреда (рецимо ампутирани део тела) независно од других озледа. Код инвалида са ампутираном ногом, на пример, не узима се у обзир и фрактура руке; при процени анкилозе колена комисија не узима у обзир и атрофију рањене руке. Услед таквог начина процене, код нас се по правилу дешава да инвалид са више озледа буде оцењен исто онако као инвалид са једном повредом која је, по налазу комисије, *исте тежине*.

■
Илија Гомерчић, тежак ратни инвалид, рањен у главу и плећа, од последица рана изгубио вид. Инвалидским Законом од 1925 године био оглашен (пре ослепљења) за „лаког инвалида“ са 20% привредне неспособности. Инвалидским Законом 1929 године изгубио сва права, па чак и права на накнадни лекарски преглед.

■
Димитрије Влајковић, (десно) ратни инвалид без ноге. Лишен инвалиднине по Инвалидском Закону од 1929 године због цензура.

■
Драгутин Товиловић, из Бадовинца, тежак ратни инвалид (изгубио право на потпору зато што је с оцем у задружи) пред својом „кућом“, с породицом.

„Кућа“ због које је ратни инвалид Павле Золњан, иначе пуки сиромаш, остао без инвалиднице.

Живојин Пузић, тежак ратни инвалид (100% неспособности и додатком) ранjen у кичму, неспособан за сваки рад, одбијен је од инвалиднице због пореског цензуза.

Две мајке (Ката Пранић, десно и Ивана Врбанић, лево) изгубиле по три сина у рату. Прва стара 98 година, друга 76 година. Лишене новчане помоћи по Инвалидском Закону од 1929 године због неблаговремене пријаве. Живе од милостиње добрих људи, јер немају никденичега.

Десно: Јела Милошевић, мајка погинулог ратника, стара 76 година, једна од многих које не примају никакву новчану помоћ.

Лево: Савета Петровић, удова, пред колибом у којој самохрана станује. Изгубила два сина у рату. Стара 70 година. Нема никакве имовине. Не прима новчану помоћ.

Аница Пранић, ратна удова, неспособна за рад. Самохрана. Лишена инвалидске потпоре.

Инвалиди се против тога оправдано буне. У Француској се, на пример, чак и код најтежих случаја — кад је утврђено тотално онеспособљење које би по нашем Закону било означенено са 100% неспособности и такозваним специјалним додатком — узимају у обзир још и све друге озледе које нису имале утицаја при одређивању претходне процене тоталитарне неспособности. Тако, ако је за признање потпуног онеспособљења једног ратног инвалида узета у обзир ампутација његових удова, комисија посебно оцењује и озледе које су настале на глави, на грудном кошу и т. д. Или овај пример. Један ратник рањен је пушчаним зрном у кичму. То је изазвало парализу целога тела. Комисија је утврдила да је ратник овом раном потпуно онеспособљен, али је при том узела у обзир и озледе које су му приликом преноса из рова у завоиште нанесене зрима шрапнела на више места. Тако је он за парализу оцењен са 100%, за преbijену руку са 30%, за извађено ребро такође са 30% и за повређену вилицу са 20% неспособности. То значи да збир процената прелази максималу од 100%, која је предвиђена и у француском закону за тотално онеспособљење; то значи да ће овај ратник, поред накнаде од 12 хиљада франака годишње — колико прима лични инвалид са 100% онеспособљења — и специјалног додатка од 6 хиљада франака, примати још и инвалиднину инвалида IV групе за остале три озледе (на руци, леђима и вилици) што износи 4.800 франака годишње. Другим речима, овај инвалид ће у Француској примати 12 хиљада, више 6 хиљада, више 4.800 — што износи укупно годишње 22.800 франака, или, у нашем новцу, око 70 хиљада динара. То је лична инвалиднина без породичних додатака. У нашој земљи, пак, ратни инвалид са истоветним озледама имао би укупно годишње осамнаест хиљада динара.

Из овог једног примера види се врло јасно колико смо ми заостали за Француза не само у погледу висине накнаде, већ и у погледу начина за утврђивање онеспособљења жртава рата. Приметиће се да Југославија није Француска. То је тачно. Али је у овом случају важније — да прихватимо баш ту аналогију — да ни Југословени нису Французи кад је у питању *признање заслуга и жртава бораца пострадалих у одбрани отаџбине*. Најзад, пример Француске није и једини узор. Све државе на западу Европе по-

казују у односу на жртве рата далеко више обзира, правичности и истинског поштовања, него што је то код нас случај.

Лошим странама ових Упутстава, на које смо указали, није потпуно исцрпљена листа оних недостатака који онемогућују стварну и правичну процену степена онеспособљења ратних инвалида. Ми смо навели само најважније; не зато да би само ти недостатци били уклоњени, већ да бисмо указали на потребу темељне ревизије целог овог поступка који је у основи неправедан и недовољан.

ЈЕДНО ПИТАЊЕ НАДЛЕЖНОСТИ

Питања која смо дотакли у претходним поглављима тичу се непосредно жртава рата. О њима је и раније било речи. О њима су, на извесан начин, водили рачуна већ и творци досадањег закона. Наговештена ревизија мора их обухватити поново и у потпуности. Има, међутим, једно питање ван оквира ових проблема од непосредног значаја за обезбеђење инвалида и породица палих ратника, питање које се до сада и званично и незванично није постављало, али је — по нашем мишљењу — нераздвојно од правилног решења целе ствари (у њему лежи једна гарантија више за пуно остварење праведних захтева наших другова). То је питање надзора над извршењем закона, питање непосредног старања о жртвама рата.

Ко ову дужност треба да врши?

По Уредби од 1921 године, као што је познато, старање о жртвама рата поверено је било једној нарочитој установи, такозваној „Дирекцији Инвалида“ која је свој главни задатак обављала на обострано задовољство. По свом устројству, усталом, она је имала бар најнеопходније услове за то. Обим оних дужности које су јој биле одређене и наметнуте самим Уредбом није допуштао, међутим, да се Дирекција — и по ред знатног чиновничког апарата — посвети задатцима који су били ван оквира одређеног пословања, али од несумњиво великог значаја за правилно спровођење Уредбе и побољшање општих услова живота оних лица која су њоме била заштићена. Ту треба, најпре, убројати рад на прикупљању провеђених података о броју жртава рата, њиховом здравственом, имовном и породичном стању; рад на њиховом општем по-

дизању и упосљавању; надзор над васпитавањем њихове деце и ратне сирочади уопште; рад на професионалном оспособљавању ратних инвалида (иако се не може порећи да је редукциона школа давала у то време приближно добре резултате); рад на утврђивању практичног дејства Уредбе и њених одредаба и др.

Силом прилика, Дирекција је сужавала овај делокруг док, најзад, границу своје широке надлежности није свела на просто старање око извршења прописа Уредбе. Она, заиста, свој задатак није извршила у потпуности, ма да је њен рад, уопште узев, несумњиво био плодоносан и користан. Али то није смело да наведе меродавне на одлуку која је у сваком случају била штетна: да се Дирекција укине и да се старање о жртвама рата повери једном отсеку у Министарству Социјалне Политике, отсеку на чијем челу, лодуше, и данас стоји један начелник, али начелник који *под собом има још четири друга отсека*. Ако посебна Дирекција, с једним апаратом *од 40 чиновника* (четири отсека и четири начелника) *није*, у своје време, била у стању да *одправља најуже, стручног одређене дужносћи*, није тешко замислити у колико то данас полази за руком једном *отсеку* који, поред шефа (саветника) има још само четири чиновника! Може се слободно рећи да је овај персонални однос између некадање Дирекције и садањег отсека у сразмери са њиховом самосталношћу и иницијативама, па, наравно, и са њиховим делокругом.

Благодарећи свему томе, ми још увек немамо ни преко потребне податке о броју жртава рата, а још мање о њиховом економском, породичном и здравственом стању. Двадесет година после завршеног рата, ми не знамо још ко све има права и ко све положе право на заштиту закона. Власти нису имале времена да прибаве ове податке. Ми нисмо имали материјалних могућности за то. У сваком случају, штета је несумњива. Правилно решење инвалидског питања, које се овим недостатком знатно отежава, претпоставља уосталом не само најозбиљнији рад на прибирању свих тих података о жртвама рата, већ и многоструки, непрекидни рад на њиховом општем подизању. Једна бирократска установа са најужим делокругом, без сретстава, без иницијативе не може у томе правцу много да учини. То се јасно показало. И ми смо, скватајући потпуно недовољност свих напора који би се, под

оваквим условима и у овом оквиру могли предузети у корист ратних инвалида, уважавали до сада без протеста све изговоре надлежних.

Али баш зато што се установи којој је било поверено стварање о жртвама рата не може да оспори извесан, али свакако недовољан успех — остварен тек по цену великих напора у границама строго ограничених могућности — пред оне који имају да реше инвалидски проблем у његовој целини, праведно и рационално, поставља се и питање о томе: *кога поверити што стварање у будућности?*

Ако се иде за тим да заштита коју држава треба да пружи инвалидима буде и ефикасна, да одредбе закона не остану и надаље само мртво слово на хартији, надлежни се морају постарати о томе да се надзор над његовим извршењем и опште стварање о инвалидима повери установи која не самим својим устројством бити дорасла овој деликатној дужности.

Ту установу треба тек створити, али ван оних које данас постоје. Она мора да буде аутономна. Она мора да буде из двојена из састава Министарства Социјалне Политике и оспособљена за потпуно самосталан рад. То већ и зато што би се тиме отклониле опасности које свима установама, везаним склопом једног великог надлештва, као што је министарство, стално прете: да се бирократизују, или да новим поделама надлежности и послова, које министар суверено одређује, сузе своју активност и своје делокруге на штету главних дужности.

Та самосталност, наравно, не искључује и могућност надзора над њом и њеним радом. Он је чак потребан и лако га је установити. Али то су већ детаљи о којима овде није потребно говорити.

За саму ствар је од првенствене важности да се ово питање у још једном окрене и да се његово решење схвати као један од ослонаца за правилно решење инвалидског питања уопште. У том случају дошао би на дневни ред још један важан проблем. А то је проблем оштег проширења задатака и повећања сретстава Народног Инвалидског Фонда који би, тако преуређен, заједно са овом установом, могао да прими на себе сву бригу око моралне заштите и материјалног помагања жртава рата. То би имало за последицу не само растерећење државне администрације, већ и осетно растерећење

њене благајне. Ствар инвалида тиме би такођер само добила. Они би у томе преношењу надлежности и дужности са државе на ову нову установу и Народни Инвалидски Фонд (који би тада сам вршио исплате из сопствених сретстава и досадање дотације државе у укупном износу од 103.000.000 динара годишње) са свим оправдано видели један доказ више да ће одредбе новога закона бити у потпуности и до краја извршене без обзира на њихов финансијски ефект.

ПРОБЛЕМ ОБЕЗБЕЂЕЊА ФИНАНСИСКИХ ИЗВОРА

ЗА РЕШЕЊЕ ИНВАЛИДСКОГ ПИТАЊА

Проширење задатака Народног Инвалидског Фонда претпоставља и повећање његових сретстава. Може ли се то остварити без нових напора државе? Ми би смо и ту прибегли једном решењу које љу ниуколико не ангажује, већ јој чак, у извесној мери, олакшава један терет бар онај који би морала да прими новим законом.

Уважавајући оправданост напора који се улажу у циљу остварења буџетске равнотеже путем смањења свих државних издатака, ми немо овде да укажемо на неке могућности које допуштају да се за нове, ванредне издатке у корист обезбеђења жртава рата, односно Народног Инвалидског Фонда нађу и ванредни, али сигурни извори, свакако ван нових пореских оптерећења. Фонд би, у сваком случају, као што смо већ нагласили, рачунао на дотације у оном износу које држава даје по Инвалидском Закону од 1929 године, али без издатака који су предвиђени Уредбом од 1 априла 1936 године и, наравно, оних који би произтекли из ревизије досадашњих закона у случају задовољења оправданих захтева жртава рата.

Остварење ових могућности лишава, као што рекосмо, државу потребе да чини нове финансиске напоре у корист жртава рата, а с друге стране отклања опасност да се инвалидско питање, једном аравилно решено, у скорој будућности подвргне новој ревизији због великог обтерећења државног буџета, дакле из оних истих разлога који су били од пресудног значаја приликом измене и допуне Инвалидског Закона од 1925 године.

У томе циљу, пре свега, требало би повећати сам капитал Народног Инвалидског Фонда. То би се могло постићи исплатом дужних дотација државе, одобрених редовним буџетима (као што је то случај са дотацијом од 9 милиона динара по Уредби од 1921 године); затим исплатом целог до-садашњег износа од четири про мил (4/1000) укупних прихода Управе Монопола, резервисаних у корист инвалидских организација (тај дуг од 1927 године, кад је редовна исплата престала, износи до данас око тридесет милиона динара); за-тим исплатом разних позајмица које је држава изузела из Народног Инвалидског Фонда у циљу изградње здравствених задруга, диспансера, школских поликлиника, хигијенских за-вода, домова за чување народног здравља и других сличних установа (чак и за грађење палате Министарства Социјалне Политике!), дакле за оне циљеве који, у ствари, немају ни-какве везе са главном наменом Фонда; даље, преносом имо-винске вредности закладе Бана Јелачића, намењене жртвама рата и др.

У сваком случају, висина капитала Народног Инвалидског Фонда морала би да достигне износ довољан да покрије једногодишње издатке предвиђене новим законом за издржа-вање жртава рата и установа које њима служе. Вишак овог износа могао би се унети у приходе Фонда и трошити за редовне издатке.

Капитал би служио као резерва за случај да редовни приходи Фонда, из којих бих се, природно, вршили и редовни издаци, не буду довољни за исплату накнаде и трошкова предвиђених новим законом.

Редовни приходи Фонда (који су последњих година спали на десет милиона динара) имали би да се обезбеде најпре редовном дотацијом државе у износу од 103,000,000 динара (колико је буџетом 1936/37 годину предвиђено за ис-плате инвалидске потпоре) затим приносима од разних такса којима би се имали оптеретити предмети што служе изузетним потребама искључиво богатих слојева друштва, прирезом од 2% од чистих прихода разних привредних и трговачких предузећа, новчаних завода и др.; прирезима од 5% на све добитке добитника државне класне и приватних лутрија и приходе појединача и предузећа, приходе произтекле из разних концесија које им је држава уступила ради експлоатације;

тације; даље од такса којима би се оптеретили разни пред-мети за забаву (автомати, билијари, шах, карте за играње, томболе, домине, дечје играчке чија вредност прелази 100 динара и др.) сви луксузни артикли који су већ оптеретени лук-сузном таксом у корист државе и т. д.

Затим извесним одређеним процентом:

од сваког посетиоца биоскопа, чороријшта, вариетеа, концерта, забавних вечери, као и свих сличних приредби (само 1 пару!);

од сваке заложнице, менице и уверења којима се ко-ристе лица чија непосредна пореза износи више од 1000 ди-нара годишње;

од сваке јавне продаје у корист државе, или приват-них лица;

од свих улазница на спортске приредбе (само 5 парал);
од свих неискоришћених позиција државног буџета по завршетку годишњих рачуна, као и од свих годишњих уштеда по редовном годишњем буџету (1/000);

од сваког продатог примерка штампаних књига, бро-шура, уџбеника, слика, дневних, недељних, петнаестодневних месечних листова, часописа, ревија, (само 1 пару!);

од сваке дозволе за рад;

од сваког иступања из држављанства (5% од досада предвиђених такса) и за сваки пријем у држављанство (10%, од предвиђених такса);

од сваке државне набавке, односно од суме која се лиферирује исплаћује (1/000);

од сваке плакате и афише (1 пару);

од сваке дијурне, хонорара, награде коју држава испла-ћује, ако је износ већи од 1000 динара (1%);

од целокупних прихода државних монопола 4/000 (као што је и до сада било предвиђено);

од сваке трамвајске, аутобуске карте (само 1 пару!);

од сваког радио претплатника (10%, од до сада пред-виђених такса);

од наслеђа на које нико не полаже законско право...

И тако даље.

Начин приирања прихода и контрола њихове наплате била би, наравно, регулисана самим законом. У сваком слу-чају, они би се морали обезбедити до онога износа који је

потребан за исплату накнада (инвалиде и новчане помоћи). Евентуална разлика имала би се допунити из државних уштеда, или ванредних кредита.

Од тога укупног годишњег прихода Народног Инвалидског Фонда исплаћивало би се 10% Средишном Одбору Удружења Ратних Инвалида у Београду за одржавање његовог дома и других инвалидских установа (пансионата инвалидске деце, опоравилишта и прихватишта — азила ратних инвалида који су на пролазу кроз Београд).

АПРОКСИМАТИВНИ ЕФЕКТ НОВОГ ИНВАЛИДСКОГ ЗАКОНА

Да би смо обеснажили један од најјачих аргумента оних који су се до сада свесно оглушивали о захтеве инвалида правдајући свој став обзирима према финансиским могућностима државе, даћемо овде априксимативни прорачун издатака који би пали на терет државне благајне у случају правилног решења инвалидског питања. При томе користићемо се статистичким податцима којима располаже не само наша организација, већ и Министарство Социјалне Политике. С обзиром на то да ови податци нису *абсолутно* поузданни и потпуни, овај прорачун биће једним делом заснован и на рачуну вероватноће. То, међутим, ниуколико не умањује његову релативну тачност; у толико пре, што у овом случају полазимо од принципа да инвалидску потпору треба дати само онима којима је стварно потребна, усвајајући начело прогресивне накнаде, предвиђено Уредбом од 1 априла 1936. године.

За основу прорачуна узимамо стање утврђено Инвалидским Законом од 1925. године, полазећи од тога да је број жртава рата које су по њему уживале заштиту (с обзиром на знатан морталитет ратних инвалида) данас стварно испод оног броја који би био признат новим законом чак и под претпоставком да се *сви* наши захтеви уваже. (Ван заштите овога Закона остали су били само они који се на време нису пријавили, или нису могли прибавити потребне доказе да би то право стекли. Број тих лица је врло мали).

Признатих жртава рата, по Закону од 1925. године, било је укупно 215.377; од тога 52.425 личних ратних инвалида,

107.879 ратних удова, 32.438 ратне сирочади и 22.635 родитеља палих и несталих ратника.

Од појаве новог Закона, до данас, протекло је нешто више од десет година. Ако за утврђивање морталитета усвојимо процент којим се послужило Министарство Социјалне Политике, односно Министарство Финансија при одређивању финансиског ефекта Уредбе од 1 априла 1936. године (код личних инвалида 10%, код родитеља 15% и код удова палих ратника 5%) и узмемо у обзир протекле године — добићемо приближно тачан број жртава рата које би данас могле уживати заштиту по Инвалидском Закону. Њихово бројно стање изгледало би овако:

Лич. инвалида	$52.425 \times 3\%$	—	1572	$\times 10$	свега	15.720	ост.	36705
Родитеља	$22.635 \times 3\%$	—	679	$\times 10$	"	6.790	"	15845
Ратних удова	$107.879 \times 3\%$	—	3236	$\times 10$	"	32.360	"	75519

Укупно: 128069

ДЕЦА ПАЛИХ И УМРЛИХ РАТНИКА ИЗГУБИЛА СУ ВЕЋ ПРАВО НА ЗАШТИТУ (ЈЕР СУ НАВРШИЛА 16 ГОДИНУ ЖИВОТА, ОДНОСНО ЗАВРШИЛА ШКОЛОВАЊЕ). НЕЗНАТАН ОСТАТАК ОНИХ КОЈИ СУ ЈОШ НА СТУДИЈАМА, КАО И БРОЈ ДЕЦЕ УМРЛИХ ИНВАЛИДА НЕЋЕ БИТИ ОД ЗНАТНОГ УГИШАЈА НА НАШ ПРОРАЧУН.

Према статистици коју узимамо за ослонац, жртава рата признатих Инвалидским Законом од 1929. године има укупно 80.661

Уредбом од 1 априла стиче поново право на заштиту укупно 17.416 лица

Према Уредби и Закону, дакле, биће заштићено укупно 98.077 лица

Ако се од остатка жртава рата, признатих Законом од 1925. године, чији број износи укупно 128.069 лица

одбију лица призната и заштићена Инвалидским Законом од 1929. г. и Уредбом од 1 априла 1936. год., чији број износи укупно 98.077

Ван заштите Закона остаје још укупно 29.992 лица

Од овог остатка треба одбити извесан број оних лица која у будуће не

би имала права на заштиту и потпору због незнаног онеспособљења (20% код повређених, 50% код оболелих) и пореског цензуса (преко 300 динара).

Ако се од овога остатка одбије 20% тих лица, дакле под заштиту Закона требало би вратити укупно

Овоме треба додати вероватан број приновљених који не може изнети више од укупно

Према томе, заштиту Закона уживају свега

Ако узмемо за основу однос по категоријама, број жртава рата, признатих Инвалидским Законом, износи и то:

Личних инвалида	20.901
ратних удова	52.614
родитеља	4.445
Ратне сирочади	2.701

Однос лица, која се имају ставити под заштиту новог инвалидског закона изгледао би, по категоријама, овако:

Личних инвалида	8.048
Ратних удова	18.000
Родитеља	2.946
Свега:	28.994

Кад смо, ослањајући се на статистику, приближно утврдили број жртава рата које би по новом закону и даље уживале, или, евентуално, поново стекле право на заштиту, лако је утврдити и финансијски ефект закона.

На потпоре коју је до сада уживало 20.900 личних инвалида, 52.614 ратних удова, 4.445 родитеља и 2.700 ратне сирочади, заштићених Инвалидским Законом од 1929 године, држава је давала годишње 103 милиона динара. Министарство Финансија израчунало је да ће враћање раније одузетог права на инвалидску потпору (по Уредби од 1 априла 1936 године) једном делу инвалида, родитеља и удова палих и умрлих ратника (чији број износи 17.416) стајати државу годишње 23.664.364 динара.

5.998 лица

23.994 лица

5000 лица

28.994 лица

Лево: Драгутин Станислављевић, ратни инвалид (80% привредне неспособности) мада веома сиромашног стања — има три хектара зијратне земље у заједници са оцем и два пунолетна брата — одбијен је од инвалидничке заштите због задужне порезе.

Десно: Јанко Тодић, (70% привредне неспособности) оглашен за инвалида с правом на инвалидску потпору, али не прима потпору јер је његов предмет изгубљен, упропашћен у неком надлештву.

У средини: В. Ђоров, ратни инвалид, из Б. Кикниде, немоћни старијац остао је без ока, без именине и без инвалиднице.

Десно: Ибрахим Шапух, текак ратни инвалид, сиромашног стања, лишен инвалидничке заштите због задужне порезе.

Лево: тешки ратни инвалид Јован Станчуловић, оперисан за време рата од једне повреде, ослепео је потпуно пре неколико година. После ослобођења био оглашен за инвалида са 20% привредне неспособности и данас због тога нема права на инвалидску потпору.

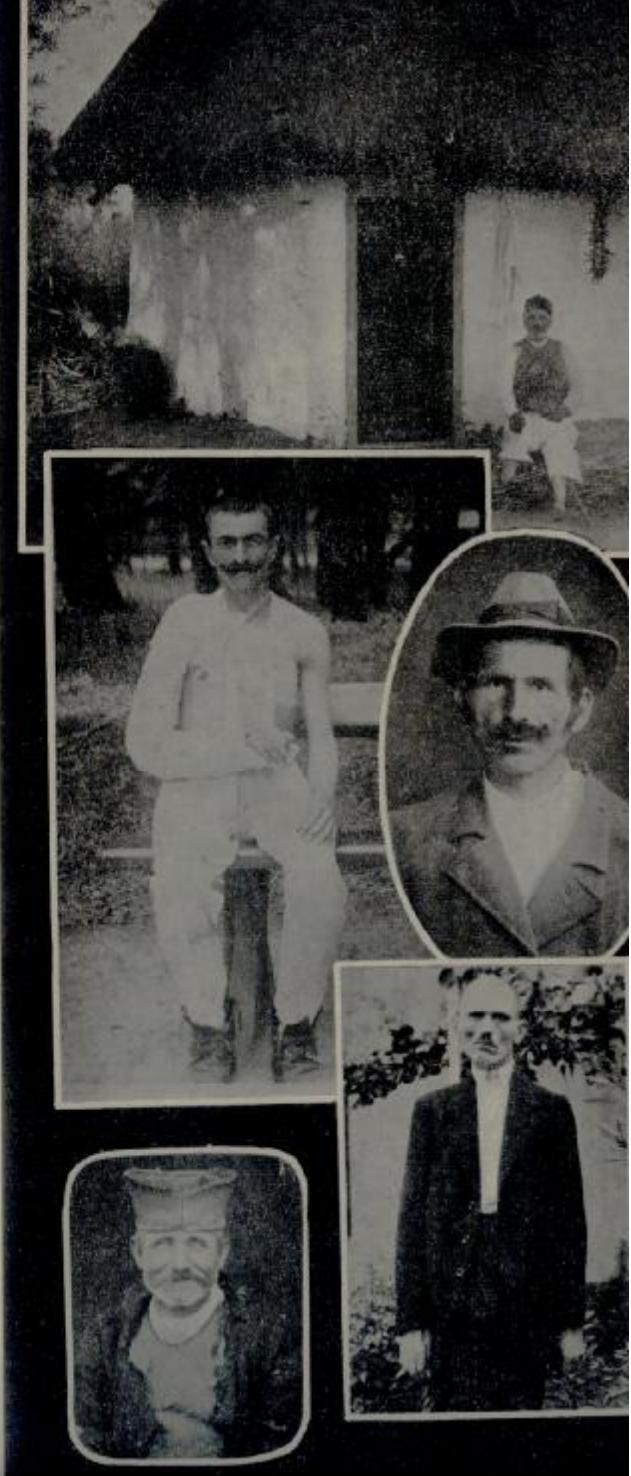
Пантелија Бојић, тежак ратни инвалид, без обе ноге, сиромашног стања, одбијен од инвалиднине због задужне порезе, (живи у заједници са оцем).

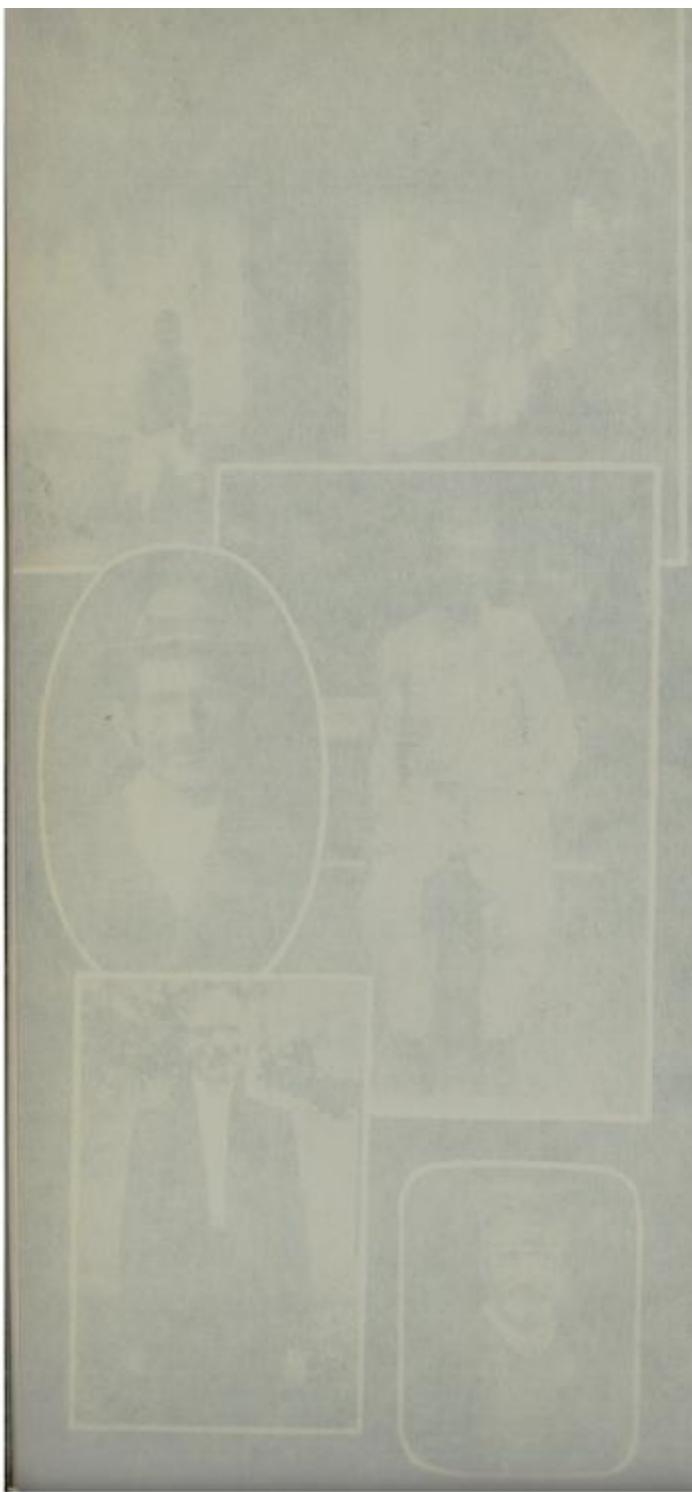
Лево: тежак ратни инвалид Петар Шарац, рањен у обе руке (обе атрофиране) одбијен је од инвалиднине, ма да је веома сиромашног стања.

Десно: тежак ратни инвалид Миле Шкарић, изрешетан митралезом, одбијен од заштите и инвалиднине због неблаговремене пријаве. Сиромашног стања.

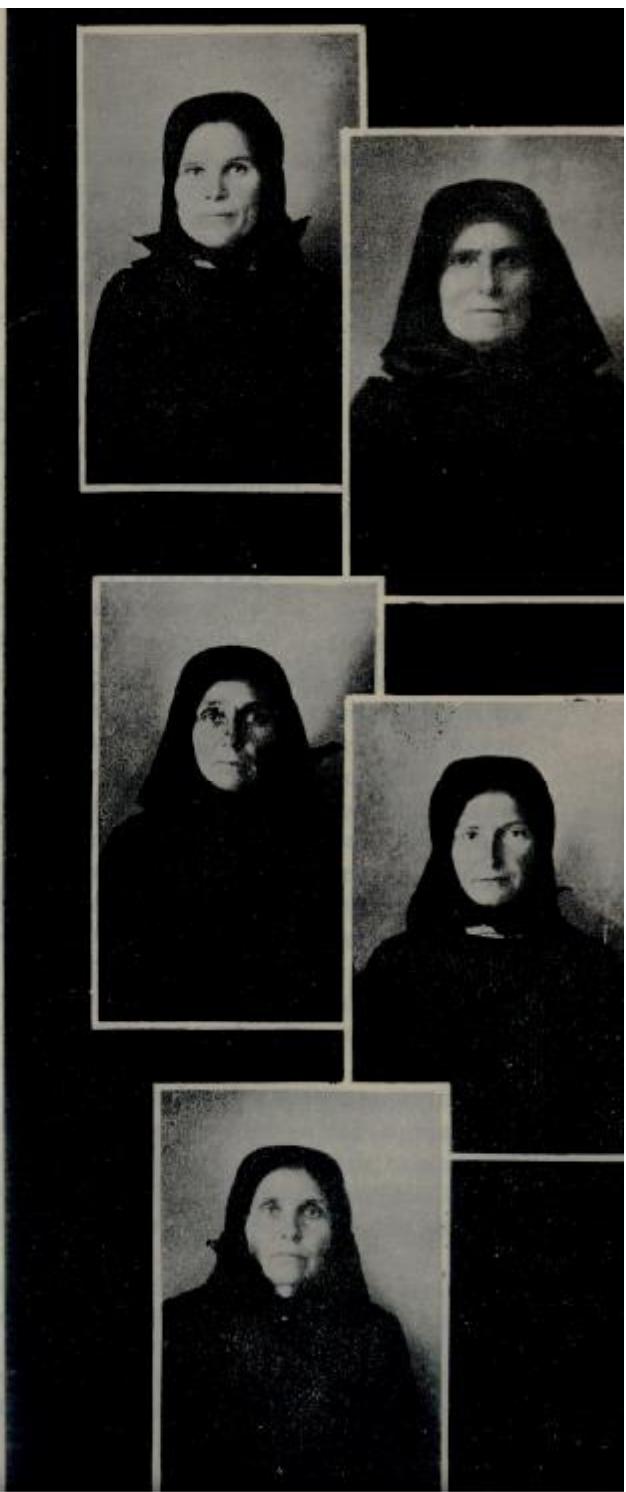
Десно: ратни инвалид Карло Шокај (60' /₀ првдне неспособности) одбијен од инвалиднине због цензуса.

Лево: ратни инвалид Живота Спасојевић, без инвалиднине и без имовине, одбијен због неблаговремене пријаве.

Удове погинулих ратника, лишене права на инвалидску потпору због неблаговремене пријаве, или жалбе на решење нижешт инвалидског суда деле исту судбину.

Према томе, укупан издатак државе на потпоре жртава рата признатих Законом од 1929 године и Уредбом од 1 априла 1936 године износи годишње

126.664.364 дин.

Ако узмемо за основицу финансиски ефект потпора одређених за лица којима се враћају права по Уредби од 1936 год., онда би ефект материјалне помоћи, која би имала бити додељена жртвама рата до сада ван заштите закона (њих ће бити, отприлике 28.994) износио приближно годишње

40.000.000 дин.

Према томе, 127.071 жртва рата које би, по приближном прорачуну, имале уживајати заштиту по новом инвалидском закону стајале би годишње државу укупно

166.664.364 дин.

Овом износу треба додати и износ сразмерног повећања накнада свима лицима признатим Инвалидским Законом од 1929 године, којих има укупно 80.661. Као што смо раније видели, повећање тих накнада условљава и побољшање општих животних услова ратних инвалида и породица палих бораца, оно претставља један од главних задатака ревизије досадањег инвалидског законодавства. Изражено у проценама, то би побољшање износило, отприлике, 20%, досадањих потпора појединача. Довољно да обезбеди опстанак жртава рата ако се изврши у овом обиму, повећање ових накнада не поставља се ипак као *conditio sine qua non*, ако се нађе да држава *засића* не би била у могућности да поднесе овови финансиски терет.

Предвиди ли се, пак, повећање одређених потпора у обиму који смо навели, онда би издатци на све жртве рата, које би уживајале право на потпору по новом инвалидском закону, износили укупно 199.997.236 дин. годишње (166.664.364 динара на име редовних потпора, 33.332.872 дин. на име 20% повећања).

Ако се од овог износа одбију уштеде које произистичу из утврђеног морталитета, а износе годишње просечно 19.999.723 динара

излази да ће апроксимативни годишњи издашак за инвалидске потпоре износио укупно 179.997.513 динара.

И словима: *сто седамдесет девет милиона девет стотина деведесет седам хиљада пет стотина шринаесет динара.*

То би био *максимални* ефект темељно ревидраног и реформисаног инвалидског законодавства, пуног задовољења наших основних и оправданих захтева.

Крај свега тога што су цифре овог прорачуна релативне, јер не располажемо *абсолутној* подацима о броју ратних жртава, годинама њихове старости, степену онеспособљења и економском положају, ми ипак можемо да будемо категорични у једној констатацији; наиме, да сума предвиђених издатака у корист жртава рата, у случају правилног решења инвалидског питања, не би ниуком случају могла бити већа од ове коју смо навели, него само мања. То зато што смо ми у свима проценама, свима прорачунима узимали за основицу максималну цифру.

Има ли држава могућности да овај терет поднесе?

На ово питање одговориће меродавни. Нама остаје да нагласимо још једном, независно од тога у колико ће наша залагања стварно успети, да је за правилно и коначно решење инвалидског проблема ова жртва државе неопходна. Ако она не жељи, или не може да је поднесе — сви покушаји да се у питању обезбеђења инвалида нађе ма и релативно праведна солуција биће илузорни. За доказ тога могу да послуже сви досадањи закони, сви „напори“ који су до сада били управљени на то да се отклони ова увек акутна брига државе, а више него све то положај несрећних жртава рата који је данас у истину очајан, благодарећи само томе што су одговорни чиниоци увек имали пред очима не њихову судбину, њихове невоље и недаће, већ само терет који пада на државу и њену благајну.

ЗНАЧАЈ УРЕДБЕ ОД 1 АПРИЛА 1936 ГОДИНЕ ЗА РЕВИЗИЈУ ИНВАЛИДСКОГ ЗАКОНОДАВСТВА

На завршетку ових сумарних расматрања која су обухватила само битне недостатке досадања старања о жртвама рата, морамо да укажемо на значај покушаја [учињених најновијом] Уредбом — која само по себи претставља један срећни наговештај — у правцу неопходне и смишљене ревизије ин-

валидског законодавства. То у толико пре, што Уредба сама јасно указује на то којим се путем овај задатак једино може остварити.

Како је до ове Уредбе уопште дошло?

Под притиском невоља и неправди, које је створила лоша примена лоших одредаба Инвалидског Закона од 1929 године, Средишни Одбор Удружења Ратних Инвалида Југославије водио је годинама оштру кампању преко јавности, славо небројене петиције владама и парламенту и у два маха се чак непосредно обраћао Блаженопочившем Краљу Александру да би издејствовао пристанак и потстакао меродавне на ревизију Закона о Инвалидима. Молбе нису остале без одзива. Неумрли Краљ, наш Узвишиени Заштитник посведочио је и том приликом своје искрено старање за судбину жртава рата. Иницијативе које су из тога произтекле, међутим, нису довеле до правог циља. Увек се истављала нека невидљива препрека која је почила све покушаје да се инвалидско питање ликвидира на задовољавајући начин.

Под таквим околностима допустило се једва, у једном тренутку, да се овај проблем изнесе пред специјалну, министеријалну комисију у коју су ушла и два претставника, Средишњог Одбора Удружења Ратних Инвалида. Сем њих, овај одбор који је имао да припреми пројект новог закона у смислу захтева и примедаба ратних инвалида сачињавали су, као званични претставници, *они исчији људа чије је дело био и Закон од 1929 године*. Тако је испало да су *помиловање спремали они који су нас у своје доба били осудили на смрт*. Под таквим перспективама отпочео је рад.

Треба признати да су опште прилике у то доба биле ванредне тешке, да је привредна криза била још у јеку и да су се њене последице осећале на свима странама. Држава је још увек проводила политику строге штедње и смањења најсигурнијих прихода, јер су тражене олакшице за пореске обvezнике који су услед привредне кризе били у тешком положају. У таквој ситуацији, чак и под већим наклоностима меродавних фактора, тешко је било исправљати велике грешке творца Закона од 1929 године, у толико пре, што је Министар Финансија строго прецизирао границу могућег оптерећења државног буџета новим издатцима у корист ратних инвалида. У ствари, комисија није ни имала задатак да уклони све не-

доспашке ранијег Закона, већ да само ублажи последице оних грешака које су велики број жртава рата лишиле сваке накнаде.

Претставници инвалидске организације у овој комисији стављени су били пред дилему: да се задовоље делимичном поправком Закона, или да уопште ускрате своју сарадњу у овом послу. Огроман број ратних инвалида, лишен до тада сваке заштите, био је у то време у неполнотешивом положају. Њихово и иначе очајно стање било је погоршано тежином опште ситуације. Криза која је парализала привредни живот одузела је и њима могућност да се било каквим радом, или упосленијем колико — толико помогну. Имајући све то у виду, претставници инвалида определили су се за ревизију Инвалидског Закона од 1929. године у оним границама које су допуштале тадање политичке прилике и финансиске могућности државе. Кобна случајност, која непрекидно прати инвалиде, одиграла је и тада своју улогу. Баш у тренутку кад је обећана потпора с Његове стране била најнеопходнија, Узвишени Защитник ратних инвалида, њихов Неумрли Вођ у страшним окршајима, трагично је окончao свој херојски живот.

У таквој ситуацији, делегати инвалида нису могли чинити никакве резерве, нису могли постављати никакве неотступне захтеве. Још мање су смели напустити рад у комисији. Морали су се задовољити оним што се могло добити. Под таквим околностима израђен је био цео пројекат. Његово санкционисање је, међутим, одлагано све до пролећа 1936. године. Вреди поменути да је предлог ове Уредбе доспео и пред Парламент под врло чудним околностима. Влада г. др. Милана Стојадиновића, која је показала видну склоност да бар овим путем олакша положај инвалида, остала је била у мањини у финансијском одбору Парламента кад је пројекат Уредбе требало да буде узет у претрес. Последња препрека је, срећом, уклонења, мада не лако. Уредба је санкционисана благодарећи умешности и заузимању тадањег Министра Социјалне Политике, г. Драгише Цветковића који је њено озакоњење омогућио у последњем тренутку, при изгласавању Финансиског Закона за 1936/37. годину.

Као што се из свега овога види, остварене измене није било лако постићи. Инвалиди који налазе да се овим изменама није, у ствари, постигло много, а најмање оно што је требало

Тешки ратни инвалид Андреја Хорват не прима инвалидницу, ма да му је нога ампутирана, јер га је стручно-лекарска комисија спретала, пре ампутације, у категорију „лаких инвалида“ (20% привредне неспособности) који су 1929. изгубили право на потпору.

Десно: Ђорђе Холер, ратни инвалид (80% неспособности) оптерећен са четоро деце, сиромашног стања, остао је, благодарећи Закону од 1929. године, без инвалиднице.

Лево: Тешки ратни инвалид Милија Даниловић, оцењен са 100% неспособности (без темењаче на глави) лишен је инвалиднице због пореског цензуза (јер плаћа више од 120 динара годишње основне порезе).

Борисав Пантeliћ, ратни инвалид, ранен у десну руку (која је сад атрофирала) неспособан за приређивање, сиромашног стања, изгубио је инвалидницу због пореског цензуза. (Фотографија приказује Пантeliћа пред његовом „кућом“ од набоја).

Лево: Јосип Босорић, ратни инвалид, одбијен је од инвалиднине мада му је једна нога ампутирана. Разлог онеспособљења је последица болести.

Десно: Стевану Добиу, тешком ратном инвалиду из Бачке Тополе, промрзле су обе ноге у рату (сем тога, рањен је у колено, зрио још није извађено). Одбијен од инвалиднине због тога што је његова неспособност последица болести (нем и неписмен, он се пише и позива на рану у колену).

„Кућа“ Ахмеда Печко-вића (доле) тешког ратног инвалида, без обе ноге, сиромаха, који је благодарећи површио оцени стручно-лекарске комисије дишав сваке помоћи и заштите.

остварити, у пуном су праву, али Средишни одбор, у овом случају, није имао само то за пиль. Ми се нисмо залагали за то да се буџет, одређен за издржавање жртава рата, испне на стару висину, односно *повоћа за 200 милиона динара*. У оном тренутку, то је било апсолутно неизводљиво. Ми смо ишли за тим да се поред релативног побољшања положаја наших другова који су били најтеже погођени, побољшања које су допуштале тадање финансиске могућности и добра воља меродавних, постигне нешто друго — од пресудног значаја за наш будући рад у овом правцу. Ми смо хтели да издејствујемо званично признање о томе да је *Инвалидски Закон од 1929 године неправедан и да га треба менјати*. Ми смо тражили званичну осуду оних који су нас немилосрдно бацили на улицу, препустили нас њеној милости и старању. То смо постигли и то је био наш највећи успех у даном тренутку. Главне захтеве можемо да поставимо тек сада.

Објективно процењујући ефект извршених измена, дужни смо да признајмо, међутим, да је Уредбом од 1 априла 1936. године остварен знатан део наших захтева и у погледу обештећења жртава рата. Није, свакако, од малог значаја сам факт да су на овај начин стекла поновну заштиту Закона многа лица којима је та заштита 1929 године била ускраћена. Број тих лица прелази *двадесет хиљада*. Кад се уважи значај препрека које су се истављале усвајању наших захтева, кад се узме у обзир да су остварене измене захтевале повећање одређених кредита за потпору ратних инвалида у износу од 25 милиона динара годишње — мора се признати да Уредба од 1936, у поређењу са Законом од 1929, претставља несумњиви корак на боље. Најзад, државна благајна није вотирала само тих нових 25 милиона динара. Овој суми треба додати и кредит од 22 милиона одређен за неисплаћене старе инвалидске потпоре као и суму од 7 милиона динара, вотираних у исту сврху баш у тренутку озакоњења Уредбе. У то време је, напослетку, одређен и кредит од милион динара за откуп инвалиднине. Све то треба истаћи баш зато што смо с разлогом осуђивали оне који су се ранијих година о наше захтеве и наше вапаје сурово оглушивали и што се *владе г. др. Стојадиновића мора објективно признати решеност да неправде нанесене ратним инвалидима бар једним делом исправи*.

У основи, Уредба је врло добра. За разлику од Закона чије је одредбе морала да ревидира, она нема негативних страна. Ниједним њеним прописом нису повређени интереси инвалида којима је већ признато право на заштиту. Она само даје, ништа не одузима. И у томе је њена највећа одлика.

Уредбом од 1 априла 1936 године озакоњена је, уствари, Уредба о изменама и допунама инвалидског закона од 4 јула 1929 године (са изменама и допунама које су извршене 4 децембра исте и 18 септембра 1930 године). Законску снагу добила је истога дана кад је и обнародована. Њене главне одредбе своде се на следеће:

а) Признаје се право на материјалну накнаду и све привилегије (које уживају и остала лица заштићена Законом од 1929 године) свима оним инвалидима чије је онеспособљење последица болести настале у току рата. Признање је условљено резервом да је онеспособљење ових лица било утврђено до 17 маја 1923 године и да је већ тада било оцењено као тешко (најмање 80%); затим, да проценат овог онеспособљења на поновном прегледу, коме се морају подврги, не буде нижи од раније утврђеног; даље, да су били признати по Инвалидском Закону од 1925 године и, најзад, да су званичне поштотеке о своме онеспособљењу поднели надлежним властима најдаље до 17 маја 1923 године. Све то важи и за њихове породице.

б) Изједначује се висина инвалидске потпоре удова умрлих резервних официра (које не примају пензију по другом закону) са висином пензија удова погинулих резервних официра. Према овој одредби, удова резервног официра, без деце, има права на 60%, са једним дететом на 75%, а са троје и више деце на пуну потпору ратног инвалида IV групе одговарајућег чина. По § 32 Инвалидског Закона, који је до 1 априла 1936 године био на снази, удове резервних официра (без пензије) примаје су, као што је познато, само 40% редовне потпоре инвалида IV групе одговарајућег чина.

в) Признаје се поново право на потпору породицама умрлих ратних инвалида са 50% онеспособљења (ово право, зајемчено Законом од 1925 године, било им је одузето 1929 године). Удова која је (и све дотле док је) у активној државној, или самоуправној служби (или ужива личну пензију) прима инвалидску потпору само за децу и то:

1) на коју не прима породични додатак, поред плате и пензије;

2) или прима додатак, али деца не примају породичну пензију по опу.

г) Враћа се право на инвалидску потпору сирочади умрлих ратних инвалида са 50% онеспособљења (дакле право која су деца умрлих ратних инвалида ове категорије уживала већ по Закону од 1925 године);

д) Признаје се право на инвалидску потпору деци умно, или физички онеспособљеној за привређивање све дотле док та неспособност траје. (Као што је познато, Закон од 1929 године ограничио је право ове деце на потпору до навршетка њихове шеснаесте године, без обзира на то да ли су у међувремену оспособљена, или остала неспособна за сваки рад).

ћ) Повишује се цензус — предвиђен Законом од 1929 године — од 120, на 170 динара основне годишње порезе и на тај начин враћа изгубљено право на инвалидску потпору свима ратним инвалидима од IX до IV групе, а тако исто и породицама палих ратника које су по досадањем цензусу ово право биле изгубиле. За одређивање висине потпора усвојен је прогресивни систем. По њему, лица која не плаћају више од 120 динара основне непосредне порезе примају 100% инвалидских принадлежности; лица која плаћају 120, односно 130 динара примају 90%; лица која плаћају од 130—140 динара примају 80%, од 140—150 динара 70%, од 150—160 динара 60%. Најзад, лица која плаћају од 160 до 170 динара основне непосредне порезе примају 50% предвиђених инвалидских принадлежности.

е) Признаје се право на помоћ и заштиту оним ратницима и њиховим породицама који су онеспособљени, погинули, умрли, или нестали у току војних операција од 1913 године (за време такозване „арбанске побуне“).

ж) Продужује се рок који је био одређен Инвалидским Законом од 1929 године за пријаву и прибављање доказа за стицање права на инвалидску потпору. (Лица која су пропустила да издејствују потребна решења у томе времену могла су, по овој Уредби, у року од 6 месеци накнадно поднети пријаву надлежним инвалидским судовима). Пропуштање овога рока има за последицу застарелост свих права

по Инвалидском Закону. Ово важи и за оне ратне инвалиде који су као такви били признати по Инвалидском Закону од 1925 године, по истом Закону откупили досуђену инвалиднину, а нису се пријавили надлежном суду да би издејствовали право на протезе и друга помоћна ортопедска средства, на бесплатно лечење и бесплатан подвоз на државним железницама.

То су најглавније одредбе. Њима су обухваћене и најзначајније измене одредаба Инвалидског Закона од 1929 године. Али то није све. Овом Уредбом повећана је и накнада за трошкове око погреба умрлих инвалида; уведени су у права признати § 3 Инвалидског Закона од 1929 године инвалиди VII групе; предвиђено је и допуштење одређене инвалидске потпоре ратним инвалидима VII, VIII и IX групе код којих накнадно погоршање болести, или озледа проузрокује теже онеспособљење од онога које је претходним прегледом утврђено; признате су, једним делом, организације ратних инвалида и ослобођене поштанских такса; донођена је субвенција за издржавање њиховог Дома у Београду и т. д. Све су то неоспорно позитивне стране ове Уредбе и један доказ више да би се решење инвалидског питања могло у потпуности обезбедити ако би се задовољењу оправданих захтева жртава рата приступило у будуће бар са толико воље и широкогрудости, колико је испољено у овом тренутку.

* * *

Ми смо овде, у главним линијама, изложили цео инвалидски проблем, онако како се он поставља не само од 1929 године, већ од ослобођења до данас. Изоставили смо све оно што је ван оквира битних питања. Прешли смо и преко онога што изискује, можда, најтежу осуду, али нас, с друге стране, излаже опасности да се сами огрешимо о извесне обзире које у интересу државе и њеног угледа треба поштovati. Ограничили смо се на то да укажемо само на битне недостатке досадањег старања државе о жртвама рата и упозоримо меродавне на извесне моменте без којих се правилно решење инвалидског питања не може ни замислiti. С друге стране, наша залагања имала су за циљ да се приликом темељне ревизије инвалидског законодавства, чија се потреба данас увиђа и на одговорним местима, отклоне све

оне грешке у које су до сада, као по правилу, падали творци свих досадањих закона. Мада нам оскудна литература о овом питању не пружа доволно материјала за то, ми смо, ослањајући се на искуство и на податке којима наша организација располаже, били у могућности да све своје наводе у прилог ове тезе поткрепимо обиљем примера који би кат-кад у својој убедљивости били чак и језиви. И од тога смо одустали. С једне стране зато да не увећавамо душевне болове другова по удесу и износимо на улицу доказе наше опште срамоте, с друге стране зато што смо уверени да ће и ово што што смо навели бити довољно за поткрепљење оправданости наших примедби и захтева.

Нашу веру утврђује и чињеница да смо данас, благодарећи увиђавности и доброј вољи надлежних, знатно ближе циљу. У правцу позитивног решавања инвалидског питања, Уредба од 1 априла 1936 године претставља већ један несумњив и значајни корак унапред. Потребно је само, на супрот нашим навикама и обичајима, на супрот уобичајеној пракси, да се не застане на овоме. Позвани нас уверавају да то овога пута неће бити случај, позивајући се на привремени карактер саме Уредбе. Уосталом, оваква *каква је, она служи за доказ да је инвалидски проблем најзад правилно схваћен у својој сушини* и да је основаност наших захтева званично признаша.

Не само са становишта хуманости, справедљивости и социјалне једнакости, већ и са гледишта *највиших државних интереса* настојања меродавних фактора да ликвидирају овај акутни проблем нације имају најдубље оправдање. Жртва коју би држава морала да поднесе, такођер. Ми смо још на почетку нагласили — и то још једном подвлачимо — да нација у овом случају не залажује само оне који су се једном жртвовали за њено добро — и чије су жртве, ма како биле велике, у једном глуком добу, у једној тупој средини која једини мисли на сутрашњицу и коју увек и у свему определјују само разлози утилитаризма могле остати и не признате — већ и оне који ће, можда, сутра бити позвани да је с неумијеним покртвовањем бране од нових вепријатеља и нових опасности.

И у овом погледу, великој Југославији не би био на одмет пример мале Србије, Србије која је могла да задиви

свет својим беспримерним ратним херојством, неупоредивом моралном снагом, непоколебљивом вером у пуно остварење своје велике мисије само зато што је своју судбину нераздвојно везала за судбину народа, што је умела да цени жртве које се за њу подносе. О томе сведочи, поред осталога, и Закон који је те жртве имао да призна и обештети.

Ако жели да се тим духом оснажује, да очува оне вредности на којима почива оистањак државе, Југославија мора на првом месту да ода заслужено признане и омогући часни живошт у миру онима који су се жртвовали за њену слободу и величину, онима који су је створили.

ПРЕГЛЕД

Буџетских кредита, одобрених и стварно утрошених за издржавање ратних жртава по државним буџетима од 1931—1935.г.

Буџетска год.	одобрено буџетом	стварно утрошено	мане или више утрошено
1930-31	240.000.000	113.750.771	126.249.228
1931-32	170.000.000	108.945.482	61.054.517
1932-33	101.000.000	107.994.225	+ 6.994.225
1933-34	96.000.000	106.006.790	+ 10.006.790
1934-35	103.490.835	105.006.351	+ 1.515.516
1935-36 за 8 мес.	68.993.890	55.511.313	13.482.577

(Према Извештају Министарства Социјалне Политике)

ПРЕГЛЕД

Крећања кредита предвиђених за исплату инвалидских потпора

У буџетским годинама	Динара
у 1928/29 години	275.000.000
у 1929/30 години	332.000.000
у 1930/31 години	200.000.000
у 1931/32 години	150.000.000
у 1932/33 години	96.000.000

(Према Извештају Министарства Финансија)

ПРЕ
Бројног стања и годишњих исплата личних и

УСТАНОВА	Број личних инвалида	ЗА ЛИЧНЕ ИНВАЛИДЕ				
		Годишња лична инвалида	Додатак на скупону			СВЕГА
			лични	породачни	Динара	
Финансиска Дирекција Љубљана	2.244	3,834.699	631.200	963.180	5,429.076	
. . Загреб . .	4.034	5,702.568	631.440	1,374.024	7.708.032	
. . Б. Лука . .	1.049	1,575.414	256.800	524.931	2,357.145	
. . Сплит . .	1.473	2,733.977	—	721.584	3,455.561	
. . Сарајево . .	2.526	3,916.142	707.640	879.750	5,503.532	
. . Подгорица . .	1.252	1,970.728	215.776	444.744	2,631.248	
. . Нови Сад . .	1.790	2,980.062	636.008	409.980	4,026.050	
. . Ниш . .	2.059	3,892.584	763.464	542.580	5,198.628	
. . Скопље . .	884	1,883.286	348.480	287.728	2.519.494	
. . Београд . .	285	1,245.922	361.200	61.176	1,668.298	
УКУПНО . .	17.596	29,735.379	4,552.008	6,209.677	40,497.064	

ГЛЕД

породичних инвалида на дан 1 јула 1933. године

Број породичних инвалида	ЗА ПОРОДИЧНЕ ИНВАЛИДЕ					Укупан број инвалида	Укупно годишње издавање		
	Годишња породична инвалида	Додатак на скупону			СВЕГА				
		лични	породични	Динара					
2.990	3,403.392	—	185.304	3,588.696	5.234	9.017.772			
7.690	8.959.356	—	1.275.780	10.235.136	11.713	17.913.168			
1.063	1.333.774	—	—	1.333.774	2.112	3.690.919			
4.017	4.547.442	—	—	4.547.442	5.490	8.003.003			
9.911	10.626.502	—	—	10.626.502	12.437	16.130.034			
4.018	4.698.750	—	115.716	4.814.466	5.270	7.445.714			
6.621	7.371.606	4.824	277.572	7.654.002	8.411	11.680.052			
11.655	13.317.252	2.904	126.120	13.446.276	13.714	18.641.904			
4.148	4.779.071	1.992	20.458	4.801.521	5.032	7.321.015			
1.090	1.945.956	—	—	1.945.956	1.375	3.614.254			
53.192	60.983.101	9.720	2.000.950	62.993.771	70.788	103.490.835			

ПРЕ

бројног стања инвалида: личних,

Финансиске дирекције	лични инвалиди са % неспособности по закону									
	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%		
1925	1929	925	1929	1925	1929	1925	1929	1925	1929	1925
Београд	1	44	—	32	5	29	5	34	3	24
Загреб	807	255	323	273	354	272	357	263	259	127
Ниш	63	330	46	371	99	425	66	343	29	126
Љуб-љана	136	325	64	429	63	333	48	240	33	139
Сплит	980	313	553	332	531	305	395	206	232	112
Б. Лука	176	74	79	94	70	95	88	81	54	24
Н. Сад	38	350	40	392	19	323	28	200	9	119
Скопље	26	186	14	154	26	175	23	103	6	60
Сара-јево	84	295	42	396	52	381	41	201	38	147
Подго-рица	122	162	136	101	102	138	37	77	98	35
Свега:	2433	2344	1293	2574	1321	2476	1088	1828	761	913
	4.767	3.871	3.797	2.916	1.674	1.961	261	640		

МТАС

ГЛЕД

породичних, сирочади и родитеља

	из година				породичних инвалида				свега				Укупно
	100% без додатка	100% са додатком	личних	удова	сирочади	родитеља	породичных инв. лица						
1925	1929	1925	1929	1925	1929	1925	1929	1925	1929	1925	1929	1925	1929
1	4	1	36	18	290	69	916	3	48	10	102	82	1066
—	—	57	125	2383	1593	5159	2278	45	29	165	48	5369	2355
—	—	1	134	354	1987	956	9573	14	128	118	1026	1083	10727
—	—	7	93	282	1862	678	2002	3	36	28	205	709	2243
—	—	92	58	3086	1549	4625	2921	1704	138	792	339	7121	3398
—	—	7	26	519	483	522	315	8	21	17	3	619	339
—	—	2	154	155	1821	359	5588	18	106	73	363	450	6057
—	—	4	57	117	895	460	3531	40	93	61	362	561	3889
—	—	5	95	288	1877	696	8180	33	105	35	535	764	8820
—	—	28	27	585	657	1590	2193	19	37	77	92	1686	2322
1	4	204	805	7887	13014	15114	37500	1960	741	1370	3075	18444	41316
5		1.099		20.901		52.614		2.701		4.445		59.760	

STATE

редуцированных личных ранних инвалида, удовица погибшего

Покрајине Обласни одбори	ЛИЧНИ РАТНИ ИНВА							
	по закону од		редуцирани					
	1925	1929	цензус	болест	испод 30%	млад популација	млад популација	§ 42 инв. зак.
Словеначка								
1 Љубљана и Марибор	6412	4588	481	362	541	1	120	
Срем, Банат и Бачка								
2 Нови Сад и Ириг	4671	1872	978	624	509	2	202	
Црна Гора								
3 Позгорица	1721	1292	79	87	105	2	22	
Далмација								
4 Дубровник—Сплит	2005	830	275	297	310	3	64	
Босна и Херцеговина								
5 Сарајево-Мостар, Бања Лука, Травник и Тузла	6960	2711	702	1340	809	9	127	
Србија								
Београд, Крагујевац, Крушевица, Ниш, Ужице, Чачак, Врање, Зајечар, Пожаревац, Сmederevo, Ваљево и Шабац								
Јужна Србија								
6 Скопље, Битолј, Приштина и Штип	16221	8922	1457	2056	2560	79	124	
Хрватска и Славонија								
7 Загреб, Карловаци Осијек	14435	7217	1565	2896	1452	54	162	
Укупно	52425	27532	5537	7662	6286	150	821	

СТИКА

дих, односно умрлих ратника и умрлих ратних инвалида

ЛИДИ ЗА ПРАВА		РАТНЕ УДОВЕ										
з б о г		по зак. од			изгубиле право због							
Небавг. пријава, немају докази, немају решење (ни су проштедени по зак. од 1925)	Изгубило право свега	1925	1929	цензура	§ 12 нив. закона	Литни нив. ис- под 5рн ^а	предаје неприја- телу	учарли ин- валиди од бољести	Ни даје заштиту пријавам по зак. од 1925	1925	1929	
219	1724	4308	3647	224	115	33	—	166	123	661		
484	2799	1299	675	189	87	110	—	122	116	624		
134	429	4665	2595	520	47	670	1	490	342	2070		
226	1175	4279	1790	663	88	576	5	491	666	2489		
1262	4249	6293	3300	662	194	532	50	689	866	2993		
1023	7299	72399	28960	14958	1654	4965	1567	12354	7941	43439		
1089	7218	14636	5855	3025	1085	1174	227	1967	1303	8781		
4437	24893	107879	46822	20241	3270	8060	1850	16279	11357	61057		

STATM

редуциране ратие сирочади и роди

	Покрајине Обласни одбори	РАТНА СИРО			
		по закону од 1925 год.	изгубили 1929 год.	пен- зуса	Наврши- ли 16 г. старости
1	Словеначка Љубљана и Марибор . . .	1876	275	9	1582
2	Срем, Банат и Бачка, Нови Сад и Ириг . . .	169	47	25	80
3	Црна Гора Подгорица . . .	759	209	49	429
4	Далмација Дубровник и Сплит . . .	1368	403	155	712
5	Босна и Херцеговина Сарајево, Мостар, Бања Лука, Травник и Тузла . . .	12696	1188	596	10614
6	Србија Београд, Крагујевац, Крушевиц, Ниш, Ужице, Чачак, Врање, Зајечар, Пожаревац, Смедерево, Ваљево и Шабац . . .	12186	2153	1357	8462
7	Јужна Србија Скопље, Битољ, Приштина и Штип . . .	3384	459	322	2570
	Укупно . . .	32438	4734	2513	24449

СТИКА

телья погибших и умрших ратника

ЧАД		РОДИТЕЛЬСТВО								
право због		по закону од		изгубили право због						
Родитељ умро у рођењу од болести	Изгубили право због	1925 год.	1929 год.	Цен- зуса	ругот- пунодел- ног сви- да	Син умро у рођењу	изгуби- ли право због болести	нека доказа, нема реше- ња, захопи- нило са при- јавом	изгубили право свега	
10	1601	671	618	1	31	2	19		53	
17	122	22	6	9	4	3	—		16	
72	550	1877	1428	198	38	11	202		449	
98	965	1451	595	221	73	27	535		856	
298	11508	264	95	35	27	23	84		169	
214	10033	17881	7253	3635	2829	397	3767		10628	
33	2925	469	25	183	122	25	114		444	
742	27704	22635	10020	4282	3124	488	4721		12615	

СТАТИСТИЧКИ ПРЕГЛЕД
о запослености ратних инвалида по бановинама

ОБЛАСТ	Запослено у служби						БРОЈ ПРИВАТАНИХ ПРЕДУЗЕДА	ИМАГУ СОДЕСТВЕНЕ РАДНИЕ УЧУПЛАН	ПРОУПОСЛЕННИХ			
	ДРЖАВНОЈ		САМО-УПРАВНОЈ		ОПШТИНСКОЈ							
	ЧИНОВНИКА И ЗВАНИЧНИКА	СЛУЖИТЕЉА	ЧИНОВНИКА И ЗВАНИЧНИКА	СЛУЖИТЕЉА	ЧИНОВНИКА И ЗВАНИЧНИКА	СЛУЖИТЕЉА						
у бановини Дунавској	145	160	81	4	10	55	80	84	49			
Савској	62	28	—	13	7	7	5	14	17			
Дринској	14	17	—	2	1	2	2	2	14			
Дравској	121	119	—	3	4	7	24	200	19			
Приморској	7	17	1	—	—	1	—	2	11			
Вардарској	10	5	—	1	—	2	3	—	20			
Зетској	9	1	—	—	—	—	—	—	11			
Врбаској	2	2	—	—	—	6	1	1	2			
Моравској	41	22	3	6	18	21	42	21	11			
На страни код посланства	3	—	—	—	—	—	—	—	3			
Запослено свега . . .	414	371	85	28	40	101	157	324	124			
									1644			

ПРЕГЛЕД

бројног стања личних ратних инвалида, породица у рату погинулих ратника и ратне сирочади од 1912—1918 године

ОБЈАВЉЕЊЕ	Било је инвалида у 1925. г.	Остало је по закону од 1929. г.	Редушни-раних
Личних ратних инвалида	52.425	27.532	21.893
Удова погинулих	107.879	46.822	61.057
Ратне сирочади	32.438	4.734	27.704
Родитеља погинулих	22.635	10.020	12.615
Свега	215.377	89.108	126.260